ISSN 0130-7037

НАУКА І СУСПІЛЬСТВО

12'91

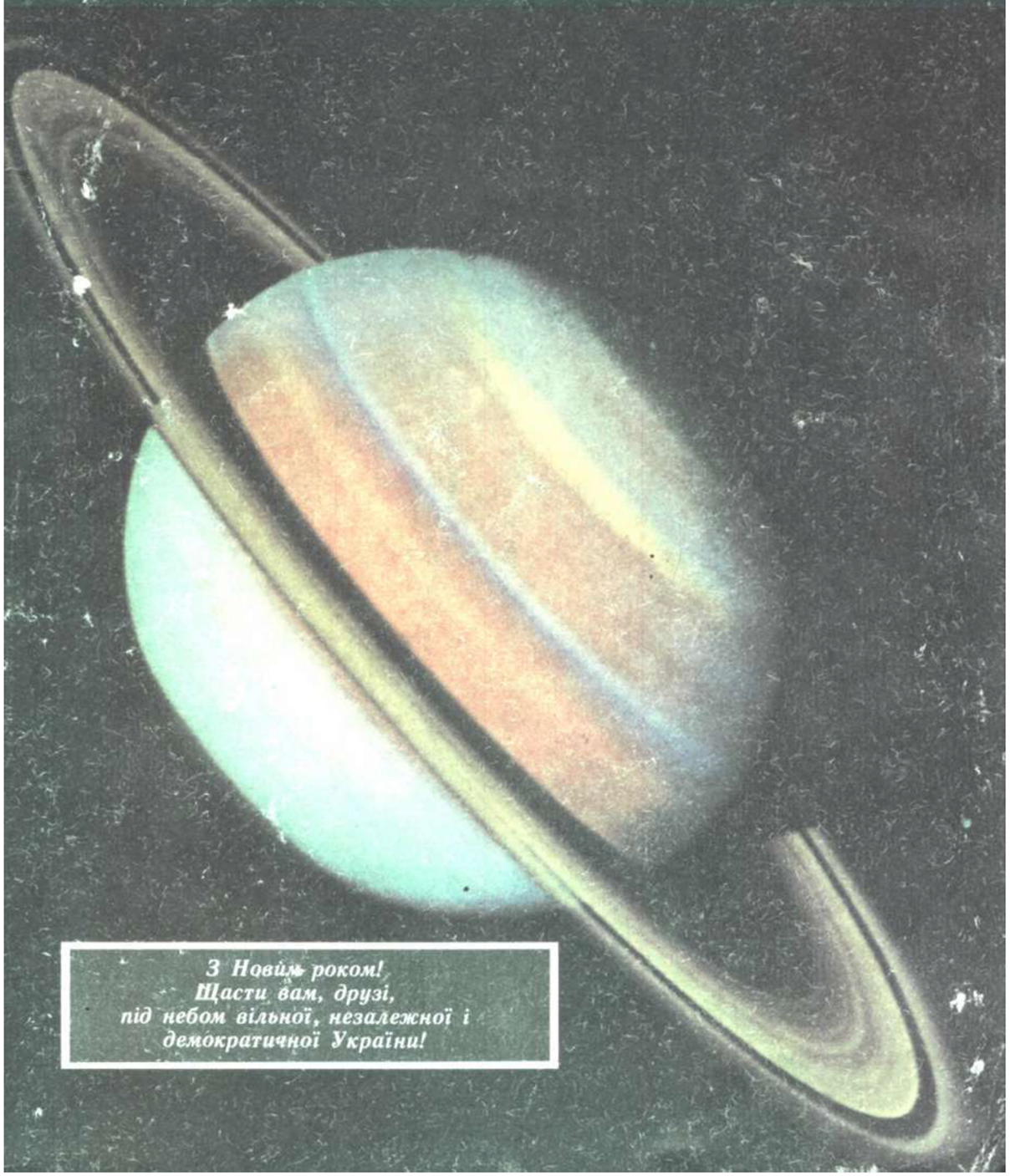

З Новим роком!
Щасти вам, друзі,
під небом вільної, незалежної і
демократичної України!

Якби в Харкові, як у конгресі США, існувало Бюро технологічних оцінок, то цю технологію воно без сумніву рекомендувало б підприємствам будь-якої країни. Вакуумне гаряче пресування народжує матеріали, які практично не зношуються. Створюються вони на основі карбідів, боридів та піровуглецю — одного з різновидів вуглецю. Їх сміливо називають матеріалами майбутнього, межі застосування яких не охоплює навіть найдерзновенніша фантазія.

Ось, наприклад, підшипник — одна втулка чорного кольору, явно неметалева, вставлена в іншу, таку саму. Виріб здавався зовсім новим, слідів від роботи не було видно. А виявилося, він пропрацював 20 тисяч годин і не де-небудь, а в кислотному розчині! Причому, працював без мастила, але з ладу не вийшов. Легко уявити собі можливості таких пар з корбідів бору, що труться: їм можна доручити все.

Піровуглець звичайно вкривають карбідом бору, який сам по собі міцний і могутній. Але він ще й надзвичайно стійкий проти спрацювання. Поєднання двох велетів дає властивості справді казкові. Підшипники з них можуть працювати навіть у піску, який перемелює будь-які метали. На заводі метлахських плиток, наприклад, нерідко зупинявся конвеєр — псувалися підшипники, які вщент стирає дрібний кремній. А нові не звертають уваги на такі дрібниці і можуть працювати безвідмовно.

Бутерброд із піровуглецю та карбіду бору одержують у спеціальній вакуумній установці гарячого пресування. Вона є у Харківському фізико-технічному інституті, де у такому пристрої виготовили термозахисні плитки. Розміром вони з плитку шоколаду, приблизно такої ж товщини, колір — темний. Плитка як плитка, тільки температури вона витримує величезні.

У таких плиток можуть бути найрізноманітніші призначення. Ними можна, наприклад, облицювати стінки мартенів, і тоді ці величезні печі доведеться набагато рідше зупиняти для ремонту. Захистять вони й стінки гальванічних ванн, яких на заводах дуже багато.

Хто не бачив, наприклад, як у тролейбусі зриваються штанги, і водій починає міняти графітові щітки, які стерлися. Якщо їх зробити з піровуглецю, вони скоріше зітруть всі дроти у місті, ніж зносяться самі.

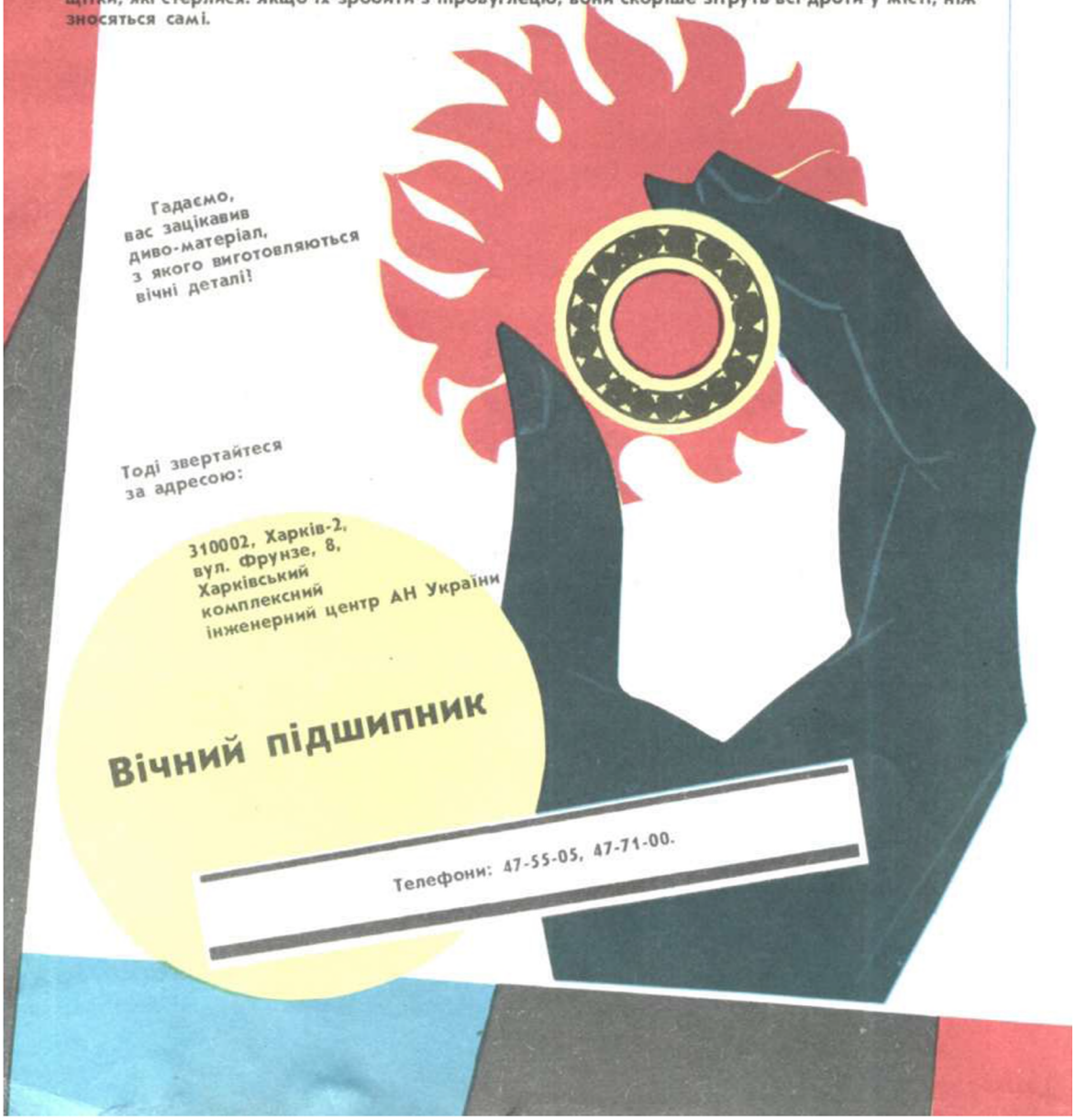

Гадаємо, вас зацікавив диво-матеріал, з якого виготовляються вічні деталі!

Тоді звертайтеся за адресою:

310002, Харків-2, вул. Фрунзе, 8, Харківський комплексний інженерний центр АН України

Вічний підшипник

Телефони: 47-55-05, 47-71-00.

Щомісячний
науково-популярний
і літературно-художній
ілюстрований журнал

ГРУДЕНЬ

НАУКА І СУСПІЛЬСТВО

Заснований у серпні 1923 року

Засновник: правління
товариства «Знання» України

Видавець:
видавництво «Радянська Україна»

© журнал «Наука і суспільство», 1991

У номері:

2 **Чим багата наша земля**
РЯБЕНКО В. «ЗРАЗОК ПОРІД З УКРАЇНИ ПРИДБАЄ БУДЬ-ЯКИЙ МУЗЕЙ СВІТУ»

5 **Мозаїка планети**

6 **Радіація: лінії захисту**
ПАПУША А. РАК ЩИТОВИДКИ ВИЛІКОВУЄТЬСЯ!

8 ПІДСУМКИ КОНКУРСУ-ВІКТОРИНИ «ПОДОРОЖ У ВСЕСВІТ»

10 РЕЧИЦЬКИЙ В. КОЛИ ПОЛІТИКА ВИХОДИТЬ НА ВУЛИЦЮ

14 ПАРФІОНОВИЧ Ю. ТІБЕТСЬКА МЕДИЦИНА. Пульсова діагностика і ворожіння за пульсом.

32, 37 **З історії науки і техніки**

28 ВЕГЕШ М. «НАШ КРАЙ НАЗАВЖДИ ЗАЛИШИТЬСЯ УКРАЇНСЬКИМ!»

30 АЛІХАНЯН О. ПІДКЛЮЧИВШИСЬ ДО ПОЛЯ ГАЛАКТИКИ

34 КАНИГІН Ю. ПРИРОДА НЛО — ІНФОРМАЦІЙНА. Гіпотеза вченого.

40 **«Гіперболоїд».** 157-ме засідання клубу для юнацтва.

44 **Вікно у дивосвіт**

46 НАРОДЖЕНІ В ТІЛІ ЗЕМЛІ. Ще одне підтвердження абіогенного синтезу горючих копалин.

49 **Біля домашнього вогнища**

53 СИЛЕНКО Л. МАГА ВІРА. П'ятий день. Людина і її свідомість.

57 **Календар народних свят**
БОРИСЕНКО В. СІЧЕНЬ

60 АБРОСИМОВА С., УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ. Доля архіву та листів Я. П. Новицького.

66 **Доброго вам здоров'я**

71 ІЛЬЧЕНКО В. МАГІЧНА СИЛА ЗАМОВЛЯННЯ

72 ЛИТОВЧЕНКО Т. ТРИ СМЕРТІ. Науково-фантастичне оповідання

83 **«Сміхофразотрон».**

84 **Наш шаховий клуб**

86 ЗМІСТ ЖУРНАЛУ «НАУКА І СУСПІЛЬСТВО» ЗА 1991 РІК.

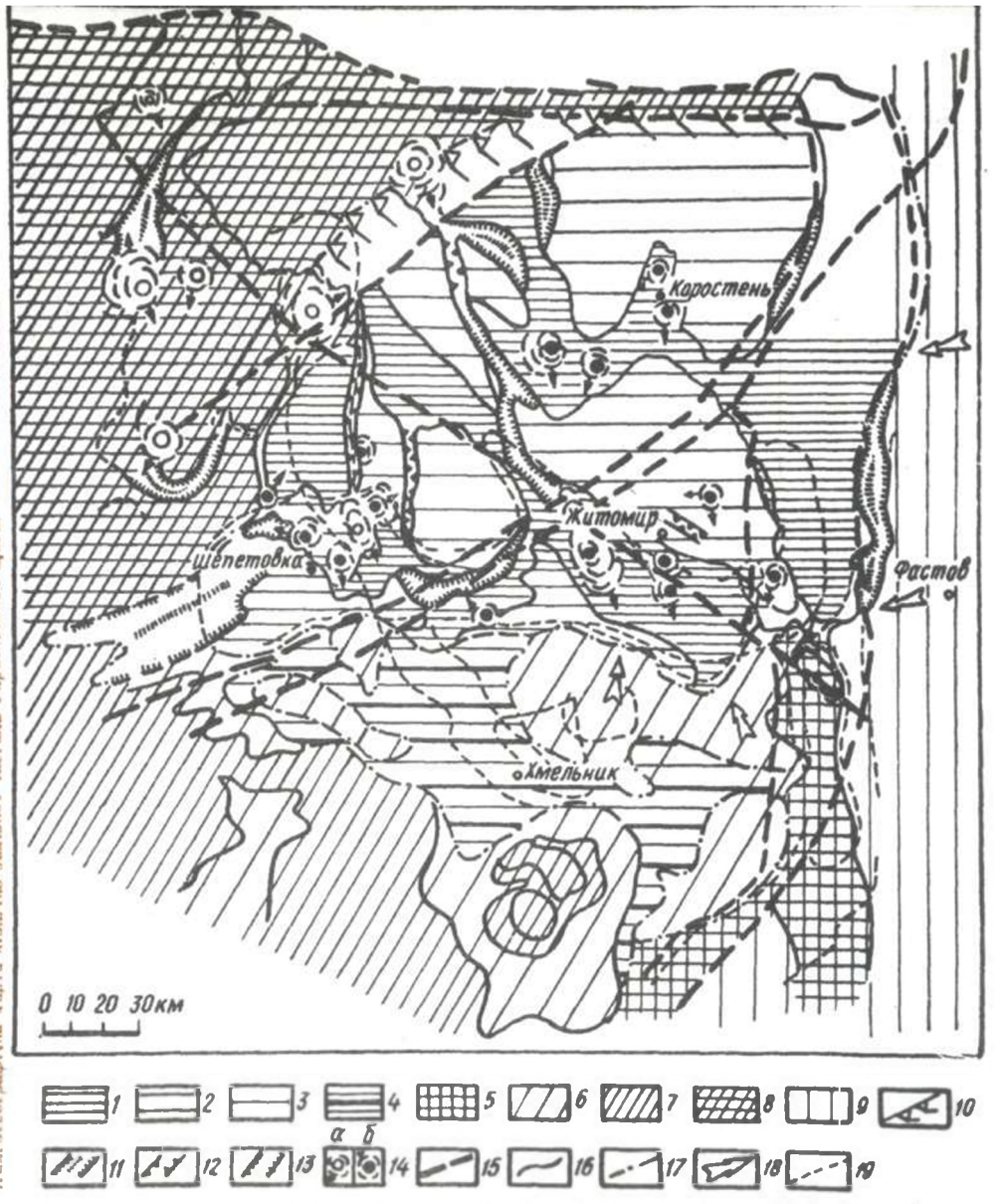

Палеогеографічна карта північно-західної частини Українського щита.

Море: 1 — глибоке (понад 200 м), 2 — неглибоке (100—200 м), 3 — мілке (менше 100 м), 4 — прибережна рівнина, що періодично затоплюється морем; 5 — долина тектонічного характеру, передбачуване русло давніх річок; 6 — низинна рівнина; 7 — рівнина на узвишші; 8 — автономне вулканічне плато; 9 — гірський масив; 10 — тектонічна тераса між вулканічними плато та водними басейнами; 11 — тектонічний жолоб рифтогенного типу з вулканами і продуктами виверження; 12 — великий розрив, що з'єднує області активного вулканізму; 13 — розрив у рифтових зонах; 14 — центр вулканічних виверженъ: а) наземних, б) підводних; 15 — регіональний розлом; 16 — межа зон та областей з різними палеографічними обстановками; 17 — реконструйована межа басейну; 18 — напрям знесення осколкового матеріалу; 19 — межа поширення туфогенного матеріалу в осадах.

«Зразок порід з України придбає будь-який музей світу»

Проблема корисних копалин для нашої республіки.., вибачайте,— незалежної суверенної країни,— буквально з кожним місяцем набуває дедалі більшого значення. Сьогодні мова піде про металеві та інші тверді поклади України. Розмову з доктором геолого-мінералогічних наук Василем РЯБЕНКОМ веде журналіст Нінель СУКМАНСЬКА.

Кореспондент. — Василю Адамовичу, відділ, який ви очолювали багато років, має назву, що звучить незрозуміло для непосвяченого читача,— геології та стратиграфії докембрійських порід. Що ж то за породи?

В. Рябенко. На Україні є всякі породи — від найстаріших, що утворюють кристалічний щит, до наймолодших — у Карпатах. Тобто ми практично маємо весь розріз земної кори, починаючи від тих структур, що утворилися чотири мільярди років тому і до 20—30-мільйонного віку. Тому тут можна знайти найрізноманітніші корисні копалини. Наш відділ вивчає докембрій, тобто найстаріші породи віком від чотирьох мільярдів до 500 мільйонів років. Це, власне, основа земної кори, оболонка нашої планети, і ми вивчаємо всі корисні копалини, які тут ховаються.

Треба сказати, що Український кристалічний щит — містить надзвичайно багато різноманітних порід, що складають геологічні розрізи. Зразки їх дуже високо цінують в усьому світі. Наші колеги, які працюють за кордоном,— канадські, африканські, австралійські, індійські геологи,— спеціально приїздять, аби подивитися на наші розрізи земної кори, бо вони проливають світло на всю історію геологічного розвитку планети.

Коли ми на всесвітньому геологічному конгресі демонстрували свої зразки порід, видобутих із глибоких свердловин, їх буквально всі порозбирали. Нас це здивувало, і ми запитали у зарубіжних колег: навіщо вам так багато? Нам відповіли: зразок порід з України придбає будь-який музей світу.

Кореспондент. Виходить, зразки наших порід ще й продають? Але ж ви самі могли б це зробити.

В. Рябенко. Досі не продавали. Можливо, тепер будемо. В усякому разі не виникає жодного сумніву, що породи у нас надзвичайно цікаві.. Скажімо, зеленокам'яний пояс — просто рідкісне утворення. Він містить і золото, і нікель, інші копалини.

Кореспондент. До речі, що ви можете сказати про запаси золота на Україні, що про нього тільки й мови останнім часом?

В. Рябенко. У нас можуть бути великі його родовища, але поки що переважна більшість їх не розвідані. Розвідка практично закінчується тільки в Карпатах, але ж є ще золото й у межах Українського кристалічного щита, який ми вивчаємо.

Я особисто тридцять років тому приїхав на Україну з Колими, отже, був підкованим спеціалістом у справі пошуку цього коштовного металу. До речі, академік Н. Семененко ще у тридцяті роки передбачав поклади золота на Україні. Адже саме такий пояс зеленокам'яних порід є в Африці, а її золоті поклади відомі на весь світ. Отже, виходячи з геологічної будови України, неважко зробити висновок про наявність тут золота. Просто наша геологічна платформа вкрита потужним шаром осадів, і важко потрапити у точку з великим вмістом коштовного металу, бо він залягає нерівномірно. До того ж, геологам весь час просто не щастило. Ще одна неабияка «деталь». Щоб розробити якесь родовище, треба порахувати його запаси, з'ясувати економічні проблеми: на яких глибинах залягають поклади золота, в яких породах, як підвести сюди залізницю, комунікації тощо. Коли ж у результаті підрахунків виявляється, що розробляти на Україні родовища невигідно, а вигідно, приміром, у Середній Азії (країна у нас була велика!), то грошей на розробку ви не одержите. Навіть на те, щоб провести розвідку не дадуть жодного карбованця. Отак ми і працювали.

Але років сім тому наш главк «Укргеологія» узагальнив усі наукові дані і почав наполягати на цілеспрямованих пошуках золота. Потрібні були кошти, аби густіше бурити свердловини у середньому Придніпров'ї, в Кіровоградській області, на Закарпатті.

Кореспондент. Отже, українське золото не було несподіванкою для геологів...

В. Рябенко. Ясно, що ні. Є, звичайно, такі на Донбасі. Вони містять і золото, і срібло, і ртуть. До речі, років сто тому один концесіонер збудував тут шахти і завод з видобутку золота. Але скоро запаси його вичерпалися, і нещасний комерсант покінчив життя самогубством. А нині тут знову ведуться інтенсивні пошуки золота. Разом з ним шукають і срібло. Є воно у нас і на Закарпатті. Отже, і цей коштовний метал не є несподіванкою для геологів, хоч загалом його в нас небагато.

Кореспондент. Василю Адамовичу, ви вже майже 40 років працюєте у цій галузі. Чи часто взагалі бувають у геологів несподівані знахідки? Чи все передбачене наперед? І що важить для геолога інтуїція?

В. Рябенко. Інтуїція багато важить для людей мого фаху, але виробляється вона в результаті нагромаджених знань. І ще треба, аби щастило, як у спорті. Коли я працював на Колимі, то траплялося, що золото знаходили випадково. Але загалом геолог готовий до знахідки. Адже він все життя перебуває у постійному пошуку, як людина, що шукає гриби. Тому й важко назвати його знахідки випадковими, адже підсвідомо він готовий до них. А от де саме він на них натрапить,— тут трапляються несподіванки. Ми, скажі-

мо, займалися проблемою вибухових кратерів, де утворюються алмази. Теорію утворення таких кратерів у результаті влучання великих метеоритів розробили радянські вчені.

Метеорити, маючи швидкість 10—12 тисяч км/сек, несуть величезну кінетичну енергію. Земна атмосфера здатна загальмувати лише невеликі з них. Для тих же, що мають масу 10000 тонн і більше, це не перепона. Вони влучають у землю, виділяючи величезну кількість енергії. Тобто відбувається вибух, виникають величезний тиск і температура. В центрі такого вибуху речовина випаровується, далі від нього — плавиться. За таких екстремальних умов можуть утворюватися різні мінерали, в тому числі й алмази. З ними і пов'язана увага до вибухових метеоритних кратерів.

Коли ми приступали до їх пошуку, то не знали, чи є вони на Україні, чи ні. Але нам було добре відомо, що на поверхні Землі найбільше метеоритних кратерів розташовано на території кристалічних щитів — Канадського, Африканського. Бо на цих стійких ділянках земної кори вони найкраще зберігаються. І ми знайшли їх на Україні в абсолютно несподіваних для нас місцях...

Кореспондент. З вашої розповіді можна зробити однозначний висновок: крім золота і срібла, на Україні є ще й алмази. Але навряд чи такими екзотичними родовищами вичерпуються комори Українського кристалічного щита?

В. Рябенко. Його унікальність якраз і полягає в тому, що тут можна знайти найрізноманітніші корисні копалини. У нас багато заліза, наші криворізькі поклади відомі на весь світ. Багаті ми і на марганцеві руди, а також на такий важливий метал, як титан. Чимало років ми шукали нікель, і от уже працює комбінат на цій сировині.

Вдосталь у нас сировини і для фарфоро-фаянсової промисловості. Йдеться про каолінові глини у західній та центральній частині Українського кристалічного щита. Правда, вони сховані під шаром осадів. Але коли починають складати геологічні карти районів, то видно, що запаси цих глин невичерпні.

Неабиякі запаси на Україні і всілякого облицювального каменя — лабрадоритів, гранітів тощо. Це багатий і цінний матеріал для країни — і для внутрішніх потреб, і для експорту.

Особливо хочу зупинитися на запасах графіту, за якими ми посідаємо перше місце в Союзі. Графіт охоче купують на Заході, про наші практично невичерпні його запаси знають навіть у Єгипті. Графіт потрібен не лише для виробництва олівців, його використовують в атомних реакторах. На Україні його поклади є в кількох районах. Найбільше вивчена і добре оголена частина Українського щита — Середнє Побужжя. Але є графітові райони і на Волині, і в Приазов'ї.

Кореспондент. Складається враження, що Український кристалічний щит містить буквально всі корисні копалини...

В. Рябенко. Ні. У нас мало добрив — калійних, фосфатних, поки що ми їх завозимо. І в цьому напрямі треба вести інтенсивні пошуки. Але загалом багатства наших надр неабиякі.

Кореспондент. Ті корисні копалини, що про них ви розповідали, прив'язані до якихось певних порід?

В. Рябенко. Існує така наука металогенія, яка вивчає процес народження металів. Одні з них, приміром залізо й марганець, утворюються у водних басейнах, де з порід вимиваються цінні метали. Власне, всі рудні розсипи пов'язані з басейнами прадавніх річок.

Інші корисні копалини такі, як золото, срібло, уран, надходили з глибин Землі. У верхніх горизонтах тиск і температура розчину падали, а метали осідали у різних порожнинах (порах, тріщинах). Так утворюються всі рідкісні метали. Нікель, хром, платина, титан народжувалися з магматичного розчину разом з породами земної кори.

Іншими словами, різні корисні копалини — результат певної стадії розвитку земної кори. Існує так зване металогенічне древо. Найнижчі його «гілки» — важкі породи, які містять важкі метали, про які вже йшлося,— платина, титан, нікель тощо. Далі йде легша гранітна кора, яка містить інші корисні копалини. Графіти, скажімо, пов'язані із сланцями — глинистими тонкими осадами, де захоронялася органічна речовина: бактерії, водорості. Згодом, внаслідок зростання температури, рідина випарувалася, а графіт кристалізувався — от вам і родовища.

Коли ж температура була високою і породи переплавлялися, у такому випадку утворювалися топази, самоцвіти тощо. Отак у певних породах ми шукаємо конкретні корисні копалини.

Кореспондент. Але часто в одному місці знаходять різні корисні копалини, існує навіть таке поняття, як поліметалічні руди. Які метали найчастіше сусідують і чому?

В. Рябенко. Найчастіше залягають поруч свинець, цинк, срібло. З ними разом може бути й мідь. Як правило, «кооперуються» кобальт і нікель. Чому? Бо ці метали випадають в осад за майже однакових температур і тисків, тобто за однакових геологічних умов.

Кореспондент. Ні для кого не секрет, що корисні копалини в наш час дуже інтенсивно видобувалися. То чи надовго їх іще вистачить?

В. Рябенко. Справді, за останні тридцять років підземні комори України інтенсивно викачували. Скажімо, всі багаті залізорудні криворізькі жили завтовшки до кілометра вже практично вибрали. Таке ж саме становище з марганцем, родовища якого нещадно експлуатували, кращі справи з титаном. Але ще вдосталь бідніших руд, різних відходів, які можна переробляти. Якщо всі ці багатства раціонально використовувати, то їх може вистачити надовго.

Треба негайно переглянути запаси, які досі не використовувалися. Скажімо, раніше вигідно було розробляти такі породи, де вміст нікелю, приміром, становив 0,4-0,5 процента на тонну. Нині вже настав час звернути увагу й на ті поклади, які раніше вважали бідними.

Кореспондент. Чи є надія у майбутньому натрапити на якісь нові поклади?

В. Рябенко. Для розвитку сировинної бази України просто необхідно відкрити нові родовища корисних копалин. А це можливо лише в тому випадку, якщо детально вивчити історію докембрію і передусім еволюцію осадових та вулканічних порід, які є основою будови щитів і містять більшість корисних копалин. Ми такі роботи ведемо. І наші прогнози втішні. Приміром, у нас є великі можливості збільшити запаси нікелю, алмазів, є у нас тут дуже цікаві знахідки. Сподіваємося розширити родовища бокситів, з яких одержують алюміній для будівництва літаків. І великі перспективи чекають на графіт, попит на який зростає в усьому світі. Є в нас великі родовища уранових руд...

Мозаїка планети

ЗАДЛЯ ВИЖИВАННЯ

Маленький американець із штату Вісконсин Джонатан Лорті народився без потовидільних залоз, отже перебування за межами приміщень з кондиціонерами загрожує дитині перегрівом. Перед тим, як випустити хлопчика на свіже повітря, його вдягають у спеціальний костюм, споряджений системою охолодження, подібно до тої, котру використано в скафандрах американських астронавтів, які побували на Місяці. Джонатану категорично заборонено бігати і робити різкі рухи, отже, грає він у підвішеному стані і пересувається переважно за допомогою рук.

ВПОРСКНУТИ ДНК

У заголовку — жодного перебільшення. Медики-експериментатори Вісконсінського університету (США) вже роблять прямі ін'єкції клітин ДНК у клітини м'язових тканин мишей, сподіваючись у такий спосіб точно спрямувати генетичний матеріал у бажану «мішень» організму. Але експериментатори впорскували у м'язи мишей живильні розчини, в які приміщали «голу ДНК». Усупереч їхнім побоюванням клітини м'язових тканин не відторгнули чужинку-ДНК, а прийняли разом із закладеною в неї інформацією. Цей факт і наштовхнув медиків на думку, що таким чином можна лікувати м'язові хвороби. Можливо, цей метод візьмуть за основу при виробництві вакцини для лікування хвороб шкіри, а може й СНІДу. Цікаво, що впорскувані ДНК не зачіпають клітин мозку, печінки та жовчного міхура. Сам дослідник не спромігся пояснити, чому введені ДНК діють не на всі групи клітин. Він, либонь, припускає, що м'язовим тканинам притаманні якісь особливі, ще не розгадані наукою властивості.

ГРОШІ З ГОЛОГРАМОЮ

Щоб запобігти підробкам банкнот, австралійські дослідники запропонували новий засіб захисту грошових знаків. На банкноти електронним променем наносять оптичну плівку з голограмою, приблизно так, як це роблять, виготовляючи електронні мікросхеми. Детальне голографічне зображення не «розпливається», коли грошовий знак роздивляються під різними ракурсами, а лише змінюється з позитивного на негативне.

Рак щитовидки виліковується!

Йод проти йоду.
Це несмертельно!
Налагодимо власне виробництво ізотопів!

Після бою нічого розмахувати руками. І все ж... Якби у квітні 1986 року горезвісний міністр Романенко охороняв не партійно-військові таємниці, а здоров'я народу, якби його відомство провело елементарний захід — йодну профілактику всіх людей кількох областей республіки, можливо, нині не було б і приводу для цієї розмови — наростаючої хвилі захворювань щитовидної залози.

Сама природа подарувала людям простий і надійний механізм захисту цього органу від агресії радіоактивних речовин. Суть його полягає ось в чому: йод є складовою частиною молекул, з яких в основному й утворюється щитовидка. Цим пояснюється те, що майже вся кількість йоду, який потрапляє в організм, акумулюється головним чином у ній. Вона неперебірлива: охоче і жадібно поглинає будь-який йод — чи то простий, чи радіоактивний. Тож і треба було в дні чорнобильської катастрофи підсунути щитовидці кілька крапельок цієї рідини (у польових умовах йод наносять на грудочку цукру і з'їдають її). Цього було б цілком достатньо, щоб залоза наситилася. А, задовольнивши свою потребу за рахунок простого йоду, не зреагувала б на надходження до організму іншого хімічного елементу.

На жаль, медики не виконали свого священного обов'язку, через що мільйони людей (старих, малих і навіть тих, що були в утробі) щедро нагодували свої щитовидки не простим, а радіоактивним йодом, який зливою вилився на наші голови під істеричний акомпанемент першотравневих здравиць на адресу розуму, честі та совісті епохи.

Завдяки охоронцям цієї «честі» ми вирушаємо нині у дорогу до незалежності з хворими дітьми на руках. Жнива скорботи, влаштовані каганoвичами у тридцятих-проклятих, тривають.

За даними Харківського науково-дослідного інституту медичної радіології — одного з найбільших у Східній Європі науково-медичного центру, що спеціалізуються на діагностиці та лікуванні щитовидної залози у дітей,— за останні п'ять років значно почастішав рак щитовидки.

— Раніше це були поодинокі випадки,— розповідає завідуючий відділенням променевої діагностики кандидат медичних наук Степан Іванович Роздільський. — Не більше одного хворого за рік. Після Чорнобиля ж через наш інститут пройшло понад 70 дітей. Різко збільшилась кількість інших захворювань — гіпертозія, вузловий зоб... Змінився перебіг усіх хвороб, особливо дифузного токсичного зобу, тобто раку. Тепер злоякісні процеси прискорилися. Метастази охоплюють обширні ділянки шиї, проникають у легені, навіть у кістки...

— Степане Івановичу, який принцип дії радіоактивних ізотопів, що спричиняють онкологічні захворювання?

— Чіткої відповіді на це запитання поки що немає. Комп'ютерна томографія багато допомогла. Проте однозначні висновки тут робити рано. Незаперечне одне: зв'язок між поширенням онкологічних захворювань, у тому числі щитовидної залози у дітей, і чорнобильською катастрофою є.

— Чорнобильський фактор ми, безперечно, враховуємо,— долучається до розмови заступник директора інституту, професор Всеволод Іванович Губський. — Однак не маємо підстав говорити про прямий вплив радіонуклідів на це захворювання. Доведено інше: радіоактивні ізотопи послаблюють імунний захист організму. А це, звісно, відкриває дорогу не лише інфекціям, а й іншим процесам. І ось наслідок — злоякісні пухлини.

— Радіація впливає і на мозок, від якого у нашому організмі залежне все, у тому числі й щитовидка,— продовжує С. І. Роздільський. — На мою думку, ра-

діоактивний фактор дає лише поштовх. А далі все розвивається залежно від індивідуальних особливостей. У одних воно проходить безслідно, у других знижуються функції щитовидки, треті здобувають зоб, четверті — злоякісні пухлини.

— Зупинимося на останніх. Зрозуміло, що чим раніше виявлено захворювання, тим більше шансів вилікуватися. Як не прогавити момент? На які симптоми слід звертати увагу?

— Перш за все, хочу змінити ваше уявлення про шанси. Бо, наскільки мені відомо, навіть серед медиків є люди, які помилково вважають хворих на рак щитовидної залози безнадійно хворими і, трапляється, навіть не направляють їх на лікування у великі центри. Було б добре, якби ви на першій сторінці обкладинки великими літерами надрукували: «РАК ЩИТОВИДНОЇ ЗАЛОЗИ ВИЛІКОВУЄТЬСЯ!» Всі діти, що протягом багатьох років потрапляли до нас із цією хворобою, видужували. Для абсолютної точності скажу — померла лише одна дитина, і то не через цю хворобу.

Одначе, не будемо применшувати небезпечності зобу. Хвороба ця надзвичайно підступна, бо не має специфічних симптомів. Буває, залоза трохи збільшується. Але у підлітковому віці вона й повинна збільшуватися. Інші симптоми — збільшлення лімфатичних вузлів, слабкість, температура, кашель — теж характерні й для інших захворювань. Трапляється, підлітка ведуть до хірурга, лікують його від лімфаденіту.. А буває й до пульманолога, фтізіатра... Вигрівають шию, вдаються до фізіотерапії. Аж потім, коли вже підуть метастази, з'ясовується — у дитини рак щитовидки.

Ось тому до нас здебільшого і привозять тяжко хворих дітей. Та навіть у цьому випадку, ще раз наголошую, не треба впадати у відчай: рак щитовидки ми навчилися виліковувати.

— Які ж основні принципи вашого лікування?

— Образно кажучи,— зауважує В. І. Губський. — це вміння, поєднуючи у певних пропорціях різного роду терапії, пройти по хворобі, як по лезу ножа. Розроблено багато методик, які дають змогу ухопитися за рятівний круг у будь-якому варіанті захворювання.

— В основу більшості з них,— деталізує С. І. Роздільський,— покладено принцип поєднання радіонуклідної терапії та відновлення імунного статусу людини.

Як уже говорилося, щитовидка активно поглинає йод. Застосовуючи різні технічні хитрощі, вводимо радіоактивний йод в епіцентр захворювання, тим самим придушуючи пухлину. Правда, від цього трохи страждає й сама залоза. Тому одночасно ми всіляко підтримуємо її з допомогою спеціальних препаратів. Дитяча щитовидка, на щастя, відновлюється порівняно швидко. Несмертельно, якщо вона навіть не відновиться: у таких випадках застосовуємо так звану замінну терапію. Уже існує кілька препаратів щитовидної залози, які успішно компенсують її втрати.

— Серед препаратів-імунномодуляторів, якими ми пишаємося,— тімоптін,— додає В. І. Губський. — Ним зацікавилися провідні зарубіжні фірми. Вивчається можливість заснування спільного українсько-американського підприємства по серійному виробництву тімоптіну.

Непогану перспективу має камізол. Це, якщо говорити спрощено,— радіоактивне золото. Воно має таке саме призначення, що і радіоактивний йод.

Найближчим часом в арсеналі онкологів, напевно, з'явиться ще одна надзвичайно ефективна, принципово нова методика. Її умовно можна було б назвати дистанційною гаматерапією. На жаль, поки що я не маю права викладати її суть: роботи ще не завершені, а новинка незапатентована. Але впевнений — її випробування дадуть позитивний результат.

— Ну що ж, у добрий час хай буде сказано... Тепер хочеться порушити традиційне для нашої рубрики питання: як можна зарадити дітям з ослабленою щитовидкою вдома?

— Передусім їм не треба перебувати на відкритому сонці. Тож дорогоцінні путівки у Крим зайві. Краще ці гроші використати на раціональне харчування. А при хворобах щитовидки бажано вживати побільше йодистих продуктів — горіхи, морська капуста, редька...

Великої ваги нині набувають заходи організаційного характеру. Треба обстежити щитовидку у всіх людей. Міністерству охорони здоров'я варто зобов'язати зробити це всіх дільничних лікарів. Виявивши групу ризику, слід запропонувати людям, схильним до захворювання, обстежитись у відповідних науково-медичних центрах. Їх на Україні кілька.

Є ще одна проблема — дефіцит ізотопів радіоактивного йоду. Їх ми одержуємо з Москви. Останнім часом постачання погіршилось. А хворі на рак чекати не можуть. Виникає запитання: невже Україна, що, нехай і не з своєї волі, наробила скільки смертоносних чорнобильських ізотопів, не може налагодити випуск порівняно незначної їх кількості? Технічна база для цього у нас є. Зупинка за рішенням Кабінету Міністрів, оскільки технологія виробництва препарату передбачає залучення кількох відомств.

Бесіду вів Андрій ПАПУША.

Підсумки конкурсу-вікторини «Подорож у Всесвіт»

Насамперед, виносимо подяку всім, хто взяв у ньому участь: сім'ям, колективам, окремим особам. Нам дуже приємно було читати такі листи, як надіслав нам, скажімо, Б. В. Плисюк з с. Шимківці Збаразького району Тернопільської області: «Незважаючи на зайнятість, вирішив узяти участь у конкурсі. Коли й не стану переможцем, то збагачуся новими знаннями про Всесвіт, які згодяться під час роботи — працюю вчителем фізики у невеликому селі, в бібліотеці якого з астрономії є лише одна-дві книжки».

«Мені ця вікторина сподобалася визначеністю своєї тематики,— пише постійний учасник наших вікторин А. Г. Гонтарівський з м. Василькова Київської області.— У попередніх конкурсах були запитання з різних галузей знань, і це ускладнювало роботу».

Редакції теж здалося, що краще обмежити конкурс конкретною галуззю знань. Але на конкретні запитання журі сподівалося одержати конкретні відповіді. Приміром, якщо запитання звучить,— до яких планет літали космічні кораблі,— то до чого тут Місяць? Або навіщо списувати сторінки паперу (*такого нині дефіцитного!*) у відповідь на абсолютно конкретне запитання: які космічні апарати побували на Венері та Марсі? Досить було їх просто перелічити. Правда, обмеження розміру відповідей загалом своєї мети досягло — потік «дисертацій» припинився. І все ж у відповідях було багато зайвого.

Приймаємо критику і на свою адресу. «На мій погляд, запитання (з якими астрономічними подіями пов'язується кінець світу?) сформульоване дещо некоректно,— пише той-таки Б. В. Плисюк. — Що розуміти під кінцем світу? Кінець Землі, як планети, чи людства? Або ж усього Всесвіту!»

Цілком слушне зауваження! А головне — в ньому відповідь на запитання. Бо ж редакція саме й прагнула того, щоб читачі трохи пофілософствували навколо різних «кінців світу». Тим більше, що в № 3 нашого журналу за минулий рік вміщений великий матеріал «Кінець світу? Він уже настає...»

В усякому разі, слід було визначити саме астрономічні події, які можуть спричинити кінець світу, а не розповідати про всілякі пророцтва та парниковий ефект.

Журі взагалі прикро вразило те, що більшість учасників конкурсу журналу не читає. Втім, як і будь-яку науково-популярну періодику. Тому в кінцевому підсумку найбільше пощастило тим запитанням, відповіді на які можна було знайти в енциклопедичних словниках. У зв'язку з цим знання деяких учасників конкурсу перебувають на рівні 1980 року. Надто не пощастило кометам, які відкрили українські вчені, (хоч свого часу в журналі була надрукована чудова стаття К. Чурюмова «Як я відкрив комету»), а також Сонцю, що міняє свої розміри. Що ж до кількості супутників планет, то вона в усіх учасників конкурсу різна, бо весь час учені відкривають нові. Отож, відомості про останні досягнення науки у більшості учасників конкурсу відсутні. З огляду на це редакція вирішила найближчим часом надрукувати кілька матеріалів (зокрема про комети та супутники планет), аби ліквідувати ці прогалини.

Ще один прикрий факт: два учасники конкурсу надіслали однакові відповіді, написані під копірку, на кілька турів вікторини.

Загалом же журі розглядало роботи лише тих учасників конкурсу, які відповіли на всі запитання п'яти турів.

Переможець конкурсу — **Святослав Анатолійович УХАЧ** — учитель фізики з м. Самбора Львівської області (йому присуджено премію в 100 крб.).

Другу премію (80 крб.) одержить теж учитель фізики с. Шимківці Збаразького району Тернопільської області **Богдан Васильович ПЛИСЮК**.

Третя премія (50 крб.) присуджена **Петру Михайловичу ЛУЩИКУ** з с. Сопошин Нестерівського р-ну Львівської області.

Цінними подарунками нагороджуються: **А. Г. Гонтарівський** (м. Васильків Київської обл.), **А. І. Лесько** (с. Райгород Немирівського р-ну Вінницької обл.), **Н. С. Герасимчук** (м. Тетіїв Київської обл.), **З. П. Сидоркина** (м. Донецьк), **П. І. Припута** (с. Кресилівка Броварського р-ну Київської обл.) та **сім'я Григор'євих** з м. Дніпропетровська.

До відома населення!

З метою додаткового залучення коштів населення для використання в інтересах розвитку народного господарства країни випускаються сертифікати Ощадного банку.

Сертифікати призначені для зберігання грошових заощаджень протягом 10 років, з виплатою доходу диференційовано залежно від тривалості строку зберігання. За додержання 10-річного терміну доход виплачується з розрахунку 10 процентів річних.

Наприклад, якщо власник сертифікату вартістю у 1000 карбованців зберігатиме його протягом 10 років, то він одержить по ньому 2595 карбованців.

Сертифікати Ощадного банку вільно продаються і приймаються до оплати всіма установами Ощадного банку. Випускаються сертифікати вартістю 250, 500 і 1000 карбованців.

Сертифікати Ощадного банку є цінними паперами на пред'явника і при втраті не відновлюються.

Власник сертифікату має право пред'явити сертифікат до оплати до завершення передбаченого десятирічного строку. В цьому випадку доход виплачують диференційовано, виходячи з кількості повних років зберігання грошей на сертифікаті.

Якщо заощадження зберігається на сертифікаті менше одного року від дня його продажу і по завершенні десятирічного строку доход по ньому не виплачується.

Виплата процентів по сертифікату окремо не проводиться. Їх виплачують разом з сумою, що зберігається на сертифікаті.

Установи Ощадного банку тримають у таємниці відомості про операції, що їх здійснюють громадяни по сертифікатах.

Вносьте вклади в Ощадний банк!

**Ощадний
банк
України**

Всеволод РЕЧИЦЬКИЙ,
кандидат юридичних наук

Коли політика виходить на вулицю

Сьогодення буквально насичене політикою. Колись класики марксизму вважали, що з плином часу в неї втягуватиметься дедалі більше людей. З кулуарної вона перетвориться на масову, вийде на площі, піднесе «кухарку» до парламентського рівня. Є дисертації про зростання ролі народних мас в історії, про перетворення за умов соціалізму об'єкту політики на суб'єкт тощо.

Так, політика справді вийшла на вулицю. Однак вуличний рух при цьому з впорядкованого перетворився на хаотичний, а подекуди й зовсім закляк. Про політику пишуть, а ще більше говорять. Про неї сперечаються в парламентах та на з'їздах. Але дивна річ: що більше ми пишемо про це, то більше усвідомлюємо — ця тема неосяжна. Вона не завжди піддається раціональному осмисленню. Ще важче, можливо, запровадити у життя те, що ми звемо мистецтвом політики. Людей, лідерів, які часом виринають з глибин політичного життя, сприймаємо як несподіванку. Але така вже, мабуть, діалектика політичного життя, в якому парадоксальне трапляється чи не частіше, ніж у мистецтві.

Наш політичний процес навряд чи можна назвати взірцем. Ситуація має багато чинників. І чи не найголовніший серед них — брак політичних знань на всіх рівнях, в усіх прошарках суспільства. Нам також бракує мистецтва політики, науки про політику. Сьогодні її називають політологією.

Нині ми з натугою опановуємо не стільки мистецтво політики, скільки її «ремісництво», елементарні знання. І це не дивно. Почитавши трохи Рісмена, трохи Поппера чи Адорно, не станеш політологом. Для цього потрібне щось більше. Правильно сказав І. Дзюба: «Політична наука сама до нас не прийде. По неї треба йти — і в глибини нашої національної спадщини, і в обшири світового політичного досвіду та філософського й історіофілософського думання».

У своєму історичному розвитку політологія виокремилася як відгалуження філософії, яка, крім того, дала поштовх соціології та філософії права. Сьогодні до неї найближче стоять історія політичних знань, теорія держави та державне (конституційне) право. Тільки на початку 60-х років в СРСР були прочитані перші лекції з політології. За часів відлиги з'явилися перші праці Ф. Бурлацького, Г. Шахназарова, але то були обмежені й достоту обережні спроби. Української політології у нас просто не існувало. Тільки сьогодні започатковано спецкурс у Львівському університеті. Кілька лекцій з історії нашої політичної думки читає проф. О. Ф. Скакун в Українській академії (Харків). На базі колишньої ВПШ засновано вищий політологічний заклад у Києві (та й не тільки). Але від захисту тоталітарної системи перейти до аналізу цінностей демократії за рік-два непросто. Та й невідомо, чи є в отих колишніх ВПШ такі наміри.

Народжена дві з половиною тисячі років тому, політологія невипадково стала надбанням Древньої Греції. Занепад демократії призвів і до занепаду політичної думки. Епоха відродження поновила актуальність політологічних штудій, а XX століття дало їм поштовх насамперед у Західній Європі та Північній Америці. Там і утвердилися права людини, раціоналізм, відкритість суспільства зовнішнім альтернативам. Поступово політологія перетворилася на могутню наукову дисципліну. Виходять друком сотні часописів та книг. Тільки з питань штучного інтелекту на Заході видавалося донедавна 34 часописи, з них 19 — у США.

Досить відомими є політологічні штудії української діаспори. Раритетом стали серед фахівців видана «Сучасністю» тритомна «Українська суспільно-політична думка в XX столітті», «Енциклопедія українознавства» та багато іншого. Тільки зараз ми починаємо опановувати дещо з творчого доробку Б. Гаврилишина, Д. Грабовича, Б. Нагайла. І це за умов, коли тільки у США й Канаді при університетах відкрито 12 кафедр українознавства.

Зазначу, що на Заході політологічні дослідження ведуться дуже широко. Там добре знають такі відгалуження політології як політичну географію, психологію, біологію, етнографію, лінгвистику...

Ми ж так забарилися, що лише сьогодні починаємо уповні розуміти сенс міркувань Гегеля про право, Ш. Монтеск'є — про розподіл влади, Б. Скіннера — про поведінку людей. Звісно, писали про них і раніше. Та всі наші оцінки тоді були викривлені силовим полем тоталітаризму.

Політологія як наука багатофункціональна. Перша й найважливіша її функція — давати практичні настанови політикам. Наприклад, про те, як подолати політичну кризу, дійти згоди в суспільстві, відродити активність, «пасіонарність» людини, приборкати жахаючі флуктуації політично дезінтегрованої влади.

Друга роль сучасної політології — цивілізаторська, освітня. Її сенс у тому, щоб готувати кадри політичних референтів, прогнозистів (фахівців з глобальних проблем розвитку цивілізації) або (це вже практичний аспект) навчати молодь соціальної толерантності, деформувати в неї емоційне, живе світосприйняття прав людини. Учбова політологія застерігає від принад месіанства, вчить цінувати свободу інформації, підносить роль сумніву.

Третя роль політології — пошук політичної terra incognito. Її можна порівняти з месіанською подорожжю до незнаного. Це футуристичні мандри людської мислі. Але без примусу до «авангардного» просування вперед. Бо політології чужа наказовість.

Найчастіше функції політології розподіляються тільки умовно. Наприклад, важко віднести до одного конкретного напряму такі книги, як «Відкрите суспільство та його вороги» К. Поппера, «Авторитарна особистість» Т. Адорно, «Самотній натовп» Д. Рісмена, «Про термоядерну війну» Г. Кана, «Між двома століттями» З. Бжезинського. Так само важко провести якесь розмежування праць М. Вебера, К. Ясперса.

Сьогодні ясно, що не більше, ніж політологами-футуристами були Т. Кампанелла, Д. Уїнстенлі, Ж. Мельє, Маблі, Мореллі, Сен-Сімон, Ш. Фур'є та Р. Оуен. Правда, вони емоційно ставилися до своїх ідей і не нав'язували їх суспільству. Дещо іншої позиції дотримувалися марксисти. Ці люди відмовилися від статусу вчених і під тиском політичного честолюбства перейшли до яскраво вираженої когорти революціонерів.

Дуже цікавим є також феномен літературно-художнього дослідження політики. Сьогодні всі знають романи Д. Орувела, А. Кестлера, О. Богданова, Є. Замятіна, М. Федорова, В. Винниченка, О. Хакслі, А. Платонова. Автономно, але під політологічним кутом зору, треба розглядати праці таких авторів, як Чеслав Мілош або Мілан Кундера. Фактично, це теж дослідження політики. До м'якого, «оксамитного» жанру політології належить «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби. Політологічним твором вищого гатунку є, на мою думку, його есе «Україна і світ».

На жаль, українська політологічна думка ще й сьогодні перебуває почасти у підпіллі. Хіба просто, скажімо, дістатися до праць Ю. Охрімовича «Розвиток української національно-політичної думки (від початку XIX ст. до М. Драгоманова)» (Нью-Йорк, 1965 р), М. Сосновського — «Нариси з історії української політичної думки» (Мюнхен, 1976 р.), І. Лисяка-Рудницького — «Між історією і політикою» (Мюнхен, 1973 р.), статей Ю. Лавриненка в «Сучасності».

Цікаво, що гарні політологічні розвідки іноді вдавалися й нефахівцям. Першим таким автором, який виклав свої думки про найліпший державний устрій, за часів Арістотеля був Гіпподам, з Мілету. Щоправда, Б. Чичерін невисоко оцінив ті штудії «аматорів», бо вважав політику такою самою фаховою справою, як фізика чи хімія.

Чи грунтується серйозна політика на науці? А може, то прояв мистецтва? Це невідомо й сьогодні. Хоч добре відомо про інше: спроби втиснути політику в прокрустове ложе наукових схем майже завжди закінчувалися поразкою. Приклад з марксизмом, мабуть, не потребує коментарів.

Чи не найбільше у світі натерпівся наш народ від науково-політичних експериментів. Але й сьогодні випадає читати, що його судження може перетворитися на закон, лише коли воно збігається з науковими даними. І справді, раціоналізований інтелект іноді останнім доходить вищої аксіоматичної мудрості: воля народу — вищий закон. Чи мали б ми колективізацію, націоналізацію, голодомори, повернення річок, мілітаризацію, якби все це вирішували у представницьких закладах, шляхом демократії? Звичайно, помиляються й референдуми. Та помилки екзальтованих представників «наукової» політики значно глибші. Політологія вчить, що відшукати щось мудріше за інтуїцію народу неможливо. Вище — тільки закони ноосфери, які навряд чи осягнула людська думка. Виходить, політологія грунтується на парадоксальних висновках: «Обережно! Радить наука».

Природні закони в суспільних науках мають грунтуватися на статистичних показниках. Тому, може, й не дивно, що таки збільшився сьогодні інтерес до статистичних методів у дослідженнях людської поведінки. Але технократичний тип мислення і тепер полонить багатьох неофітів.

Якби технічна інтелігенція дістала важелі політичної влади, вона і сьогодні б «винайшла» марксизм, сказав якось один мій колега. І справді, коли б у людства не було історичного щеплення проти принад надміру впорядкованого життя, спокуса побудови мурашника була б нездоланною.

В якомусь вищому сенсі життя не є раціональним, у ньому рано чи пізно прориваються хаотичні, стохастичні процеси. І в цьому, думаю, криється не розпач, а надія. Наука сьогодні, а надто наука політична,— лише один з механізмів, які винайшла людина для того, щоб опанувати своє оточення. Це не безгрішний, але, на щастя, й не єдиний інструмент. Однак у наш час наука стала аж надто впливовою. Втім, особливо небезпечними є її приписи, випочаткувані за умов тоталітаризму. Саме тоді вона перетворюється на наркотичний засіб отруєння свідомості. А в колах інтелігентних професій провокує підсвідому зневагу до себе. Ще Л. Фейєрбах писав, що «науки починаються тільки там, де починається науковий дух, а цей останній починається саме там, де науки виходять за стіни монастирів і потрапляють до рук вільних людей, таких людей, для яких немає необхідності приховувати світоч науки за ширмою віри». У справжньої політології досить своєрідні критерії ефективності. Корисна для людей гіпотеза повинна робити їх щасливими, писав колись П. А. Гольбах, і, можна сказати, для політології це аксіома.

Постулати справжньої політології особливо актуальні для нашої ситуації. Саме нам треба щонайшвидше повернутися обличчям до здорового глузду, «принципу задоволення» на противагу принципу ідейопоклонства. Треба сказати прямо, що через тоталітарні збочення громадської свідомості сьогодні зовсім не просто створити гарний закон, написати декларацію, конституцію. І не дається нам не стільки юридична форма, скільки зміст.

Минулі роки продемонстрували хибність спроб перебудови найважливіших наших державно-правових інституцій. Цього разу фіаско помітили всі. Це, в свою чергу, викликало політичну фрустрацію в суспільстві, породило стихійні форми волевиявлення населення, зруйнувало старий баланс у використанні форм представницької та безпосередньої демократії. Окрім певного розкріпачення преси, майже всі інші спроби вивести наше суспільство на рівень вимог правової держави виявилися непослідовними.

Перекоси та негаразди в галузі народоправства мають місце й завдяки іншим причинам. Одна з них, на мою думку, це прихильність до авторитарних систем розуміння змісту права. Право й сьогодні класифікують як волю, піднесену до рангу закону. Тобто як «бажання, щоб було так». Переважає наївна переконаність народних депутатів, що ситуація не виправляється тому, що до них не дослухаються. Правлячі структури певні: народ погано живе тому, що не хоче сумлінно працювати, або — вчитися відмінно, виконувати в строк зобов'язання.

Але ж з політології добре відомо: як чистий вияв волі, бажання законодавців, право може бути запровадженим у життя тільки за допомогою примусу і контролю. Ясно, що цей урок нашим суспільством засвоєний. Тому вихід вбачається в іншому — перейти на більш адекватне щодо суті справи його розуміння. Втім, це є новим лише для нашої традиції. З політології відомо давно: право в демократичному суспільстві — то засіб гарантування свободи, міра соціальної справедливості. Немає потреби доводити, що справедливе в праві часто зовсім не те, до чого прагне буйна прагматична воля.

У новому вигляді право матиме здатність зрушити з місця взаємодію громадянських інтересів, гарантуючи індивіду реальну свободу вибору економічних, політичних, культурних альтернатив. Тоді воно не стільки творитиметься, скільки пізнаватиметься, формуватиметься. Ясно, що зробити це важче, ніж письмово викласти свою волю. Нове право може просто вразити нас своєю результативністю. Але впровадження нового розуміння змісту права, як і його самого, спонукатиме до здолання ланцюга вільні вибори — новий парламент, якісно інші закони.

Однак розуміння принад зміни правової парадигми саме по собі ще нічого не зрушить. Адже визначити мету не означає її досягти. І тут виникає сильна спокуса скористатися готовими західними зразками, здобути успіх елементарним порівняльним методом. Мовляв, правова система наших сусідів гарантує високий рівень громадської активності, формує ефективне і справедливе суспільство. Отже, все буде гаразд і в нас. На жаль, політологія і тут застерігає: механічне запозичення чужих правових взірців не дасть користі доти, поки не будуть засвоєні певні стандарти політичної самосвідомості.

У даному випадку мова йде не просто про світові стандарти вільних виборів, свободи слова, прав людини, інформаційного обміну, а й про ті, більш глибокі цінності, які слугують внутрішнім виправданням вищезгаданого. У нас зовсім інший тип людської мотивації, інші психічні установки. Наша свідомість захаращена цілою низкою політичних забобонів. Серед останніх — переконаність,

що суспільство має окремі ідеології для внутрішнього й зовнішнього вжитку; що наш народ у вічному очікуванні лідера; що право — це волевиявлення законодавців, а не гарант свободи індивіда від державного та усілякого іншого примусу; що людина, як рядова істота, неспроможна подолати спокусу великої власності; що релігія вимагає наукових коментарів; що індивід вільний у суспільстві лише умовно; що держава, а не громадяни, є господарем політичної та економічної свободи; що політична свобода є милістю держави, та й то тільки під кредит стабільності.

Отже, якщо ми й потребуємо корисних запозичень у готових правових інститутів, нормативних оболонок, то все-таки не раніше, ніж засвоїмо певну суму політичних ідей, які виступають по відношенню до правових норм як їх необхідна передумова, тобто передправо. Передправом є певною мірою доктрини органічних невід'ємних прав людини, розподілу влади, незалежності суддів, свободи політичної та релігійної тощо. Фактично, передправом є й усвідомлені суспільством морально-політичні імперативи, політичні аксіоми цивілізації з притаманною їм органічною нормативністю. Це часом називають стандартами демократії, атрибутами свободи.

Крім того, політологія вчить нас усвідомлювати той фундаментальний факт, що конституція і заснована на ній практика владарювання повинні мати виразно моральний характер. Моральність конституції має забезпечуватись реально, а не преамбульно-декларативно. Розумінню конституції як високоморального правового акту допоможе приклад: морально проголошувати в конституції право на життя, свободу й прагнення до щастя (США). Аморально проголошувати метою суспільства комунізм як цілком конкретний суспільний лад (СРСР). Адже в першому випадку людині довіряють самій обирати не тільки те, що становить для неї «щастя», а й шлях до нього. В другому ж — свобода вибору шляхів до щастя (та й сам образ щастя) обмежені вже готовою й нудною від підробиць економічною парадигмою комунізму. Наприклад, ст. 47 Конституції СРСР 1977 р. передбачає надання громадянам свободи наукової, технічної, художньої творчості тільки у відповідності до цілей комуністичного будівництва. Так аксіома політичної свободи в авторитарній системі підміняється «аксіомою» лояльності до влади, точніше її ідеалів.

Наведу ще один приклад конструктивної ролі політології. Цього разу в галузі конституційного закріплення прав громадян. Політологія вчить, що в авторитарних системах зміст прав і свобод громадян цілком зумовлений волевиявом влади. Простір громадянської ініціативи за таких умов є засніженим полем, яким громадянам дозволено пересуватися тільки тоді, коли держава для них встановлює певні права або повноваження (торує стежки в снігу). Розвиток громадянських прав у такій системі йде за рахунок все нових стежок — повноважень, що врешті-решт може скінчитися абсурдом, тобто «правом на сонячне світло, на дихання». Весь невитоптаний сніг — поле повноважень влади, урядових структур, агентів держави. При цьому авторитарні системи виголошують гасло: дозволене все, що перераховане як права, а заборонене те, що не перераховане. Чи не занадто ми гіперболізуємо? Гадаю, ні. Адже сьогодні в нашій конституції чи не найдовший у світі перелік громадянських прав. Але реально наш громадянин — кріпак доби цивілізації. На додачу до своїх прав він має ще й прописку, візовий порядок перетину кордонів, купони, талони й пастеризоване телебачення.

У демократичних суспільствах снігові простори ініціативи належать суспільству, індивідам. Стежку серед снігу прокладають лише для чиновників, політичних функціонерів. Саме їхні права детально регламентуються та контролюються. Логічно, що в першому випадку спосіб забезпечення прав громадян буде позитивний (права перелічені від початку до кінця), а в другому — негативний (бо вказані не стільки права громадян, скільки заборони для влади обмежувати свободу людини). Читачеві не зайве ознайомитись з обома способами на прикладі конституції СРСР та США.

Таким чином, перш ніж ми ступимо на шлях створення того, що на Заході називають правовою державою, потрібно засвоїти цінності світової демократії. Лише після цього можемо вдатися до традиційних прийомів юридичної техніки.

Звичайно, маючи силу юридично непідготовлених народних депутатів, набагато важче втриматися від прямих запозичень у чужому праві, ніж за надлишку юристів у парламенті. Однак надія на те, що ми зможемо посуватися вперед, не заповнивши вакуум політичних основ, перш ніж міняти правові оболонки, ілюзорна. Зміни спочатку повинні відбутися у головах людей, перш за все у свідомості парламентаріїв.

Криза підводить нас до нового осмислення політології як навчальної дисципліни. Сьогодні її не можна викладати тільки як історію політичних вчень. Новий курс має відобразити всю глибину ідей конституціоналізму, невід'ємних прав людини, розподілу влади і демократії як антитези тоталітаризму.

Ю. М. ПАРФІОНОВИЧ

ТІБЕТСЬКА МЕДИЦИНА:

пульсова діагностика і ворожіння за пульсом*

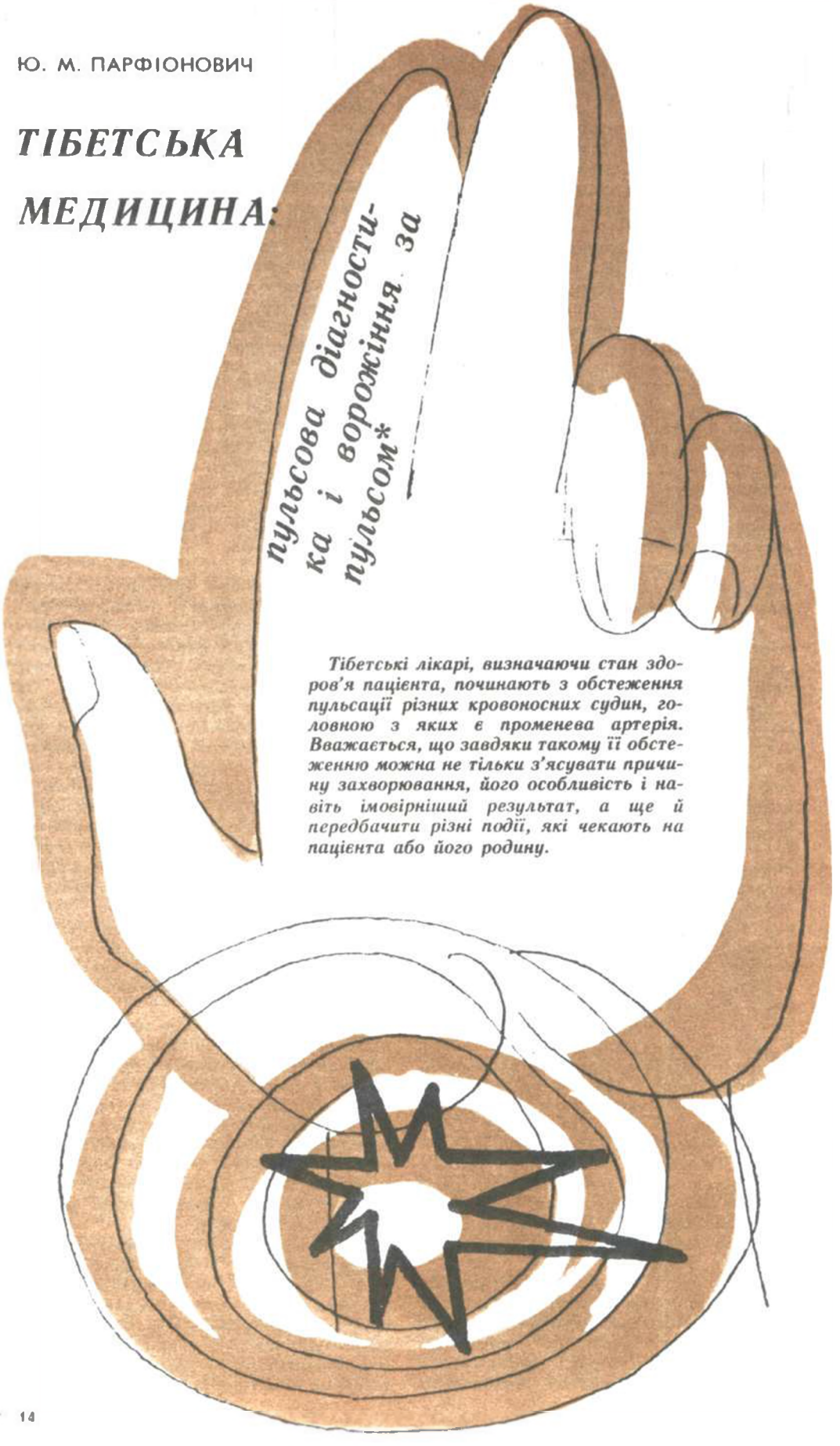

Тібетські лікарі, визначаючи стан здоров'я пацієнта, починають з обстеження пульсації різних кровоносних судин, головною з яких є променева артерія. Вважається, що завдяки такому її обстеженню можна не тільки з'ясувати причину захворювання, його особливість і навіть імовірніший результат, а ще й передбачити різні події, які чекають на пацієнта або його родину.

Загальні положення пульсової діагностики

Перед обстеженням пульсу організм пацієнта треба привести у стан максимальної фізіологічної рівноваги. Для цього за один — три дні, а за наступного вороження — за сім днів до обстеження пульсу пацієнт повинен додержуватися режиму харчування і поведінки. Мета — не викликати збудження або пригнічення трьох фізіологічних начал: «пневми», «жовчі» і «флегми», які забезпечують життєдіяльність організму в цілому. Так, слід уникати зігріваючої чи прохолодної за своєю природою їжі, збуджувальних напоїв, важко перетравлюваних або неякісних продуктів; уникати переїдання або недоїдання, перегріву чи переохолодження тіла, інтимних стосунків, важкої фізичної чи напруженої розумової праці. Протипоказані також душевні хвилювання, надмірне базікання, зайва рухливість чи, навпаки, цілковита бездіяльність. Такого ж режиму повинен додержуватись і лікар. Перед обстеженням пульсу йому належить добре виспатись і набути спокійного стану духу. Обстежувати пульс треба натщесерце на передсвітанку, коли вже досить світло, аби розрізнити лінії на долоні. Це викликане тим, що сходом сонця в організмі активізується сонячний струм (уночі активний місячний струм), а на світанку переважає нейтральний струм, що полегшує правильну інтерпретацію пульсації.

Пульс променевої артерії обстежують на зап'ястях правої і лівої рук у районі, що лежать від першої зморшки зап'ястя на довжину першої фаланги великого пальця. На зап'ясток накладають вказівний, середній та безіменний пальці, які мають охоплювати руку, не торкаючи одне одного і так, щоб між ними лягло рисове зерно. Пальці лікаря мають бути теплими, м'якими і ніжними. Силу тиску слід зіставляти з товщиною шкіряного і м'язового покриву над променевою артерією, щоб під кожним пальцем ясно відчувалася пульсова хвиля. Лікар повинен обстежити по 100 ударів пульсу на кожній руці пацієнта, а потім порівняти їх.

Види пульсів: «загальний», або «уроджений», пульс і «специфічні» пульси.

Існують три типи пульсу: чоловічий, жіночий і нейтральний, чи бодхісаттівський. Чоловічий тип пульсу за здорового стану організму характеризується «товстою і грубою» пульсацією, жіночий — «швидкою і ніжною», нейтральний, чи бодхісаттівський,— «тягучою і м'якою» пульсацією. Наявність того чи іншого типу «вродженого» пульсу визначається не статтю людини, а переважанням в організмі котрогось із трьох фізіологічних начал: переважає «пневма» — чоловічий тип пульсу, «жовч» — жіночий, «флегма» — нейтральний, чи бодхісаттівський. Таким чином, у чоловіка «вроджений» пульс може бути жіночого типу, і навпаки. Вважається, що чоловікові з пульсом жіночого типу судилося довголіття; жінці ж з пульсом чоловічого типу судилося принести процвітаюче потомство; подружжя з пульсами бодхісаттівського типу приречені на безплідність, не мають шансів на довголіття та прихильність вищих; якщо в одного з подружжя — пульс бодхісаттівського типу, а в другого — пульс чоловічого чи жіночого типу, то в цьому випадку у першої пари народиться тільки один син, а в другої — тільки одна дочка. Якщо в обох пульси чоловічого типу, то у них народжуватимуться тільки хлопчики, жіночого типу — тільки дівчатка.

Усі хвороби тібетська медицина поділяє на два види: хвороби «жару» і хвороби «холоду». Це жодною мірою не пов'язане з температурою тіла, а лише — з функціональним розладом того чи іншого фізіологічного начала. Так, розлад «жовчі» завжди викликає так звані хвороби «жару», розлад «флегми» — хвороби «холоду»; розлад «пневми» — хвороби «жару» і хвороби «холоду». Лікар повинен завчасно знати тип «уродженого» пульсу, властивий пацієнтові. Саме патологічні зміни у битті «вродженого» пульсу і дають змогу визначити тип хвороби, а отже, встановити, яким видом лікарських засобів, «прохолодної» чи «зігріваючої» природи, слід користуватися під час лікування. Зміна характеру биття «вродженого» пульсу у здорової людини дає змогу деякою мірою передбачити її долю, про що йтиметься нижче.

«Специфічними» пульсами називають пульси внутрішніх органів. Ці органи поділяються на щільні й порожнисті. До щільних органів належать серце, легені, селезінка, нирки й печінка. До порожнистих — шлунок, тонка і товста кишки, жовчний міхур, сечовий міхур та самсеу — орган, що виробляє білу у чоловіків і червону у жінок зародкові рідини. Порожнисті і щільні органи — то парні, органічно пов'язані між собою структури, а саме «серце — тонка кишка», «селезінка — шлунок», «ліва нирка —

---

*) За матеріалами тібетського медичного трактату XVII ст. «Голубий берил» [кн. 4, гл. 1 арк. 1—39], написаного Сандже Джамцо, видатним політичним діячем Тібету, чудовим середньовічним ученим, автором багатьох творів з різних аспектів тібетської традиційної культури.

самсеу», «легені — товста кишка», «печінка — жовчний міхур», «права нирка — сечовий міхур». Пульси внутрішніх органів, як і «вроджений» пульс, намацуються також на променевій артерії під подушечками перших фаланг вказівного, середнього та безіменного пальців. При цьому верхньою частиною кожної подушечки намацується пульс відповідного щільного, а нижньою — пульс відповідного порожнистого органа, як це показано у табл. 1.

Таблиця 1

Палець	Пульс, який промацується рукою	
	правою	лівою
Вказівний	Серця Тонких кишок	Легень Товстих кишок
Середній	Селезінки Шлунку	Печінки Жовчного міхура
Безіменний	Лівої нирки Самсеу	Правої нирки Сечового міхура

При обстеженні пульсів чоловіка лікар спочатку правою рукою намацує пульси на лівій руці пацієнта, а потім лівою рукою — пульси на правій руці. У пацієнта-жінки обстеження пульсів відбувається у зворотному порядку. Крім того, якщо у чоловіків під вказівним пальцем правої руки намацуються пульси серця і тонкої кишки, а під вказівним пальцем лівої руки — пульси легень і товстої кишки, то у жінок, навпаки, під вказівним пальцем правої руки — пульси легенів і товстої кишки, а лівої — пульси серця і тонкої кишки. Як стверджує тібетська медицина, хоча серце і легені у чоловіків і жінок розташовані в основному однаково, у чоловіків проте верхівка серця зсунута ліворуч, а в жінок — праворуч.

Кожний з дванадцяти перелічених пульсів лікар обстежує на трьох рівнях глибини: поверхневому, середньому та глибинному, притискуючи променеву артерію до кістки. Вважається також, що хворобу легко вилікувати, якщо пацієнт одразу простягне лікареві належну руку для обстеження пульсу (чоловік — ліву, жінка — праву).

Пульсова діагностика тісно пов'язана з астрологією, а саме — з ученням про п'ять «стихій», що являють собою певні точки космічної енергії, які передають вплив планет на організм людини. Налічується п'ять струменів космічної енергії, які мають назви: «стихія дерево», «стихія вогонь», «стихія метал», «стихія вода» і «стихія земля». Кожна з цих «стихій» впливає на пульсацію певних внутрішніх органів і має свій календарний період домінування, під час якого биття пульсів внутрішніх органів, підвладних впливу даної «стихії», відбувається рельєфніше і різкіше, йменуючись «пульсом сезону». Сам тібетський місячний рік (налічує 360 днів) поділяється на чотири зони (весна, літо, осінь, зима) по 72 дні в кожному і чотири міжсезоння по 18 днів у кожному, що в загальній сумі й дає 360 днів. У табл. 2 наведено назви сезону, домінуючої «стихії» і пульсів внутрішніх органів, які «правлять за пульси сезону», а також характер їх биття.

Таким чином, діагностуючи хворобу за пульсом, лікар повинен брати до уваги домінуючу на цей час «стихію» і внутрішні органи, що перебувають під її впливом. У протилежному разі він може сприйняти активізацію (посилення) пульсу того чи іншого внутрішнього органа, пов'язану з домінуванням його «стихії», за свідчення захворювання цього органу.

П'ять типів космічної енергії, або п'ять стихій, перебувають між собою у циклічному взаємозв'язку подвійного характеру. Перший вид називається циклічним зв'язком по лінії «мати — син» і «син — мати». Другий вид називається циклічним зв'язком по лінії «друг — ворог», і «ворог — друг». Цей подвійний циклічний зв'язок представлений такою схемою розташування «стихій»:

«дерево»
«вогонь»
«вогонь» — «вода» — «земля» — «дерево» — «метал»
«метал»
«вода»

Послідовне розташування «стихій» згори вниз показує лінію «мати — син», де кожна попередня стихія є «матір'ю» щодо кожної наступної (кінцева «стихія вода» є матір'ю щодо «стихії дерево», замикаючи цикл). Послідовне ж розташування «стихій» знизу вгору показує лінію «син — мати», де кожна попередня «стихія» є «сином» щодо кожної наступної.

Розташування «стихій» на схемі зліва направо по горизонталі показує лінію «друг — ворог», де кожна попередня «стихія» є «другом» щодо наступної. Розташування ж «стихій» справа наліво показує лінію «ворог — друг», де кожна попередня «стихія» є «ворогом» щодо «стихії» наступної. Таким чином, кожна

Таблиця 2

Сезон року	Домінуюча «стихія»	Внутрішні органи, чий пульс є «пульсом сезону»	Характер биття пульсу
Весна	«Дерево»	«Печінка — жовчний міхур»	Швидкий і тонкий
Літо	«Вогонь»	«Серце — тонкий кишечник»	Товстий і протяжний
Осінь	«Метал»	«Легені — товстий кишечник»	Короткий і твердий
Зима	«Вода»	«Нирки — сечовий міхур — самсеу»	М'який і тягучий
Міжсезоння	«Земля»	«Селезінка — шлунок»	Уривчастий і м'який

з п'яти «стихій» перебуває в тому чи іншому зв'язку з іншими чотирма, які відповідно відіграють роль як «материнські стихії», «синівської стихії», «дружньої стихії» і «ворожої стихії» щодо вихідної «стихії». Див. табл. 3.

Таблиця 3

Вихідна «стихія»	«Материнська стихія»	«Синівська стихія»	«Дружня стихія»	«Ворожа стихія»
«Дерево»	«Вода»	«Вогонь»	«Земля»	«Метал»
«Вогонь»	«Дерево»	«Земля»	«Метал»	«Вода»
«Земля»	«Вогонь»	«Метал»	«Вода»	«Дерево»
«Метал»	«Земля»	«Вода»	«Дерево»	«Вогонь»
«Вода»	«Метал»	«Дерево»	«Вогонь»	«Земля»

Відомо, що кожна «стихія» кореспондує з пульсом того чи іншого внутрішнього органа, а саме: «стихія дерево» — з пульсом печінки, «стихія вогонь» — з пульсом серця, «стихія метал» — з пульсом легень, «стихія вода» — з пульсом нирок, «стихія земля»— з пульсом селезінки. Стосунки між «стихіями», що подані вище, переносяться на кореспондуючі з ними пульси внутрішніх органів. За вихідний пульс править «пульс сезону», який визначається домінуючою на цей час «стихією». Виходячи з цього пульсу, й обчислюють типи пульсів інших внутрішніх органів, як це показано у табл. 4.

Таблиця 4

Сезон року	Домінуюча «стихія»	«Пульс сезону»	«Материнський пульс»	«Синівський пульс»	«Дружній пульс»	«Ворожий пульс»
Весна	«Дерево»	Печінки	Нирок	Серця	Селезінки	Легень
Літо	«Вогонь»	Серця	Печінки	Селезінки	Легень	Нирок
Осінь	«Метал»	Легень	Селезінки	Нирок	Печінки	Серця
Зима	«Вода»	Нирок	Легень	Печінки	Серця	Селезінки
Міжсезоння	«Земля»	Селезінки	Серця	Легень	Нирок	Печінки

Тібетський лікар, проводячи пульсову діагностику, яка широко використовувалася не тільки для визначення хвороби, але й для різних передбачень, повинен брати до уваги такі фактори, як пора року, домінуюча «стихія», характер биття пульсів внутрішніх органів та їх «взаємовідносини». Наприклад, при ворожінні, якщо у здорової людини, поряд з нормальним биттям «пульс сезону» (див. табл. 4), «материнський пульс» (весною — пульс нирок, улітку — пульс печінки, восени — пульс селезінки, взимку — пульс легень, у міжсезоння — пульс серця) б'ється анормально, а саме — рельєфно і посилено — так, як повинен був би битись у той період, коли пульс даного внутрішнього органа є «пульсом сезону» (див. табл. 4),— це передвіщує пацієнтові збільшення достатку; якщо анормально б'ється «дружній пульс» (весною — пульс селезінки, влітку — пульс легень, восени — пульс печінки, взимку — пульс серця, у міжсезоння — пульс нирок) — це передвіщує придбання друга, якщо анормально б'ється «синівський пульс» (весною — пульс серця, влітку — пульс селезінки, восени — пульс нирок, узимку — пульс печінки, у міжсезоння — пульс легень) — це передвіщує збільшення впливу, могутності; якщо анормально б'ється «ворожий пульс» (весною — пульс легень, улітку — пульс нирок, восени — пульс серця, взимку — пульс селезінки, у міжсезоння пульс печінки) — це передвіщує появу лікаря чи смерть від наступної тяжкої хвороби.

«Сім дивних пульсів»

Так називається великий розділ трактату, присвяченого ворожінням за пуль-

сом. Цей розділ складається з семи підрозділів: а) ворожіння на справи родини, включаючи ворожіння на гостя; б) ворожіння на успіх у справах; в) ворожіння на ворога; г) ворожіння на достаток; д) ворожіння на демонів; е) ворожіння під назвою «стихії вода і вогонь міняються місцями»; ж) ворожіння на вагітну жінку.

Ворожіння на справи родинні, включаючи ворожіння на гостя, може проводитись як по «вродженому пульсу» голови родини (клану), так і по пульсах його внутрішніх органів. Приступивши до ворожіння, лама-лікар обстежує «вроджені пульси» на зап'ястях обох рук. При цьому пора року не має значення, важливим є лише характер биття «вродженого пульсу». Так, якщо пульс слабшає та йде углиб — це передвіщує порушення згоди і сварку в сім'ї; якщо пульс неясний (затемнений) — це передвіщує для родини зустріч з ворогом чи розлучення з близькими; якщо пульс різкий (сильний) і переповнений — це передвіщує великий переляк (страх) для кого-небудь із членів родини (наприклад, від падіння з кручі); пульс булькаючий, як окріп, передвіщує злісні нападки та різні пересуди з боку сусідів; нерівний пульс, подібний до згасаючого вогню, коли язики полум'я то спалахують, то спадають, передвіщує вичерпання добра родини. Коли ж «уроджений пульс» голови родини б'ється рівно і ритмічно, у манері, властивій для пульсу даного типу — це передвіщує сімейне благополуччя. Однак несприятливі події передбачені відповідними биттями пульсу, можна відвернути шляхом здійснення ламою-лікарем належних обрядів.

При ворожінні на справи родинні по пульсах внутрішніх органів лама-лікар обов'язково враховує пори року, оскільки передбачення робляться, виходячи з характеру биття «материнського», «синівського», «дружнього» і «ворожого» пульсів, у ролі яких залежно від сезону виступають пульси різних внутрішніх органів. Вважається, що глибинний і неясний «материнський пульс» передвіщує нещастя для родичів по материнській лінії; глибинний і неясний «синівський пульс» — нещастя для дітей та онуків; глибинний і неясний «дружній пульс» — майнові втрати; глибинний і неясний «ворожий пульс» — як правило передвіщує нещастя для ворогів родини.

За допомогою ворожіння на гостя лама-лікар передбачає, чи приїде очікуваний гість і час його приїзду. Таке ворожіння проводиться незалежно від пори року по пульсах внутрішніх органів того члена родини, для якого очікуваний гість є найбільш близьким. Так, вважається, що сильне биття пульсу печінки говорить про те, що гість ще перебуває у своєму будинку і не вирушив у дорогу; сильне биття пульсу легень — гість вирушив у дорогу; сильне биття пульсу серця — гість недалеко; сильне биття пульсу селезінки — гість під'їжджає; сильне биття пульсу нирок — прибуття гостя затримується або відкладається, оскільки в дорозі з ним трапилося нещастя.

Ворожіння на успіх чи неуспіх у справах проводиться, виходячи або з характеру биття пульсу того чи іншого внутрішнього органа безвідносно до сезону року, або з характеру биття різних видів «пульсів» сезону («материнського», «синівського», «дружнього» чи «ворожого», а також «пульсу сезону»). Так, при ворожінні безвідносно до пори року надміру сильний пульс серця передбачає появу ворога — перешкоди успіху справи; надмірно сильний пульс печінки обіцяє успіх, надміру сильний пульс нирок передбачає повернення з порожніми руками; надміру сильний пульс легень чи селезінки обіцяє справі посередній результат.

При ворожінні, що виходить з характеру сезонних пульсів, посилення «ворожого пульсу» даного сезону (наприклад, восени — пульсу серця і т. д.) говорить про те, що задумана справа зазнає невдачі; посилення «дружнього» чи «материнського» пульсу, навпаки, обіцяє успіх у задуманій справі; посилення «синівського пульсу» передбачає поганий результат справи; надмірне посилення «пульсу сезону» (наприклад, пульсу легень — восени і т. д.) говорить про посередній результат справи.

Ворожіння на ворога проводять тоді, коли той, хто ворожить, наміряється вчинити напад на свого ворога, або у переддень нападу самого ворога. У першому випадку сильний пульс легень та сильний пульс нирок того, хто готує напад, обіцяють поразку ворогові. Сильний пульс селезінки свідчить про поразку самого нападаючого. У разі ж нападу ворога сильні «пульс сезону» і «материнський пульс» того, на кого вчинено напад, передбачають його перемогу над ворогом.

Ворожіння на одержання достатку проводиться за пульсом хазяїна майна, тобто глави родини (роду). Воно здійснюється як по пульсах внутрішніх органів без урахування пори року, так і відповідно до неї. У першому випадку передбачення робиться, виходячи із сили биття одного з пульсів чи кількох пульсів одночасно. Так, сильне биття пульсу печінки передбачає значне збільшення багатства, а сильне биття пульсу легень — лише невеликий прибуток; сильне ж биття пульсу нирок, при слабкому битті пульсів серця і селезінки, говорить про наступні збитки.

У другому випадку лама-провісник виходить з характеру биття сезонних видів пульсу («материнського», «синівського» і т. д.). Кожний з таких пульсів має свій характер биття. Однак цей характер іноді змінюється, тобто пульс того чи іншого внутрішнього органа починає битись у невластивій для нього манері, причому таке змінене биття пульсу може точно збігтися з манерою биття пульсу іншого внутрішнього органа. Певні зміни у битті пульсів і дають підстави провіснику говорити про наступні майнові прибутки чи збитки родини. При цьому за основу завжди беруть зміни биття «дружнього пульсу» даного сезону. Цей пульс може битися у манері, властивій биттю або «материнського», або «синівського», або «дружнього», або «ворожого» пульсів, якими є пульси певних внутрішніх органів у той період, коли згадуваний вище «дружній пульс» відіграє роль «пульсу сезону» (див. табл. 4). Так, у період міжсезоння «дружнім пульсом» буде пульс нирок. Якщо пульс нирок у міжсезоння починає битись у манері свого «дружнього пульсу» (яким є пульс серця взимку, коли «пульсом сезону» є пульс нирок) — це передвіщає одержання найвищого прибутку; якщо пульс нирок починає битись у манері свого «материнського пульсу» (пульсу легень) — це передвіщає одержання середнього прибутку; якщо пульс нирок починає битись у манері «синівського пульсу» (пульсу печінки) — це говорить, що родина нічого не одержить, але й нічого не втратить; якщо пульс нирок починає битись у манері «ворожого пульсу»,— це означає втрату всього майна. Пульс нирок, виступаючи у міжсезоння «дружнім пульсом», може почати битись у манері, властивій йому в той час, коли він є «пульсом сезону» (тобто взимку),— це означає нікчемний прибуток.

Нижче, у табл. 5, наводиться характер передбачень, що випливають із змін биття «дружніх пульсів» інших сезонів року.

Середньовічні тібетці населяли світ величезною кількістю надприродних істот, які нібито жили в лісах, на горах, у печерах, скелях, будовах, особливо кинутих, річках, озерах, водоспадах тощо. Розгнівані, вони творять зло, умилостивлені — можуть робити добро. Одних істот називають «демони» (qdon), інших — «злі духи» ('dre). Поділ значною мірою умовний, недарма автор трактату нерідко називає одну й ту саму істоту то «демон», то «злий дух». Однак у цілому так звані демони в основному пов'язуються з хвороботворним впливом, з насиланням хвороби, а злі духи головним чином несуть «відповідальність» за різні біди і нещастя, які спостигають здорову людину. Тому у трактаті існує цілий розділ, присвячений ворожінню на демонів, виходячи з характеру биття пульсу. Формальним показником злого впливу цих надприродних сил є виникнення у здорової людини аномального биття пульсу того чи іншого внутрішнього органа, коли, наприклад, протяжне биття раптом змінюється коротким, м'яке — різким, у битті з'являються паузи і т. п. Таке биття називається дефектним, а також «демонічним биттям» чи «демонічним пульсом». Воно сигналізує про тиск над даною людиною того чи іншого демона (злого духа), що передвіщає чи нещастя, чи захворювання.

Таблиця 5

Сезон року	«Дружній пульс» сезону	Б'ється у манері пульсу	Характер передбачення
Весна	Селезінки	Нирок	Найвищий прибуток
		Серця	Середній прибуток
		Легень	Відсутність прибутку
		Печінки	Втрата майна
		Сезону	Нікчемний прибуток
Літо	Легень	Печінки	Найвищий прибуток
		Селезінки	Середній прибуток
		Нирок	Відсутність прибутку
		Серця	Втрата майна
		Сезону	Мізерний прибуток
Осінь	Печінки	Селезінки	Найвищий прибуток
		Нирок	Середній прибуток
		Серця	Відсутність прибутку
		Легень	Втрата майна
		Сезону	Нікчемний прибуток
Зима	Серця	Легень	Найвищий прибуток
		Печінки	Середній прибуток
		Селезінки	Відсутність прибутку
		Нирок	Втрата майна
		Сезону	Нікчемний прибуток

Вважається, що з кожною з п'яти вище «стихій» пов'язано по два, а в одному випадку й три класи певних демонів, шкідлива присутність яких, якщо така є, вказується дефектним биттям пульсу відповідного внутрішнього органа. Так, незалежно від пори року дефектне биття пульсу печінки, підданого впливові «стихії дерево», свідчить про тиск «жорстокого» і «владики» чи кого-небудь з них; дефектне биття пульсу серця, підданого впливові «стихії вогонь», свідчить про тиск «Могутнього» і «Мари»; дефектне биття пульсу легень, підданого впливові «стихії метал», свідчить про тиск «владики» і «Господаря багатств»; дефектне биття пульсу селезінки, підданого впливові «стихії земля», свідчить про тиск «Господаря місцевості» і злобних демонів «Мамо»; дефектне биття пульсу нирок, підданого впливові «стихії вода», свідчить про тиск «Нага», «Нага-ракшаси» і «Дамсі».

Поява дефектного биття у сезонних типах пульсів («материнському», «синівському» і т. п.) також говорить про шкідливу присутність різних класів злих духів. Так, дефектне биття «материнського пульсу» будь-якого сезону говорить про негативний вплив різних злих духів, які «тяжіють до успадкованого майна родини»; дефектне биття «синівського пульсу» говорить про негативний вплив злих духів «з боку братів матері»; дефектне биття «ворожого пульсу» говорить про негативний вплив злих духів, «насланих (заохочуваних) зовнішнім ворогом»; дефектне биття «дружнього пульсу» говорить про негативний вплив злих духів, які «прагнуть багатства»; дефектне биття «пульсу сезону» говорить про негативний вплив злих духів, які «насилаються фальшивим другом»[1].

Залежно від пори року, небезпека, яка виходить від демонів або злих духів різного роду, пов'язана з певними сторонами світу, певною місцевістю, їжею, діяльністю і т. д. Так, весною небезпека криється на Сході, у будинках довгастої форми і пов'язана з зеленим кольором. Небезпечними є зелені дерева, урвища і скелі, які поросли зеленим мохом, зелені скрині і сумки, зелений посуд, зелені коштовності, такі, як бірюза і яшма, зелені тканини, зелені зерна і плоди, а також м'ясо і шкіра тигра, осла, кроля. Небезпеку приховують гірка їжа і напої, аромат зелені, зустріч з людиною у зеленому одязі верхи на сірому коні, за яким біжить сірий собака, зустріч з теслярем, перелюбницею чи сиротою. Небезпечні такі дії, як рубання дерев, адже весною домінує «стихія дерево», виконання теслярських робіт, ткацтво, оскільки знаряддя праці є дерев'яний верстат.

Влітку небезпека криється в південній стороні, у будинках трикутної форми і пов'язана з червоним кольором — кольором вогню. Небезпечними є червоний грунт, червоні скелі і обриви, червоні скрині, червоний посуд і червоні коштовності, такі, як корали й рубіни, тканини червоного кольору, а також червоні фрукти і червоні зерна злаків. Небезпека криється у їжі і напоях, пекучих на смак, у конині і м'ясі кулана, у кров'яній ковбасі і каші з проса чи рису. Небезпечно зустріти людину у червоному одязі верхи на червоному коні, за яким біжить рудий собака, а також зустріти чи побачити вдову, сліпця, гончара. Небезпечно й грітися біля вогню.

У міжсезоння, яке сусідує з усіма чотирма порами року, небезпека може критись як на Південному Заході, так і на Північному Заході, як на Південному Сході, так і на Північному Сході, на місцевості і в будівлях квадратних конфігурацій. Вона пов'язана з жовтим кольором, тому небезпечні скелі й кручі жовтого кольору, які нагадують за формою ступу[2]. Небезпечні м'ясо і шкіра вівці, собаки, бика, хайника, кози і вівці, роздертих вовком, м'ясо корови, сурка, барсука, а також джерельна вода, коржі та горох. Небезпека також може виходити від мішків, сумок, посуду жовтого кольору, жовтих коштовностей і жовтих тканин. Небезпеку містять солодкі їжа та напої, зустріч з людиною в жовтому одязі верхи на буланому коні, за яким біжить жовтий собака, зустріч з жовтим вовком, будівниками глинобитної стіни, вдовою чи старою, зустріч з селянином з сохою, оскільки леміш сохи встромляється у землю — домінуючу «стихію» міжсезоння. В цей час небезпечно займатися будівництвом будинку, оранкою, лаштуванням дверей.

Восени небезпека криється у західній стороні, будинках, які мають конфігурацію півмісяця чи нагадують формою сокиру, меч, спис та подібну до них зброю. Ця небезпека пов'язана з білим кольором і може приховуватись у грунтах, скелях, кругах білого кольору. Небезпечні м'ясо й оперення птиці, м'ясо і шкіра мавпи, білі сумки, мішки, скрині,

[1] Перелічуючи різні класи демонів (злий дух), які здійснюють шкідливий вплив на людину, автор трактату «Голубий берил» не відзначає, в чому конкретно цей вплив виявляється чи може бути виявлений. Очевидно, саме собою зрозуміло, що лама-лікар спостерігає це в своєму пацієнтові заочно і йому важливо лише знати, які сили до цього причетні, щоб безпомилково вибрати ритуали вигнання чи умилостивлення, а також правильно підібрати лікарські засоби.

[2] Ступа — буддійська ритуальна споруда встановленої форми. Такі споруди будувались над мощами святих, сакральними текстами на честь пам'ятних подій релігійного характеру.

білі коштовності, такі як алмази та кришталь, білі тканини, білі плоди і зерна злаків, а також залізо і залізні знаряддя, оскільки осінь — час домінування «стихії метал». Небезпека криється у їжі і напоях в'яжучого смаку, а також у кислому молоці, маслі, чаї, дичині, у м'ясі тварин, загризених вовком, і особливо у м'ясі з лівих ребер вівці, барана чи іншої тварини. Небезпечно зустріти людину на білому коні, за яким біжить білий собака чи інша біла тварина, а також коваля чи сироту. Небезпечно робити вогненне жертвоприношення (тобто спалювати жертвенну їжу), підходити до ковальського горна, а також кремирувати небіжчика.

Узимку шкідливий вплив загрожує з північної сторони, з будинків округлої форми і пов'язаний він з синім або чорним кольором. Небезпека може виходити від грунту, скель, круч темно-синього кольору, від скелястих берегів великих річок, від водоспадів. Небезпека виходить навіть при погляді на них, від риб, м'яса і шкіри свиней чи мишей, синіх або чорних наметів, занавісок, скриньок і сумок, синього або чорного посуду, срібла, синіх або чорних тканин, чорних або синіх плодів і зерен. Небезпечні їжа і питво, кислі на смак, гречка, ріпа, горох, риба, свинина. Небезпечна зустріч з людиною у чорному чи синьому одязі на вороному коні, за яким біжить чорний собака, а також зустріч з човнярем. Небезпечно переправлятися через річку, каламутити воду в озері, оскільки вода — домінуюча «стихія зими», спати в чорному наметі.

Викладена вище інформація про джерела небезпеки, пов'язані зі шкідливим впливом на людину різного роду демонів чи злих духів, наведена у медичному трактаті, орієнтована головним чином на ламу-лікаря. Вважається, що ця інформація дає ламі можливість шляхом опитування уточнити природу злої сили, яка тяжіє над пацієнтом.

Існує також ворожіння під назвою «стихії вогонь і вода міняються місцями», коли при захворюванні батька обстежується пульс здорового сина і навпаки[3]. У цьому випадку незалежно від пори року за вихідний пульс береться пульс печінки. Якщо пульс печінки сина комплектний[4], то його батько не помре, некомплектний — обов'язково помре. Далі у сина обстежується биття «материнського», «синівського», «дружнього» і «ворожого» пульсів, ними (відносно пульсу печінки) є відповідно пульс нирок, серця, селезінки і легень. Їх биття може бути комплектним, але різної сили (енергійним, середньої сили, слабким) або ж некомплектним. Виходячи з цього, лама-лікар і робить відповідні передбачення, наведені у табл. 6.

Якщо при захворюванні сина обстежується пульс у здорового батька, то незалежно від пори року за «пульс сезону» беруть пульс серця, що є «синівським пульсом» (адже прогнозується хвороба сина) відносно пульсу печінки. Пульс серця батька комплектний — син житиме, некомплектний — неминуче помре.

Потім, як і вище, обстежуються «материнський», «синівський», «дружній» і «ворожий» пульси, якими (відносно пульсу серця) є відповідно пульси печінки, селезінки, легень, нирок, і робляться передбачення, наведені в табл. 7.

Таблиця 6

Тип пульсу	Характер биття	Зміст передбачення
«Материнський»	Енергійне	Батько вилікується, на сина чекає благо
	Середньої сили	Батько, очевидно, не помре
	Слабке	Хвороба батька різко загострилась
	Некомплектне	Помре або батько, або ворог сина
«Синівський»	Енергійне	Батько швидко видужає
	Слабке	Хвороба батька затягнеться
	Некомплектне	Помре сам син, батько ж видужає
«Дружній»	Енергійне	Їжа і ліки йдуть хворому на користь
	Слабке	Їжа і ліки хворому не підходять
	Некомплектне	Батько помре
«Ворожий»	Енергійне	Над хворим тяжіє могутній демон, можливий фатальний кінець
	Слабке	Над хворим тяжіє незначний демон, хворий видужає
	Некомплектне	Батько не помре, але син зазнає збитків

[3] До такого роду обстеження часто вдаються у тому випадку, коли сам хворий з тих чи інших причин не може ввійти в прямий контакт з ламою-лікарем.

[4] Пульс кожного внутрішнього органа характеризується двома параметрами. Так, пульс печінки — «швидкий і тонкий», пульс серця — «протяжний і товстий» і т. д. Наявні обидва параметри — пульс комплектний, змінився один — пульс некомплектний.

[5] Часто ці передбачення не мають безпосереднього відношення до хвороби.

Захворювання чоловіка прогнозують за пульсом його здорової дружини, а захворювання дружини — за пульсом її здорового чоловіка. У першому випадку за точку відліку беруть пульс печінки. Пульс печінки дружини енергійний і комплектний — чоловік швидко видужає, слабкий — хвороба набула тяжкого характеру, пульс некоплектний — чоловік помре. У табл. 8 наводяться передбачення, що випливають з характеру биття «материнського», «синівського», «дружнього» і «ворожого» пульсів внутрішніх органів дружини (відповідно пульсів нирок, серця, селезінки, легень) відносно пульсу її печінки.

При прогнозі хвороб дружини за пульсом її здорового чоловіка за точку відліку («пульсу сезону») завжди беруть пульс нирок. Пульс нирок чоловіка енергійний — дружина видужає, пульс слабкий — хвороба дружини загостриться, пульс некомплектний — дружина помре.

У табл. 9 наводяться передбачення, що випливають з характеру биття «материнського», «синівського», «дружнього» і «ворожого» пульсів внутрішніх органів чоловіка (відповідно пульсів легень, печінки, серця, селезінки) відносно пульсу його нирок.

Завершує опис різних видів ворожіння за пульсом, наведених у трактаті, ворожіння на вагітну жінку. Вважається, що це ворожіння дає змогу прогнозувати стать новонародженого, загальну долю дитини, а також характер пологів (легкі, тяжкі) і стан породіллі. Так, якщо у вагітної жінки сильно б'ється пульс лівої нирки — народиться хлопчик, правої нирки — народиться дівчинка.

При прогнозуванні обстежують пульс вагітної жінки. При цьому беруть до уваги «пульс сезону», що йменується «пульсом породіллі», «синівський пульс», що йменується «пульсом утробного немовляти», а також різні види пульсів,

Таблиця 7

Тип пульсу	Характер биття	Зміст передбачень
«Материнський»	Енергійне	Син швидко видужає
	Слабке	Хвороба сина затягнеться
	Некомплектне	Помре сам батько, або ж з його родичами трапиться нещастя
«Синівський»	Енергійне	Хвороба сина легко виліковна
	Середньої сили	Син, очевидно, видужає
	Слабке	Хвороба сина різко загострилась
	Некомплектне	Син помре
«Дружній»	Енергійне	Їжа і ліки йдуть хворому на користь
	Слабке	Їжа і ліки не підходять
	Некомплектне	Син помре
«Ворожий»	Енергійне	Над хворим тяжіє могутній демон, він може померти
	Слабке	Над хворим тяжіє незначний демон, він видужає
	Некомплектне	Син не помре, але батькові загрожують збитки

Таблиця 8

Тип пульсу	Характер биття	Зміст передбачення
«Материнський»	Енергійне	Благо для самої дружини
	Слабке	Матеріальні збитки в сім'ї
	Некомплектне	Смерть кого-небудь з членів сім'ї
«Синівський»	Енергійне	Поганий знак для чоловіка, але добрий — для сина, подружжя та сімейного достатку
	Слабке	Добрий знак для хворого чоловіка, поганий для сина подружжя та сімейного достатку
	Некомплектне	Помре син подружжя
«Дружній»	Енергійне	Їжа і ліки йдуть на користь хворому
	Слабке	Їжа і ліки не підходять
	Некомплектне	Помре близька дружині людина
«Ворожий»	Енергійне	Над хворим тяжіє могутній демон, можливий фатальний кінець
	Слабке	Тяжіє демон малосильний, хвороба безпечна
	Некомплектне	Трапиться біда з близькими самої дружини

Таблиця 9

Тип пульсу	Характер биття	Зміст передбачення
«Материнський»	Енергійне	Благо для самого чоловіка
	Слабке	Багатство сім'ї зменшиться
	Некомплектне	Помре родич чоловіка
«Синівський»	Енерійне	Погано для дружини, але добре для сина
	Слабке	Добре для дружини, погано для сина
	Некомплектне	Син помре
«Дружній»	Енергійне	Тжа і ліки йдуть хворій на користь
	Слабке	Тжа і ліки не підходять
	Некомплектне	Смерть близької для чоловіка людини
«Ворожий»	Енергійне	Над хворою тяжіє могутній демон, можливий фатальний кінець
	Слабке	Тяжіє демон малосильний, хвора одужає
	Некомплектне	Помре хтось із ворогів чоловіка

кореспондуючих із «пульсом утробного немовляти», який щодо них є точкою відліку. Залежно від сезону року як «пульсом породіллі», так і «пульсом утробного немовляти» виступають пульси різних внутрішніх органів (див. табл. 4), що має враховувати лама-лікар (провісник). Наприклад, весною «пульсом породіллі» є пульс печінки, а «пульсом утробного немовляти» — пульс серця. Якщо в цей час «пульс утробного немовляти» б'ється в манері «пульсу породіллі», а «синівський пульс» (відносно «пульсу утробного немовляти» чи пульсу серця), тобто пульс селезінки, б'ється так чітко і напружено, як він б'ється у період свого домінування (тобто у міжсезоння), то пологи будуть легкими, радісна мати швидко одужає, а дитині уготована щаслива доля і життя без хвороб; якщо ж «ворожий пульс» (відносно «пульсу утробного немовляти»), тобто пульс нирок, б'ється чітко і напружено у манері, властивій періоду свого домінування (тобто зими), то пологи мають бути важкими, сама породілля або помре, або терпітиме великі страждання, немовля тяжко хворітиме, а видужавши, пройметься ненавистю до матері.

Такими в загальних рисах є основи пульсової діагностики і принципи ворожіння за пульсом у середньовічній тібетській медицині.

Резонанс

Уроки прозріння

Вже кілька років у Москві діє українська недільна школа, її відвідують близько 50 дітей. Журнал «Наука і суспільство» є одним з основних посібників з історії України. Особливе враження справила на учнів стаття Василя Яременка «Якою мовою розмовляли київські князі?» (№ 2, 1991). В учнів світилися очі від гордості за свій народ, за свою мову, одну з найдавніших у світі. А в усіх підручниках і досі стверджується, що українська мова сформувалася тільки в XIV — XV ст. Такі статті сприяють ростові національної самосвідомості.

В. КАПТЄЛОВ.

м. Люберці,
Московська область.

Мозаїка планети

СМЕРТНА КАРА ЗА ЗЛОЧИН ПРОТИ ПРИРОДИ

Члени кабінету міністрів Південної Кореї вимагають ввести смертну кару за тяжкі злочини проти природи. Особливо жорстоке покарання чекає на тих, хто забруднює воду: значно збільшено суму штрафів, а строки ув'язнення досягають п'яти років. Зважитися на такий рішучий крок міністрів змусило катастрофічне забруднення фенолом річки Нактонган.

СТРИПТИЗ МИМОВОЛІ

Під час демонстрування «гвіздка програми» весільного вбрання вартістю 35 тисяч фунтів манекенниця несподівано зачепилася шлейфом за комод. Її спроби вийти із скрутного становища скінчилися тим, що половина вбрання залишилася на підлозі... І хоча присутні співчутливо поставились до курйозу, нерви власниці «Будинку моделей» не витримали, і вона знепритомніла. Щоб компенсувати моральні збитки потерпілій манекенниці, меблева фірма-спонсор, з вини якої все сталося, запропонувала їй на вибір будь-що з рекламованих меблів.

ЩЕ ОДНА СЛУЖБА ЗНАХІДОК

Сотні немічних, хворих, покинутих господарями напризволяще верблюдів, коней, безпритульних кіз, овець, корів та інших свійських тварин — сумна ознака пустель Аравії. Шукаючи в людей прихистку, вони виходять на швидкісні дороги, гинуть самі і являють серйозну загрозу для життя багатьох водіїв.

І от міські власті Дубая відкрили для безпритульних тварин спеціальну стайню. Саме сюди, як у своєрідний стіл знахідок, звертаються всі, хто загубив коня, верблюда, осла чи корову. Всіх знайдених тварин тут реєструють, сумлінно описуючи де і коли їх знайдено.

Чотириногі страждальці, які сюди потрапляють, як правило, потребують медичної допомоги. Її подає ветеринарна клініка Дубайського муніципалітету. Взагалі ж, існує порядок, згідно з яким худобу, за якою ніхто не приходить протягом двох місяців, продають на аукціонах.

ГАЗЕТИ — ТВАРИНАМ

Англійські експериментатори пропонують замінити подрібненими старими газетами підстилку на молочних фермах, у свинарниках і на птахофабриках. Обгрунтовують свої пропозиції вони тим, що, порівняно з традиційними матеріалами, газетна підстилка гігієнічніша і не містить такої токсичної речовини, як танін, якого вдосталь у дерев'яній тирсі. Немає у газетах і пестицидів, котрі залишаються в соломі та рисовій лусці, алергенів чи грибків, які спричиняли б до різних хвороб. Підстилка з газет не спресовується також у щільну масу, має більш високі теплоізоляційні властивості, що необхідно для одноденних курчат і щойно народжених поросят, які застуджуються від втрати тепла. Високу ефективність газетної підстилки підтверджують і експерименти: бройлери, вирощені на газетній макулатурі, мали вищу вагу.

ЦАРІВНА-ЖАБА

Місцеві жителі невеличкого міста Награуне (Індія) були дуже здивовані, помітивши, що величезна жаба, нехтуючи небезпеку, оселилася серед гадюк, котрі саме полюбляють ласувати її родичами. Незвичайне сусідство збирало натовпи цікавих, які щодня спостерігали, як жаба спокійнісінько стрибає поміж кобрами, іноді навіть заповзаючи в їхні нори. Вирішивши, що за цим приховується щось надприродне, сказати б, божественне, наглядачі, не зволікаючи, всього за кілька днів зібрали 54 тисячі рупій на спорудження невеличкого храму на честь жаби побіля зміїного кубла.

КРАЇНА БАГАТІЇВ

Австрія, населення якої не перевищує семи з половиною мільйонів чоловік, здобула репутацію країни багатіїв. За статистикою, тут живуть 57 мільярдерів, близько 60 чоловік мають шанс ними стати, і близько 14 тисяч мільйонерів.

ЕЛЕКТРОННА ПРИБИРАЛЬНИЦЯ

Сьогодні у світі пліч-о-пліч з людиною самовіддано трудяться сотні тисяч електронних роботів. Вони ефективні у великих торговельних залах, гімнастичних та інших спортивних приміщеннях, офісах. Йдеться про електронних прибиральниць, які безпомилково обминають перепони, орієнтуючись завдяки сенсорним пристроям. Завдяки цим вони не падають на сходах і не збивають з ніг неуважних службовців. Найактивніше роботів застосовує Японія, котрій бракує дешевої робочої сили. Тільки минулого року в цій країні випущено понад 67 тисяч електронних робітників і службовців. Це вдвоє більше, ніж у США.

Найвигідніше використовувати електронних помічників на виробничих потокових лініях. Монотонно, без помилок виконують вони складні виробничі операції. Не менш вигідно запускати цих робітників в агресивне сере-

довище, на підводні ремонтні роботи, бурові нафтові платформи у відкритому морі. Дедалі більше випускають роботів з гнучкими багатофункціональними програмами. Їм під силу буквально все. За попередніми прогнозами, найбільший попит на електронні роботи очікують у будівельній індустрії.

Електротехнічна фірма «Фуруно» створила механічного рибалку «Робофішер», котрий незабаром буде основною робочою силою у промисло-

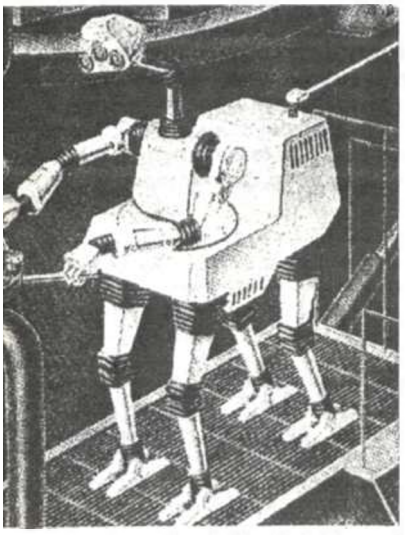

вому флоті. В місті Осака вже з'явилися електронні поліцейські, які вказують дорогу іноземним туристам японською та англійською мовами. Є роботи-пожежники, що видираються на прямовисні стіни хмарочосів, вибивають шибки і рятують людей. Електромережу обслуговують механічні електрики, котрі не бояться високої напруги, усувають серйозні пошкодження на лінії, встановлюють на вежах ізолятори, монтують трансформатори. Оператор при цьому маніпулює електронним помічником, не виходячи з автомобіля за допомогою відеокамери.

На фото: цей робот працює в загазованих і хімічно агресивних середовищах на АЕС, а також у зонах з високими температурами.

БЕЗНЕВИННИЙ ГОРМОН?

З дозволу Національного інституту охорони здоров'я (США) у тваринництві почали застосовувати новий штучний гормон, котрий стимулює надої молока. Протягом п'яти років препарат випробували на молочних фермах і визнали нешкідливим для здоров'я людей. А для корів? Як з'ясувалося, збільшення надоїв на 25 процентів не минулося безслідно й для худоби — корови частіше хворіють на інфекційні та інші хвороби.

ВИДАТНИЙ СПОЖИВАЧ КАВИ

Прихильниками й пристрасними споживачами цього незрівнянного напою були й знаменитості Франції. Широко відомим є факт, що кава відігравала визначальну роль у житті і творчості Оноре де Бальзака. Без неї його письменницька діяльність була так само немислимою, як без воронячих пер, писального паперу та чорнил: міцну чорну каву Бальзак споживав у необмеженій кількості і в будь-яку годину доби. Хтось навіть підрахував, що на створення «Человеческой комедии» пішло не менше як 15 тисяч чашечок кави. Взагалі ж, каву п'ють 85 процентів французів і серед них вісім процентів — уночі.

МАЙЖЕ ЕТАЛОННИЙ ЧАС

гарантує наручний атомний годинник німецької фірми «Юнгханс», котрий автоматично звіряється з атомним годинником у «серці» еталонного часу, розташованого у Федеральному фізико-технічному центрі міста Брауншвайге. Служба атомного годинника постійно зв'язана з станцією у Франкфурті. Звідси розносяться радіосигнали на частоті 77,5 кГц у радіусі близько двох тисяч кілометрів. Максимальне відхилення від істинного часу в новому годиннику — одна секунда за... мільйон років.

МІКРОХВИЛІ ДЛЯ ОКА

Енергією мікрохвиль наміряється зцілювати короткозорість, далекозорість, астигматизм професор Дартмутського коледжу Стюарт Тренблі. Він створив мікрохвильовий інструмент для ока у вигляді олівця, за допомогою якого повністю відновлює форму рогівки ока. Завдяки швидкому мікрохвильовому нагріву найбільш товстого шару рогівки, інструмент стягує її саме в тому місці, де потрібно відновити форму, зробити рогівку плоскішою, поліпшивши її оптичні властивості. Убезпечує око від небажаного перегріву сольовий розчин в аплікаторі.

ДЕЛЬФІНИ ЗАМІСТЬ ІГРАШОК

Здавна відомо, що дельфіни контактують з людьми. В той час, як військові намагаються перетворити морських ссавців на шпигунів, група психологів поставила собі за мету встановити контакт з дельфінами для гуманніших цілей. На одному з островів біля Майямі вони заснували центр, де дельфіни допомагають слаборозвиненим дітям. Коли хлопчикам і дівчатам удається «порозумітися» з симпатичними тваринами, це так їх надихає, що вони легше зосереджуються і краще все запам'ятовують. Результати виявились у п'ять-десять разів кращими, ніж при застосуванні класичних терапевтичних методів.

Мозаїка планети

«Наш край назавжди залишиться українським!»

«Бо свої то за горами не чужі,
Русь єдина, мисль одна у всіх в душі».
(Олександр Духнович.)

Березень 1939 року — одна з найщасливіших, та водночас і найтрагічніших сторінок в історії віковічної боротьби нашого народу за власну державність. Тих днів на території Закарпаття — невеликої частки української землі, відірваної від материнського терену,— було проголошено незалежну державу — Карпатську Україну. Проіснувала вона недовго: хортистська Угорщина при мовчазній згоді сусідніх із Закарпаттям країн потопила її в крові. Але в душі українського народу, його історії пам'ять про неї вкарбовано навічно...

У жовтня 1938 року східна область Чехословаччини — Підкарпатська Русь — одержала автономію. Невдовзі було сформовано уряд, який очолив Андрій Бродій. При владі, однак, він утримався недовго: промадьярська орієнтація прем'єра викликала незадоволення, і вже 27 жовтня його, як агента хортистської Угорщини, заарештували. Новий уряд очолив відомий на Закарпатті релігійний і політичний діяч Августин Волошин, з приходом якого, власне, й почався процес побудови незалежної держави — Карпатської України.

В сусідній Угорщині, яка проводила мілітаристську політику і відверто зазіхала на землі Чехословаччини, державотворчі змагання українців викликали войовничу істерію. Хортисти не приховували агресивних намірів щодо Закарпаття. В цих умовах українці, що проживали в інших країнах світу, підняли голос на захист закарпатських братів. Особливо рішучою і дієвою була підтримка галичан.

Одразу після надання краю автономії об'єднані легальні партії Галичини телеграфували закарпатцям вітання, у якому бажали «повного успіху в боротьбі з мадьярською загрозою». У другій половині жовтня по Галичині прокотилася хвиля виступів протесту проти прогорської політики польського уряду з лозунгами: «Хай живе Україна!», «Проч з мадьярським наїздом!» Зокрема у Львові в ході бурхливої демонстрації було повибивано вікна в угорському консуляті та атаковано польську поліцію.

Активна підтримка сусідів-галичан сприяла швидкому зміцненню зв'язків українців Закарпаття і Галичини. Між прем'єр-міністром Августином Волошиним і митрополитом української католицької церкви Андрієм Шептицьким зав'язується жваве листування, яке засвідчило про близькість їхніх поглядів і прагнень щодо ідеї створення незалежної української держави. Стурбовані загрозою «мадьярського наїзду» на Закарпаття, діячі Галичини обмірковують плани подання допомоги землякам, у тому числі й військової.

Щодо цього особливо відзначився Роман Шухевич — один з активних організаторів і керівників збройних сил молодої держави — Карпатської Січі. Прибувши в жовтні 1938 року до Львова, він заініціював тут спеціальне політичне віче в обороні прав Закарпаття, залучивши до справи керівників українських господарських установ, представників різних політичних партій, насамперед членів Організації Українських Націоналістів. Було домовлено, що, в разі агресії, галичани виступлять спільно з закарпатцями, а щоб уникнути переслідувань з боку польських властей після повернення до Галичини, діятимуть під псевдоні-

мами. Роман Шухевич мав кличку Щука.

У березні 1939 року міністр військових справ Карпатської України Степан Клочурак призначив комендантом Січі Сергія Єфремова. Той сформував штаб, до складу якого увійшли галичани Михайло Колодзінський (Гузар), Зенон Коссак (Тарнавський), Роман Шухевич (Щука), Гриць Барабаш (Чорний) та ін.

Дізнавшись, що на Закарпатті створюється регулярна армія, із Західної України, попри заборону польських властей, цілими гуртами стали прибувати добровольці. Переходили кордон ризикуючи життям: спійманих чехословацькі прикордонники віддавали полякам — фактично на розправу. Щоб уникнути жертв, організатор січових загонів на Закарпатті Дмитро Климпуш звернувся через пресу із застереженням. Однак потік добровольців не припинився. Один із соратників А. Волошина, відомий закарпатський поет Василь Гренджа-Донський писав тих днів у щоденнику: «З Галичини стихійно переходять молоді люди, переважно селянські хлопці... нема їх де помістити».

Навесні 1939 року на Закарпатті відбулися вибори до місцевого парламенту — Сойму. Результати виявилися красномовними: за Українське Національне Об'єднання, очолюване А. Волошиним, проголосувало 92,4 процента виборців. Хуст — столиця Карпатської України — святкував перемогу. «Було вже пізно вночі, коли розляглися широко-далеко могутні тони українського національного гімну «Ще не вмерла Україна»,[1] — згадував учасник тих подій Степан Росоха.

За роботою Сойму Карпатської України стежили в усьому світі. Розпочалася вона 15 березня. Парламент прийняв історичні ухвали: про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор, герб і гімн держави. В ухвалі Сойму урочисто проголошувалося: «Карпатська Україна є незалежна Держава». На одному з засідань обрали президента країни. Ним став Августин Волошин.

Тим часом події стрімко набували трагічного розвою: вночі з 13 на 14 березня угорські війська перейшли кордон...

На захист Карпатської України піднялися всі, кому не байдужою була її доля.

Ци чулисте, милі браття,
Як боролось Закарпаття?

Сорок тисяч воювало,— співалося в народній пісні тих буремних років. Разом із закарпатцями під ворожі танки ішли земляки з Галичини, Словаччини, Угорщини, Румунії, викладачі і студенти слов'янських факультетів Праги, Кракова, Будапешта, Відня.

Однак сили були нерівними. Хортисти за лічені дні здолали опір оборонців Карпатської України. Для багатьох галичан закарпатська земля стала могилою. Загинули члени штабу Січі полковник М. Колодзінський і журналіст З. Коссак, котрих особисто знав і високо цінував А. Волошин. Полягли в боях Василь Бойчук, Василь Саблюк, Тимко Проць, Орлович, Монюк, Кушнір, Михайлюк, Дужий. А скількох імен ми не знаємо! Де ваші могили, відважні січовики?.

18 березня останні захисники Карпатської України залишили її територію. На тих, хто не встиг перейти кордон, чекало справжнє пекло: угорські фашисти почали масові репресії. «Закарпатська Україна — це тепер тюрма народу, всюди горе, плач і зойки, і страждання, і неволя, всюди злочини, убивства»,— свідчив Гренджа-Донський, котрий разом з багатьма іншими діячами Закарпаття потрапив за колючий дріт концентраційного табору.

Тяжка доля спіткала січовиків-галичан, яких чимало опинилося в полоні. Розправу над ними чинили і мадьяри, і поляки. У перші дні окупації їх розстрілювали всіх підряд, без суду і слідства. Пізніше, на вимогу польського уряду, їх стали

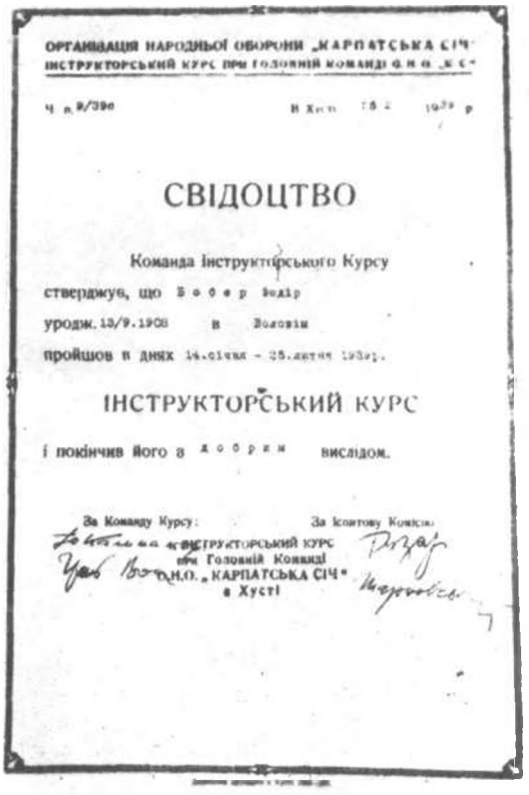

ОРГАНІЗАЦІЯ НАРОДНЬОЇ ОБОРОНИ „КАРПАТСЬКА СІЧ"
ІНСТРУКТОРСЬКИЙ КУРС ПРИ ГОЛОВНІЙ КОМАНДІ О.Н.О. „К.С."

Ч. 9/39 В Хусті 15.2. 1939 р.

СВІДОЦТВО

Команда Інструкторського Курсу

стверджує, що Бобер Федір

уродж. 13/9.1908 в Воловім

пройшов в днях 14.січня - 25.лютня 1939 р.

ІНСТРУКТОРСЬКИЙ КУРС

і покінчив його з добрим вислідом.

За Команду Курсу: За Іспитову Комісію

ІНСТРУКТОРСЬКИЙ КУРС при Головній Команді О.Н.О. „КАРПАТСЬКА СІЧ" в Хусті

Посвідчення вояка Карпатської Січі Федора Бобера, підписане полковником М. Колодзінським (Гузаром), З. Коссаком (Тарнавським) та іншими членами штабу Січі. (Публікується вперше).

[1] Сойм Карпатської України. Вінніпег, 1949.

віддавати полякам — з одного пекла в інше. Спогади очевидців і учасників тих подій змальовують моторошні картини терору. 23 березня на польський кордон поблизу гори Татарівка прибула партія полонених, яких поляки тут же, на очах у мадьярського конвою, розстріляли з кулеметів. Іншого разу переданих польським прикордонникам галичан відвели в ліс і розіп'яли на деревах, поприбивавши руки й ноги залізними скобами та грубими цвяхами, котрими закріплюють залізничні рейки.

Донині оповито таємницею трагічні події біля Торунського перевалу, де 21 липня 1939 року поляки вчинили масове вбивство близько трьох з половиною тисяч січовиків...

Частина галичан разом із закарпатцями потрапила до угорського концтабору Варюлапош. Після кількамісячного ув'язнення їм було запропоновано повернутися до Польщі або ж емігрувати до Німеччини. Чудово розуміючи, що чекає їх на батьківщині, бранці змушені були обрати чужину.

Напередодні від'їзду до Німеччини відбулося вельми емоційне прощання галичан із закарпатцями. Безпосередній учасник цієї події, відомий український політичний діяч Юліян Химинець передає схвильоване прощальне слово виходця з Галичини професора Корнила Заклинського: «Мої закарпатські брати! Український народ ніколи не забуде Закарпаття... Як повернете додому, передавайте нашу щиру подяку і любов. Несіть на Закарпаття віру, що прийдуть дні нашого визволення, коли всі українські землі з'єднаються в єдиній Соборній Українській Державі. Щасти нам, Боже, у цьому нашому святому подвизі! До побачення, у вільній Україні!»

На перший погляд, шановний читачу, може здатися, що перед тобою — суто історичний нарис. Та це не зовсім так. Ми повертаємося до подій півстолітньої давнини не лише тому, що йдеться про маловідомі, довго замовчувані сторінки нашої історії, а й для того, щоб нагадати декому про, здавалося б, очевидні: закарпатці — невід'ємна частина українського народу.

В останні роки на Закарпатті з'явилося не надто численне, але вельми галасливе товариство, яке вперто обстоює ідею етнічної окремішності населення краю. Мовляв, закарпатці — ніякі не українці, а русини, і походять з іншого коріння. Проголошують цю тезу з трибун, тиражують через пресу. А відтак переходять і до категоричних заяв на зразок опублікованої позаторік у газеті «Молодь Закарпаття» «Декларації товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки». Подибуємо у цій декларації, зокрема, таке: «не всі давньослов'янські

Розстріл полонених січовиків мадьярськими фашистами поблизу Ясиня. Березень 1939 року.

князівства були об'єднані в Київську Русь», «західні слов'янські князівства хорватів, предків прикарпатських русинів, ще в період великого переселення народів та становлення Київської Русі, тобто в 896 році, опинилися під владою Австро-Угорщини, а згодом Австро-Угорської монархії». А отже, висновок: корінне населення Закарпаття — русини, а українці — то інша національність. Це твердження народилося не сьогодні. Спливало воно й у минулому, скажімо, в буремному 1939-му, коли дехто, як свідчить цитований нами Василь Гренджа-Донський, на догоду окупантам вірнопіддано белькотів: «ми чесні русини, українці то другі... галичани... а ми добрі і вірні русини...»

Спадає на думку, що й у наш, нелегкий перебудовний час комусь дуже вигідно протиставити закарпатців галичанам, переконати, що галичани — то чужинці, а отже, солідаризуватися з ними, підтримувати їх — не слід. Деякі керівники товариства русинів твердять, що й прапор у закарпатців відрізняється: у галичан, мовляв, синьо-жовтий, а у нас, русинів,— синьо-золотавий. Хоча, як зауважив історик П. Федака, кожній освіченій людині зрозуміло, що золотавий — це відтінок жовтого кольору. Головне, аби не так, як у галичан...

Немає потреби спростовувати апологетів «русинської національності» — їхня теорія вибудувана, як то кажуть, на піску. Торкнемося лише двох, найчастіше декларованих ними аргументів — історичного та етнонімічного.

Історичні джерела свідчать, що в другій половині І тисячоліття територія нинішнього Закарпаття справді була заселена білими хорватами. У IX—X століттях вони разом з іншими східнослов'янськими племенами злилися в єдину давньоруську народність і прийняли спільну назву — Русь. Щодо угорських племен, то, за словами Тиводара Легоцького, вони в 896 році лише перетнули терен Закарпаття, не затримавшись тут надовго. Під владу Угорщини край потрапив тільки в XII—XIII століттях. Історичний документ, датований 1299 роком, засвідчує, що березанський жупан Григорій відмовлявся виконувати накази угорського короля, заявляючи, що він є урядовцем руського князя Льва Даниловича. Як писав І. Крип'якевич, значна частина Закарпаття з містами Мукачевим і Береговим була приєднана до Галицько-Волинського князівства, у складі якого перебувала майже 40 років.

Місцеве населення віддавен називало себе русинами. Закарпатський історик XIX століття І. Орлай переконливо довів, що термін «русини», як і «русичі», «роси», «руські», походить від назви «Русь». На його думку, русини мають родоплемінну спільність з київськими русичами. Сучасний дослідник — професор Ужгородського університету П. Чучка вважає, що від етноніма «русь» утворилося кілька споріднених назв для позначення людини руського походження: «русин», «русич», «руснак» і т. д. Найпоширенішою серед них була назва «русин». Вона побутувала не тільки на Закарпатті. Західні українці називали себе русинами аж до кінця XIX століття. У 1849 році Головна Руська Рада у Львові випустила відозву «До братів угорських русинів», у якій, зокрема, мовилося: «І ви, браття, є русини, дійсні, правдиві русини, як і ми, ви кров і тіло наше, говорите тим самим язиком, маєте ту саму віру, що й ми...»

На Закарпатті етнонім «русин» існував до середини XX століття. Зумовлювалося це об'єктивними обставинами: чеський уряд офіційно заборонив вживати терміни «українець», «українська мова» тощо. А проте в Чехословаччині цілком усвідомлювали етнічну приналежність закарпатців. В документі міністерства шкільництва і народної освіти від 1919 року ясно вказано: «місцева русинська говірка малоруська, належить літературною мовою тутешніх городян визнати мову малоруську, якою користуються їхні сусіди і одноплемінники, се значить галицьку українську мову»...

Тільки в березні 1939-го, проголосивши незалежність, закарпатці змогли сказати всьому світові, хто вони є, яку мову вважають рідною, на якій землі живуть. Тих вікопомних днів з трибуни Сойму було рішуче заявлено: «Наш край назавжди залишиться українським!»

Микола ВЕГЕШ,
аспірант Ужгородського університету.

Підключившись до поля Галактики

Цю чудову людину до нашої редакції привів керівник лабораторії лазерної спектроскопії Інституту біохімії імені А. В. Палладіна АН України Юрій Левчук.

— Згідно з нашими експериментальними даними,— представив свого протеже вчений,— Анатолій Батушан має унікальну здібність свідомо змінювати своє біополе, що підвладне лише філіппінським хілерам. Такі рідкісні можливості дозволяють йому, котрий бачить всі внутрішні органи людини, як на екрані телевізора, безпомилково діагностувати широкий спектр недугів.

Крім цього, мені стало відомо, що Анатолій Григорович володіє даром ясновидіння, унікальними можливостями зцілителя різноманітних захворювань методами нетрадиційної медицини. Він подумки керує будь-яким органом пацієнта, тобто може підвищити або знизити тиск, розширити жовчну протоку, щоб видалити пісок або камінець. Знімає пристріт та порчу, з дивною точністю ставить діагноз людині, яка в цей час знаходиться не тільки в іншому місті, а й континенті. Дружина і асистент Батушана, яка прийшла разом з ним, також володіє неабиякою магічною силою. Працюючи разом, кожен із них мовби подвоює свої можливості.

Зізнаюсь, якби не авторитет кандидата фізико-математичних наук Юрія Левчука, у лабораторії якого, згідно з рішенням Президії АН України вперше в світі проводяться унікальні експерименти, до людей, які прийшли, я поставилась би зі значною часткою недовіри. Та через кілька хвилин уже не вчений, а обидва екстрасенси повністю заволоділи моєю увагою, змусивши цілком серйозно сприймати те, що протягом десятиріч вважалося проявом мракобісся.

Підвівши очі, Людмила Іванівна підключилась, як вона сказала, до інформаційного поля Землі. Я навіть не встигла відмовитись від експерименту, бо до подібних прогнозів ставлюсь з осторогою, як мої гості змусили мене проробити своєрідний «стриптиз», тобто повністю розкритись перед їх внутрішнім поглядом. Вони досить точно розкрили всі мої «секрети»: недуги, погляди, здібності, моє ставлення до людей та їхнє до мене. Але найбільше вразила мене діагностика на відстані.

Саме тоді забажалося зрозуміти: що це? Трюк? Магія? Науково обгрунтовані можливості людської особистості, про які зараз багато пишуть у пресі під рубрикою типу «Хочете вірте, хочете ні»? Так поступово зав'язалась цікава розмова стосовно моральних підвалин особистості, неперевершених цінностей, резервів людського організму, чорної та білої магій, Космосу та Вищого Розуму. Про все таємниче, загадкове для нас, що було відомим ще тисячі років тому.

Хто ж такий Анатолій Григорович? Незважаючи на свої феноменальні можливості, він все-таки не маг і не чаклун. Обіймає посаду завідуючого лабораторією реабілітаційно-відновлювального центру «Авіценна». Дійсний член виконкому позитивних екстрасенсів світу, дійсний член правління асоціації екстрасенсів СРСР, що офіційно атестований як центр здоров'я МОЗ СРСР. І, треба сказати, свідчить, що йому дійсно вдається лікувати багато захворювань. Підтверджує це і статистика.

— І все ж, я не лікую, а зцілюю,— говорить А. Батушан,— і ось чому мені так здається. Працюю разом з сімома асистентами, у кожного — свій спектр можливостей, які розкриваються завдяки моєму впливу. Для них я провідник, підсилювач. Я не впливаю на мозок людини, лише силою енергії дію на тіло. І чим більше навколо мене людей, як це вам не здається дивним, тим мені легше працювати. Якщо я з хворим один на один, то віддаю йому лише свою енергію. При більшій аудиторії користуюсь значно сильнішою енергією Космосу. Тому в моєму дипломі записано, що я — еніоператор, тобто можу керувати космічною енергією, спрямовуючи її за потрібною адресою. Та коли ця адреса — зал, де я працюю, мій принцип такий: хай отримає кожен те, що забажає.

Що стосується моїх асистентів, то з одним ми діагностуємо й лікуємо людей, інші під моїм впливом будь-кому розкажуть про те, що його чекає. Третій допоможе вирушити в минуле, щоб дізнатися, ким був в іншому житті. Але подібні прохання ми виконуємо не завжди, бо існує кодекс етики позитивного екстрасенса.

— А чому?

— Тому що взагалі не можна загадувати, що на тебе чекає. І хоча людині визначений долею її шлях, все ж на саму долю можна вплинути. При ворожінні підсвідомо вибирається лише один з варіантів. Це вже програма, на яку людина зорієнтована.

— Як ви одержуєте інформацію?

— Кожна секунда нашого життя вписана в інформаційне поле Галактики. Про неї може дізнатися той, хто має доступ до космічних «архівів». Більше того, в них навіть фіксується думка. Якщо ви щось думаєте про іншу людину — це вже програмування, якщо вимовляєте вголос — програма вступає в дію. Ось чому старовинні книги проповідують возлюбити навіть у думках не тільки друга, а й ворога свого. Тому що чорні, злі думки — це енергія, яка засмічує простір. Крім того, кожного з нас оточує своєрідна енергетична оболонка, і злі побажання, особливо людей з сильною негативною енергією, псують її. Цей своєрідний енергетичний напад, явище енергосуггестії у народі називають пристрітом. Деформація аури призводить до різних захворювань. Від цього можна й померти.

— Так що пристріти можна і на відстані?

— Як пристріти, так і лікувати. Одного разу ми працювали з відомим суггестологом Альбертом Інгнатенком: я в Києві, він у Миколаєві. По телефону він керував мною, просив збільшити або зменшити силу енергії, направлену на пацієнта. А ось Юрій Миколайович Левчук у своїй лабораторії на лазерному спектрометрі вимірював біополе Аллана Чумака, який в цей час знаходився у готелі «Україна». Що стосується порчі, то це явище і зараз дуже яскраво простежується у традиціях деяких африканських племен. Шамани закладають в ритуальні маски створені думкою, уявою фантоми хворих людей. Недуга обов'язково прийде до того, кому ці маски будуть продані. Подібні традиції живуть і серед австралійських аборигенів. Керуючись тим же принципом, іноді наші доморощені чаклуни кидають «з намовлянням» шпильку, гребінець або дитячу іграшку. Піднімеш її і маєш хворобу на додачу.

Все людство за своїми духовними і моральними якостями поділяється на 24 рівні. Люди 1—12 рівнів можуть допомагати іншим. Я знаходжуся на другому рівні і використовую в роботі можливість контактувати з трьома Галактиками. У кожного в житті своя місія, моя — нести добро, духовне збагачення. Ми говорили, що пристріт руйнує енерге-

тичну оболонку, але ще більше псують її наші гріхи: заздрість, злість, жадібність, погані звички. Так що звільнення від зла — теж лікування.

— Я технар, дослідник,— включився до бесіди Юрій Левчук,— і стверджую лише те, що довів експериментально. Так ось, свідчу, що Батушан у моїй лабораторії вступив в контакт з комп'ютером, свідомо відключив думкою лазер. Американські вчені вже років зо три тому зафіксували таке явище. Подібні люди, вважають вони, можуть вести планомірну «підривну роботу» серед конкурентів. Вивчаючи здібність сенситивів, я дійшов висновку, що можуть існувати екстрасенси-ветеринари, благотворно впливаючи своєю енергією одразу на величезне стадо; лісоводи, рільники. Час про це подумати серйозно. Адже такі люди можуть надати допомогу і в пошуках корисних копалин. До речі, ті ж американці і тут зафіксували цікаві результати. Екстрасенс в лабораторії Джона Петтета з Мічігана протягом 11 діб сконцентровував увагу на достигаючому насінні зелених бобів. І що ж? При однаковій кількості поживних речовин, насіння, яке одержало «енергію подумки» було у шість разів більшим, ніж насіння контрольної партії.

— Але ж і у нас зараз бум екстрасенсорики?

— Так,— сказав Батушан,— але, на жаль, не всі знають, що часто вибір подібного лікаря може бути згубним для хворого, коли енергії пацієнта і екстрасенса несумісні.

— Кількість екстрасенсів з різних центрів уже не піддається обліку,— продовжив Левчук,— і справді, по-моєму ефект стає дефектом. Тому так необхідні подальші випробування, які підтримує Президія АН України. Створено комісію з проблем інформаційних комунікацій в природі; плануватиме її роботу відомий фізіолог академік Б. І. Скок. Основа майбутніх досліджень — результати діяльності нашої лабораторії. Серед створених тут технічних пристроїв є такі, що імітують біополе, і ми сподіваємось найближчим часом оволодіти концентраторами інформаційного поля Космосу.

Дослідники готові до широких контактів з екстрасенсами, щоб дати науковий аналіз найсильніших психофізичних і біопольових проявів. Вивчається сфера практичного застосування можливих результатів.

Наша бесіда в редакції тривала сім годин, а пролетіла, як одна мить. Може в цьому теж проявилась сила Анатолія Батушана і його дружини Людмили Іванівни.

Олена АЛІХАНЯН.

З історії науки і техніки

Помилка Жозефа Монгольф'є

Люди ще з найдавніших часів мріяли літати, подібно до птахів небесних. І от таке, врешті, сталося 21 листопада 1783 року. Того дня тисячі людей на околицях Парижа на власні очі побачили, як у небо злетіла велика повітряна куля, виповнена димом від тліючої вологої соломи. На ній здійснили найпершу в історії людства повітряну подорож двоє сміливців — директор Паризького музею науки Пілатр де-Роз'є та офіцер королівської гвардії Д'Арланд. Вони літали у повітряному просторі близько 25 хвилин, подолавши за цей час більш як десять кілометрів. Та, на жаль, імена тих перших сміливих повітроплавців з часом напівзабули. Зате і сьогодні широко відомі ті, хто створив для тієї повітряної подорожі кулю — мешканці міста Ліона брати Жозеф та Етьєн Монгольф'є. І дехто навіть певен, що саме вони були найпершими повітроплавцями.

Насправді ж брати протягом 1783 року зробили кілька «монгольф'єрів», але самі на них ніколи не літали. Їхні повітряні кулі, виповнені димом, мали здійснити своєрідний науковий експеримент. Адже Жозеф Монгольф'є висунув фантастичну ідею, згідно з якою під час горіння разом з димом виділяється і таємнича невагома летюча речовина. Як гадав спочатку Жозеф, найбільше її містить дим від тління вогкої соломи, особливо якщо додати до неї дрібно посічену овечу вовну. І тому свої перші «монгольф'єри» брати наповнювали саме таким димом. Та згодом Жозеф дійшов висновку — ще більше «летючого газу» з'являється, коли у полум'я кинути... старі черевики та зіпсоване м'ясо! А оскільки всі проведені експерименти незмінно були успішними, Жозеф Монгольф'є, начебто, мав усі підстави вважати свою теорію доведеною! Йому й на думку не спадало, що «монгольф'єри» злітали у повітря під дією звичайнісінької архімедової сили, а не якогось таємничого «летючого газу». Та спроба довести хибну теорію мала несподівані наслідки — ті експерименти започаткували еру повітроплавання.

Цього року колектив Миронівського НДІ селекції та насінництва пшениці створив і передав у державне сортовипробування три сорти зернових культур:

1. Озима пшениця. Новий сорт відзначається середньоспілістю, стійкістю проти полягання, борошнистої роси і бурої іржі. Має високу морозо- та зимостійкість, хороші борошномельно-хлібопекарські якості. Перевищує за врожайністю районовані сорти на 4—7 цн/га.

2. Озимий ячмінь Миронівський-87. Сорт Кормового напрямку. Стійкий проти полягання та враження мучнистою росою. Має високу зимостійкість. Посухостійкість — вища за середню. Достигає на 3—5 днів раніше від районованого сорту Росава. Перевищує за врожайністю районовані сорти на 11 цн/га.

3. Новий сорт озимого третикале АДМ-6 — зернового напрямку. Він не вражається бурою іржею, борошнистою росою, спориньєю, твердою та пилковою сажкою. Зимостійкість — на рівні районованого сорту озимого жита Поліське тетра, а стійкість проти полягання — висока. Сорт має високу екологічну пластичність. Потенціал урожайності — 70—90 центнерів з гектара.

Кого зацікавлять ці сорти зернових культур, звертайтеся адресою: 256816, п/в Центральне Миронівського району, Київської області, Миронівський НДІ селекції та насінництва пшениці.

Телефони: 74-4-44, 74-1-35, 220-94-02 (м. Київ).

З «Науки і суспільства», № 12

«Дуже прошу надрукувати на сторінках журналу гіпотезу професора Ю. Канигіна з проблем НЛО. Хотілося б розібратися у суті цього явища...»

В. І. СОВЄТОВ.

У кількох номерах ми надамо слово професору Ю. М. Канигіну, який викладе свою гіпотезу і обгрунтує її. А поки що — вступ до розповіді.

Природа НЛО — інформаційна

Юрій КАНИГІН,
доктор економічних наук

Досить сенсацій! Давайте розберемося.

Проблема НЛО стає відчутним фактором нашого інтелектуального життя. Вона розвивається вшир, обростаючи сенсаціями, подробицями, фактами, домислами, і вглиб,— набуваючи нових аспектів, зокрема і світоглядного, змикаючись не лише з окультизмом та релігією, а й з фізикою, психологією, космонавтикою, всесвітньою історією. Вона не просто перетворилася на світову загадку, яка заінтригувала абсолютно

всіх, але й долучилася до філософського буття людства з його одвічними запитаннями: Що є світ? Що є Я? Навіщо Я? Навіть коли, як гадають скептики, тільки 20 процентів явищ, пов'язаних з НЛО, вважати достеменними загадками, то й тоді перед нами — Монблан фактів і свідчень. За даними ООН (тут засновано відповідну службу) протягом останніх трьох десятиліть НЛО «з'являлися» перед людиною близько 85 тисяч разів. Самих лише контактів «третього роду», коли з об'єкта виходили гуманоїди, зафіксовано більш як півтори тисячі.

Нині, гадаю, проблема вступає у третій етап своєї еволюції. Перший розпочався ще згадками про НЛО єгипетського фараона Тутмоса III і закінчився 1947 року на зорі епохи «літаючих тарілок»: 24 червня американський пілот К. Арнольд на висоті 3500 метрів над горами Монт-Райнір помітив дев'ять сріблястих дисків, котрі летіли впорядкованим строєм. Льотчик розповів про це журналістам, уживши термін «літаючі тарілки». Відтоді вираз став загальновживаним. І якщо раніше їм відводили місце серед всіляких чудес і небесних знамень, то, починаючи з 1947 року, чітко сформульована проблема дивних (непізнаних) літаючих об'єктів. За 44 роки ми здійснили стрибок в емпіричному її засвоєнні, проте анітрохи не зрушили у її розумінні. Попри те, що у багатьох країнах, зокрема і нашій, створено спеціальні інститути, лабораторії, наукові товариства та аматорські колективи, вона стала ще загадковішою.

Отже, тепер, на третьому етапі, має статися прорив у її осмисленні. Ми опинилися в джунглях інформації, дезінформації, тривожних гіпотез та пророцтв. А потрібно побачити закономірність і хоча б якось звести кінці з кінцями, виголосивши «Евріка!».

Головне, що заважає просуванню вперед у вивченні фактів НЛО,— брак (так, так, брак, що б там не казали) неспростовних, цілком конкретних доказів їх реальності, себто матеріальних об'єктів, кораблів чи уламків, що потрапили до наших рук, не кажучи вже про самих нлонавтів — живих чи неживих,— або принаймні цілком розрізнені, такі, що їх можна однозначно витлумачити, їхні відбитки (фото-, теле-, радарні та інші). Вдумаймося: тисячі років ширяють у навколоземному просторі кораблі, маємо сотні тисяч спростережень, і серед них — тисячі свідчень про їх приземлення або катастрофи НЛО з докладним описом самих пілотів (живих і мертвих) і... жодного «речдоку». Самі тільки оповіді, котрі немає змоги перевірити.

Ентузіасти проблематики позаземних цивілізацій, ясна річ, обуряться: мовляв, хіба бракує доказів! Ними рясніють газети! Але ж ці докази можна сприймати по-різному. Типовий приклад. Кореспондент «Робітничої газети» запитує голову Уфологічної комісії (є така в СРСР), кандидата технічних наук В. Г. Ажажу про НЛО, що зазнали катастрофи на території нашої країни і про те, чи маємо ми останки «прибульців» або хоча б уламки їхніх кораблів?. «Авжеж,— відповідає вчений, трупів, правда, немає, але деталі, а точніше, фрагменти НЛО є». Що ж то за «фрагменти»? На території Приморського краю у січні 1986 року стався незрозумілий вибух, від якого залишилися «фрагменти» корабля... у вигляді металевих кульок — затверділих крапельок свинцю. Такі-от «фрагменти».

Або — випалені в траві кола. Є фотографія з підписами, що, мовляв, це — місце посадки НЛО. Надзвичайно цікаво! Але дуже недоказово. Є також відомості, що на авіабазі у США зберігаються чотири трупи нлонавтів. Подейкують, ніби над пустелею Калахарі збито міжпланетний корабель і захоплено його пілотів. При цьому один «представник вищої цивілізації» вкусив за руку земного санітара. Але ці відомості й чутки офіційно спростували.

Як же бути? А просто. Потрібен новий «зріз» проблеми — інформаційний. Справа у тому, що ми ніколи не дістанемо речових і взагалі вагомих доказів існування космічних прибульців тому, що прибульців немає. Що ж тоді є? Прояви телепатичних ефектів, наслідків їхньої інформаційної роботи. Вони стають дедалі інтенсивнішими і є аж ніяк не спонтанними. Не виключено і навіть дуже скидається на те, що керівництву наймогутнішої на планеті держави — США — вже вдалося щось зробити. Надто вже загадково поводить себе НАСА: не визнає офіційно, але й не спростовує числених даних про зустрічі американських астронавтів з НЛО (у тому числі і на Місяці). Звертають на себе увагу й висловлювання американських президентів. Скажімо, Рейган на 42-й сесії ООН завважив, що розв'язання земних проблем з використанням інформації із Космосу має бути конструктивним. І наш президент М. С. Горбачов, нагадуючи про проблему НЛО, якої торкнувся Рейган, каже: «Я не заперечуватиму цю гіпотезу».

Гадаю, що дотепно-глузливі висловлювання вітчизняних корифеїв щодо НЛО, таких як Арцимович, Александров (останній поставив цю проблему в один ряд... «з байкою про непорочне зачаття») невиправдані. Та Бог з ними. Такі самі «корифеї» й генетику з кібернетикою вважали лженауками.

Прибульці? Телеспостерігачі!

Либонь тепер, маючи інформаційні та телекомунікаційні технології, що грунтуються на штучному інтелекті, ми дістаємо нарешті можливість розглядати всі, пов'язані з НЛО проблеми, на новому рівні Інформаційний підхід до них дає змогу позбутися головних обмежувачів, котрі ввергають раціоналістичні і найавторитетніші уми у стан колапсу. Здатність спостережуваних об'єктів щезати в «нікуди», і раптово з'являтися з «порожнечі». Відсутність інерційності: об'єкти, які летять зі швидкістю близько 30—70 тисяч кілометрів на годину (8—20 км/сек) раптово зупиняються, різко змінюють швидкість, маршрут. Вони також прибирають інші розміри, конфігурацію, колір і т. п. Не треба бути великим ученим, щоб зрозуміти, що будь-яка матеріальна конструкція за таких перевантажень перетвориться на порох, а від живих істот, які перебували в ній, навіть «мокрого місця» не залишиться. А чого варта проблема здолання немислимих відстаней — у сотні й тисячі світлових років! Хоч би як примудрялися прихильники живих прибульців із космосу (летаргія, заморожування тіла і т. д.) — а не вкладається все це у межі здорового глузду.

Немає жодних підстав твердити — фізичне тіло може подолати світловий бар'єр, тобто летіти зі швидкістю, яка перевищує 300 000 км/сек. А якщо так, то треба летіти, як мінімум три-чотири тисячі літ!

Звідси знімається або значною мірою спрощується проблема «речдоків». Де їх узяти, якщо ми всього-навсього «ловці слів», «шукачі космічного розуму», а не воротарі, котрі зустрічають візитерів. Головне, знімається така фантастична тема, як загарбання землян інопланетянами, і навпаки,— міжпланетне трансформування людей (дехто вважає, що чверть розшукуваних міліцією осіб — полонені космічних прибульців). Проте контактери з їхніми розповідями про чудові зустрічі в цілому залишаються в межах реального, адже контакти, можливо, відбуваються з образами або штучними представниками космосу.

І хтозна, чи не дивуватимемось ми через десяток-другий років із того, що у нас на порозі XXI століття не вистало фантазії змінити транспортну концепцію телепатичним підходом. Щось подібне сталося минулого століття, коли політ людини на Місяць уявляли не інакше, як всередині ядра, випущеного з цар-гармати.

Навіщо інопланетянам летіти на Землю? По руду, ліс, по наші тлінні тіла, чи що? Мета — інтелектуальний, а не фізичний контакт, інформаційне освоєння Всесвіту. Це зручніше й легше робити на відстані, як, скажімо, зручніше дізнатися про розклад руху поїздів телефоном, аніж їхати по нього на вокзал. Навіть за нинішнього рівня інформатики то є очевидним. Але ж сьогоднішня інформатика — це... аероплан Можайського. А ефекти НЛО — наслідок високотехнічного теледоступу, інформатика з елементами психотроніки та голографії.

Д. І. Менделєєв навчав: якщо нагромаджуються дивні явища, які не вдається витлумачити традиційними методами, треба створити нову теорію. Цю дуже правильну думку можна реалізувати порізному, сказати б, з різними ступенями свободи. Як же чинить більшість інтерпретаторів проблеми НЛО? Дуже просто: НЛО не вписуються у відомі нам закони природи. То ж гірше для них. Відкинемо ці закони і всі раціональні знання (вистраждані, до слова, людством упродовж багатотисячолітньої історії) і звернемось... до потойбічного (нефізичного) світу, де і закони відкривати вельми просто. Не знадобиться ні важка робота мисли, ні виснажливі експерименти, ні перевірки дослідом. Оголоси себе контактером, підключись до космічного інформаційного поля і слухай... І чого тільки не нашіптуватиме космос! Тут тобі й НЛО з використовуваною ними перцепцією згорнутого часу, й вірольоти, котрі використовують енергію переходу від імовірності до дійсності, від віртуального до реального, й унільоти з екіпажами «нейтронної форми життя», й хромольоти, які використовують як енергію динаміку причинності, й аюльоти, які працюють на анігілюючих установках, гарматольоти, що сприймаються слуховим каналом як «симфонія сфер»... Чого тільки немає на тому ярмарку! А чого варті «концепції», котрі нівелюють фактор часу для рухомих фізичних сил, згідно з яким матеріальний об'єкт (навіть живий організм) за лічені години, ба навіть секунди, спроможний здолати відстань у тисячі світлових років! Чи просувають нас у бік розуміння проблеми такі «відкриття»?

Обговорюється в пресі концепція, приписувана академікові АМН Казначеєву про те, що ці НЛО не з якогось віддаленого космосу, «не такі, що линуть від зірок», а з існуючого поруч «паралельного світу» — п'ятого виміру. Дотепно, звичайно, але незрозуміло. Ми не в змозі зазирнути в цей більш «високий» світ і зрозуміти його, пояснює академік, так само, як мурахи не здатні зрозуміти всю велич людського світу. Так-то воно так, але ми все-таки не мурахи. Вони не прагнуть розумового контакту з нами,

комашаться собі у своїх мурашниках. А ми, либонь, богоподібні, вважаємо «тих» братами по розуму (гуманоїдами).

Ні, все ж таки нові теорії для того й з'являються, аби ми зрозуміли парадоксальні факти і явища, котрі не вкладаються у прокрустове ложе старих теорій і парадигм. Через це вони й не здатні остаточно відірватися від потенціалу нагромаджених людством раціональних знань. Так, безперечно, диво — це не те, що не узгоджується із законами природи, а те, що не суголосне нашому розумінню. Розширимо тлумачення законів — і диво можна буде пояснити.

Ми живемо у час, коли якісно розширюються уявлення людства про себе і Всесвіт. Багато чудес окультизму, містики згодом ввійдуть у річище раціонального знання. І головним знаряддям такої «змички» буде новий цикл наук — інформаційний.

Мені здається, що НЛО — один з проявів контролю Всесвіту, здійснюваного над нами Космічним Розумом, без урахування цього важко зрозуміти історію людства. Для нас це — допитливість, проблема контакту, для них — системний нагляд за нашим життям. Ми не самотні у Всесвіті, не були першими у ньому. Ми перебуваємо в мудро керованому світі, нас ведуть сили Космічного Розуму. І вся наша історія промовляє на користь цього. Придивімося ж до неї пильніше. Розгадка НЛО не в полоненні космічних епікажів, а в пізнанні парадоксів нашого інтелектуального буття.

З історії науки і техніки

Ніяких бактерій!

Коли у 1969 році у США готувалися до першого польоту астронавтів на Місяць, серед учених точилися запеклі суперечки з приводу того, а чи існують на місячній поверхні хоч якісь, бодай найпримітивніші форми життя. Ця дискусія була аж ніяк не академічною, адже йшлося про те, чи потрібні якісь особливі засоби пересторо-ги, щоб не завезти на Землю разом з місячним пилом та зразками грунту й місячні бактерії. Під час суперечок пристрасті розпалилися вкрай. Деякі вчені палко доводили необхідність якнайсуворішого «біологічного захисту». Інакше, мовляв, згубна місячна інфекція може поставити під загрозу саме існування життя на нашій планеті. Та інші відомі вчені з не меншою пристрастю доводили, що місячний грунт є абсолютно стерильним. А професор Чікагського університету Едвард Андерс навіть заприсягався на сторінках преси, що... згоден проковтнути привселюдно порцію місячного пилу, аби лише довести його повну нешкідливість! Та перший політ на Місяць усе ж таки відбувся з усіма засобами пересторо-ги. Надалі від них відмовилися — адже з'ясувалося, що місячний грунт й справді стерильний. А «біологічний захист» коштував недешево. Отже, професор Андерс міг би без помітної шкоди для свого здоров'я ковтати місячний пил, хіба що йому було б не дуже смачно. А його непохитна впевненість у правоті своїх поглядів, хоча й висловлена у такій екзотичній формі, гідна поваги.

Почалося все з помилки...

Винахідник телефону Олександр Грейам Белл у юнацькі роки був студентом-філологом. Тоді він, напевно, ще й гадки не мав, що стане знаменитим винахідником. Та якось йому потрапила до рук книга з акустики відомого німецького фізика Германа фон Гельмгольца. Майбутній філолог ще не досить вільно володів німецькою мовою і помилково зрозумів одне місце у тексті. Він вирішив, що автор знає якісь засоби передачі звуку на великі відстані. Відтоді ця проблема заволоділа усіма помислами юнака. І він кілька років напружено працював над її розв'язанням. І, врешті, 1876 року Олександр Грейам Белл отримав патент на винайдений ним телефон. Щоправда, тут йому трохи й пощастило: адже він прийшов до патентного бюро усього лише на дві години (!) раніше від іншого винахідника, Е. Грея. Останньому спала на думку така сама ідея — але він, на свою біду, трохи забарився...

У наступні роки Беллу довелося позиватися з Греєм та іншими претендентами на винахід — у майже 600 (!) судових процесах. Та суд щоразу визнавав пріоритет Белла. Адже він не лише першим подав свою заявку, але й створив найпершу діючу модель телефона, тоді, як усі інші винахідники запропонували лише ідею винаходу. Та і з суто технічного боку модель Белла була найвдалішою. Цікаво, що після того Белл недовго займався технічною творчістю. Висунувши ще кілька ідей, пов'язаних з телефонним зв'язком, він згодом охолов до винахідництва. Але й до філології більше не повернувся, а став... вівчарем! На кошти, отримані за свої патенти, Белл придбав велику отару і подальші роки життя присвятив виведенню нових порід овець. Та про нього не забули. Коли 1922 року винахідника телефону поховали, у США на знак жалоби тимчасово замовкли 13 мільйонів телефонів!

Шкільні Комп'ютерні Класи, ЯКІ ПОВНІСТЮ ВІДПОВІДАЮТЬ вимогам комп'ютеризації народної освіти

Київське виробниче об'єднання «Електронмаш» пропонує для комп'ютеризації навчального процесу в школах, професійно-технічних училищах, технікумах, вузах та інших навчальних закладах учбово-ігровий комплекс «Пошук» (УІК «Пошук»).

УІК «ПОШУК» — це спільна розробка інженерів, педагогів і лікарів, в яких враховані всі вимоги, пред'явлені до шкільних комп'ютерних класів.

УІК «ПОШУК» — це програмна сумісність з комп'ютерами IBM PC, яка відповідає концепції комп'ютеризації народної освіти СРСР і дозволяє використовувати величезні здобутки програмного забезпечення, у тому числі й отримувані у межах реалізації проекту «Пілотні школи».

УІК «ПОШУК» — це безпека для здоров'я дітей завдяки розміщенню комп'ютерів на спеціально розроблених, у відповідності із санітарно-гігієнічними вимогами, регульованих під зріст дитини столах, які постачаються споживачеві у складі комплексу, і розроблених лікарями рекомендацій по використанню комплексів.

УІК «ПОШУК» — це поставка «під ключ» і високоякісний сервіс на всій території Радянського Союзу.

Комплекс «Пошук» — це робоче місце викладача (РМВ) і від 8-ми до 15-ти місць учнів (РМУ), об'єднаних локальною обчислювальною мережею із швидкістю 64,300 або 800 Кбіт с.

Технічні характеристики РМВ і РМУ

Назва характеристики	РМВ	РМУ
Тип мікропроцесора	К1810 ВМ88	К1810 ВМ88
Швидкість операцій у сек.	1,25 млн.	1,25 млн.
Розрядність оброблюваних даних	8; 16 біт	8; 16 біт
Місткість ОЗУ	360 Кбайт	360 Кбайт
Місткість зовнішньої пам'яті на гнучких магнітних дисках	2×1 Мбайт	—
Монітор	кольоровий, роздільна здатність 320×200 точок	кольоровий роздільна здатність 320×200 точок
Друкуючий пристрій	регулюється за висотою	регулюється за висотою

За бажанням замовника можлива поставка РМВ з ОЗУ 640 Кбайт і зовнішньою пам'яттю «Вінчестер» (20—40 Мбайт) і РМУ з монохромним монітором.

Системне програмне забезпечення: операційна система типу МС ДОС, мови програмування БЕЙСИК, ТУРБО, ПАСКАЛЬ.

Прикладне програмне забезпечення: курс інформатики і обчислювальної техніки, розділи з математики, фізики, біології, української мови тощо.

За бажанням замовника пакети прикладних програм можуть постачатися на російській та українській мовах.

Вартість:

РМВ — 11400 крб.: РМУ — 6440 крб., Адаптер локальної мережі — 197 крб. (монітор МС6106,02)

Для укладання домовленості на поставку комп'ютерного класу вам необхідно надіслати на нашу адресу гарантійний лист з указанням потрібної кількості робочих місць та платіжних реквізитів.

Замовлення надсилати на адресу: 252180 м. Київ—180,

вул. В. Окружна, 4
ВО «Електронмаш»

Телефони для довідок:

Відділ маркетингу	**475-43-00,**	**475-98-18**
Відділ збуту	**475-92-24,**	**474-12-37**
ОНТІ	**475-92-20**	

УВАГА!!!

Всім керівникам учбових закладів, викладачам!!!
Київське виробниче об'єднання «Електронмаш» пропонує:
Пакет педагогічних програмних засобів (ППЗ) для проведення учбових процесів.
Фізика. Молекулярно-кінетична теорія (молекула).
Фізика. Основи кінематики (кінематика).
Фізика. Явище електролізу (електроліз).
Фізика. Електричне поле (елполе).
Математика. Алгебраїчні дроби (дроби).
Математика. Показова функція (функція).
Математика. Лінійні рівняння (рівняння).
Математика. Квадратична функція (парабола).
Русский язык. Лексика и фразеология (лефра).
Українська мова. Складне речення (рескла).
Фізика. Розділ Кінематика: «Політ снаряда за курсом».
Фізика. Розділ Кінематика: «Відносний рух».
Фізика. Розділ Кінематика: «Момент та імпульс».
Фізика. Розділ Оптика: «Геометрична оптика».
Математика. Розділ Тригонометрія: «Тригонометрія».
Біологія. Розділ «Зоологія».
Біологія. Розділ Генетика: «Спадковість».

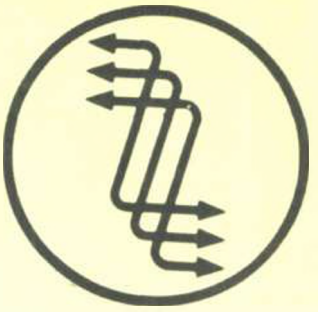

ППЗ реалізовані російською та українською мовами на базі учбово-ігрового комплексу «Пошук».

ППЗ можуть бути поставлені як окремою програмою, так і у складі класу або робочого місця викладача.

Вартість одного ППЗ від 112 до 250 крб.

Вартість повного комплекту ППЗ — 3239 карбованців.

Розробник КВО «Електронмаш», Київський НДІ педагогіки, КДПІ і ГОЦ Міністерства освіти УРСР.

Наша адреса: КВО «Електронмаш»,

252180 м. Київ-180, вул. Велика Окружна, 4
тел. 475-94-39, 475-93-62,
475-92-14, 475-08-07.

157-ме засідання

Клуб для юнацтва "Гіперболоїд"

У читачів нашого клубу з'явилися нові друзі — працівники Державної бібліотеки для дітей України. На їхню пропозицію кілька засідань ми проведемо у царині дитячої книги. Сьогоднішнє відбудеться в ігровому залі бібліотеки. В ньому нам запропонують нові цікаві ігри — комп'ютерні.

А перед цим гостинні господарі запрошують нас зробити коротеньку подорож у просторі й часі, який дали назву

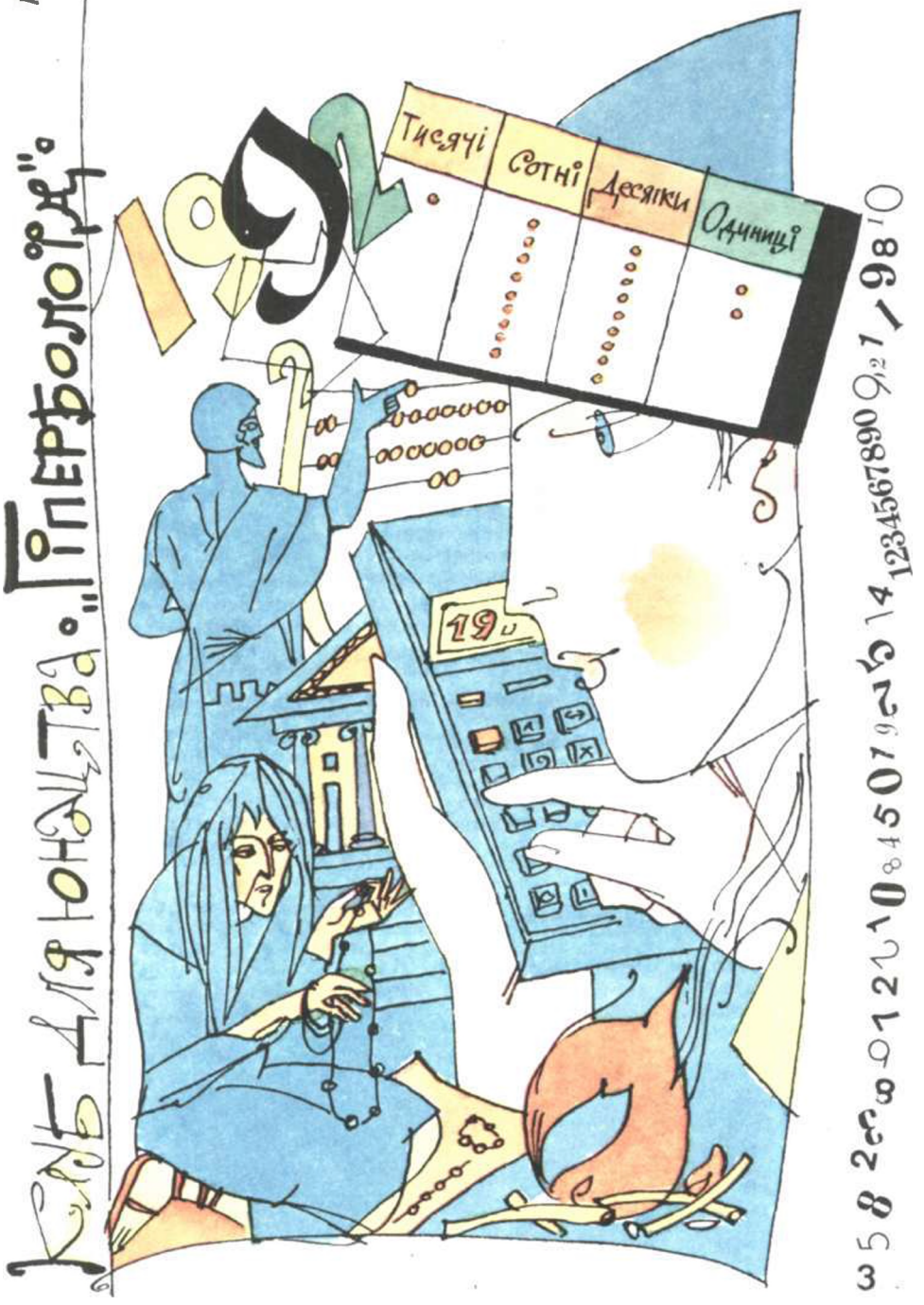

Екскурсія в країну комп'ютію

Ніч. Свище вітер. У печері затишно, тепло. Жевріє родинне вогнище. Запнувшись у шкури, сплять люди. Не спиться лише старій жінці — берегині вогню. Вона неквапливо перебирає в руках вузлики, зав'язані на конопляній мотузці.

Хитнулося полум'я. Затанцювали тіні під склепінням печери. Малюнки на стінах немовби ожили. Ось три антилопи зіп'ялись на задні лапи. Густою хмаркою летять випущені в них стріли... То було велике полювання... Запасів м'яса вистачить до середини зими...

Цю екскурсію в країну Комп'ютію ми не випадково почали з печери первісної людини. У сивій давнині губляться витоки сучасної обчислювальної техніки.

Першим, так би мовити, комп'ютером були власні руки людини, десять пальців, якими, до речі, і нині охоче користуються діти на перших уроках математики.

Вміти рахувати — надзвичайно важливо. Та не менш важливим є вміння зберігати результати обрахунків. Не ходитиме ж людина з постійно зігнутими пальцями. В давнину придумали багато способів запам'ятовувати, фіксувати результати обчислень: вони робили насічки на стінках печер, зав'язували вузлики на мотузці, наносили зарубки на палиці.

Та людство розвивалось. Освоювало землеробство, будівничу справу. Примітивні засоби зовнішньої пам'яті вже не влаштовували його.

Гостра потреба удосконалювати методи обрахунків зростала у стародавньому Єгипті, де кілька тисячоліть тому цивілізація набрала особливо бурхливого розвитку. Першим спеціальним приладом для обрахунків став абак, що в перекладі означає дрібний пісок. З його допомогою виконували всі чотири арифметичні дії.

В основу абака покладено принцип групування чисел на одиниці, десятки, сотні і тисячі. Наприклад, число 1992 мало б на єгипетському приладі для обрахунків такий вигляд:

Тисячі	Сотні	Десятки	Одиниці
●	●	●	●
	●	●	●
	●	●	
	●	●	
	●	●	
	●	●	
	●	●	
	●	●	
	●	●	

У Стародавньому Римі абак називали «CALCULI». Звідси і сучасна назва «калькулятор». Ось так з'явився перший механічний комп'ютер.

Поступово людина удосконалювала його. Кістки нанизували на нитки, а намисто натягували на рамку. Мали рахівницю, якою ми послуговуємось ще й донині.

Новий крок вперед було зроблено у XVII столітті. Відомий французький вчений Паскаль винайшов арифмометр, який справив величезне враження на сучасників і сприймався як диво. Хоч, як на наш погляд, він не позбавлений багатьох вад: пересувати коліщата, виставляти цифри, запам'ятовувати проміжні результати — все це повинна робити людина.

Життя ставило все нові й нові складні завдання. В астрономії та економіці, мореплавстві, будівництві, статистиці... Якби у всіх цих сферах обрахунки й досі велись на арифмометрах, для такої роботи не вистачило б людей всієї планети.

Та настав вік електрики. Вона уможливила появу телефона, радіо, електричного телеграфа, викликала справжню революцію і в обчислювальній техніці.

У 1890 році статистичне управління Сполучених Штатів Америки оголосило напередодні перепису населення конкурс на винахід спеціальної обчислювальної машини. Перше місце посіла електрична обчислювальна машина інженера Германа Голлерита. Створюючи її, Голлерит використав принцип дії звичайного компостера залізничних квитків, який пробиває дірочки в картонних жетонах і тим визначає станцію, куди прямує пасажир. За таким же принципом діє електричний телеграф: струм рухає якір електромагніту, прикріплений до нього грифель залишає на паперовій стрічці крапки та тире. Правда, в своїй машині Голлерит зробив усе навпаки: дірочки в картах замикали електричний контакт, відповідно починав рухатись якір електромагніту, обертаючи колесо лічильника. Машину, що рахувала дірочки в картках, назвали табулятором.

Згодом з'ясувалося, що десяткова система обчислення незручна для машин, які працюють з допомогою електрики. Вона обмежує можливості швидкісних обрахунків. Більш придатною для механічних засобів обчислювання виявилась так звана двійкова система. Ще Паскаль довів, що в основу цієї системи можна покласти будь-яке позитивне число. В 1703 році математик Лейбніц детально описав арифметичні дії у двійковій системі. А вже в 1935 році німецький інженер Цузе створив двійковий обчислювальний пристрій. За основу взяв числа 0 і 1. Записуючи в різній послідовності та в різній кількості ці числа, можна зашифрувати необмежену кількість символів, тобто зашифрувати необмежену кількість інформації. Зашифрована, вірніше запрограмована інформація має вигляд паперової стрічки, пробитої у певній послідовності дірочками.

Перший комп'ютер на електронних лампах створив у 1946 році американський інженер Маучлі.

З того часу починається бурхливий розвиток обчислювальної техніки, без якої нині не обійтись у всіх більш-менш важливих галузях людської діяльності.

На жаль, наша молода українська держава, позбавлена можливості нормально розвива-

тись під гнітом імперського гноблення, робить лише перші кроки у напрямі комп'ютеризації. Вся надія на вас — громадян України нового віку.

Сподіваємось, що комп'ютерні ігри, які ми започатковуємо у «Гіперболоїді», допоможуть вам розкусити міцний горішок науково-технічного прогресу — комп'ютерну грамотність; сприятимуть тому, що ви її освоїте так, як ваші батьки абетку.

Перед тим, як ви дістанете свої персональні мікрокалькулятори, радимо ознайомитись з коротеньким переліком книг, в яких є багато цікавого про чудову країну Комп'ютію.

АЛЕКСАНДРОВ В., ГОРСКИЙ Н. ЭВМ видит мир. — Л.: Машиностроение, 1990. — 139 с.: ил. (Научно-популярная б-ка школьника).

АРИСАВА М. Что такое компьютер (Пер. з япон. М. Терешина.) — К.: Вища школа, 1990. — 181 с.

БАЧИЛО А., ТКАЧЕНКО И. Два путешествия с компьютером. — М.: Мол. гвардия, 1990. — 270 с.: ил.

БУСЛЕНКО В. Две стороны одной дискеты. — М.: Радио и связь, 1991. — 256 с.: ил.

РОМАНОВСКИЙ Т. Микрокалькуляторы в рассказах и играх. — К.: Рад. школа, 1989. — 223 с.: ил.

Мікрокалькулятор вгадує ваш вік

Для цієї гри, як і для більшості логічних ігор, достатньо мати ПМК «Електроніка» типів «БЗ-34», МК-52, М5-51.

Нехай ваші друзі задумають яке-небудь число. Наприклад, свій вік. Дайте їм змогу зашифрувати це число за такою схемою: подвоїти задумане число, потім до добутку додати ще якесь число, наприклад — номер школи. Далі треба помножити одержану суму на 5 і додати до добутку ще якесь число. Нехай це буде сьогоднішня дата.

Коли ваші друзі, кожен зокрема, виконають на аркушах паперу всі ці арифметичні дії і дістануть якісь свої числа, запропонуйте їм по черзі набрати їх на клавіатурі свого калькулятора. Після кожного набору натискайте на клавішу С/П (таким чином ви будете вводити в дію програму, про яку скажемо нижче) і на табло калькулятора з'являтиметься число, задумане учасником гри. Гарантуємо: він буде вражений.

Це водночас і фокус. Він не вийде, якщо ви перед загадуванням не підготуєте і не введете в пам'ять ПМК таку картку-програму:

Програма гри «ПМК вгадує задумане число»

Номер команди	Клавіші	Код	Номер команди	Клавіші	Код
00	ИП В	6L	04	С/П	50
01	—	11	05	БП	51
02	ИП А	6—	06	00	00
03	÷	13			

Вміст адресованих регістрів <A> : =10; <B> : =5×N+K, де N — номер школи; K — сьогоднішнє число.

Нічого загадкового в поведінці мікрокалькулятора нема — він діє строго за програмою, виконуючи всі операції в зворотному порядку. А саме:

1) спочатку від результатів обчислень віднімається сьогоднішнє число;
2) далі різниця ділиться на 5;
3) із частки вилучається номер школи;
4) різниця ділиться на 2.

Результат цих обчислень виводиться на індикатор ПМК як остаточна відповідь.

Вважаємо за потрібне також пояснити суть побудови математичної моделі задачі та як вона реалізується у вигляді комп'ютерної програми.

Позначимо задумане кожним із вас число через x, а відомі величини — сьогоднішнє число й номер школи відповідно через K і N.

Маємо рівняння:

$$(2 \times x + N) \times 5 + K = a,$$

де a — результат обчислень.

Одержано математичну модель продемонстрованого фокуса. Із рівняння виводимо:

$$x = \frac{a - (5 \times N + K)}{10}$$

А ось алгоритм обчислень:

1) відняти від результату константу (5×N+K);
2) різницю розділити на 10;
3) вивести результат обчислень (частку) на індикатор як підсумок розв'язання задачі.

Чи знаєте ви?

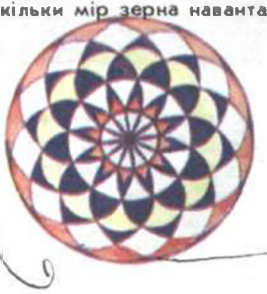

З народних задач

Мірошник розділив 100 мір пшениці на три частини, щоб навантажити коня, віслюка й ослика. Якщо від вантажу коня відняти один вантаж віслюка, то решту ослик може перевезти за шість прийомів, а якщо відняти два вантажі віслюка, то решту ослик перевезе в чотири прийоми, а на п'ятий залишиться вантаж наполовину менший, ніж кожен з попередніх чотирьох. Скільки мір зерна навантажив мірошник на коня, віслюка і ослика?

Сьогодні під цією рубрикою ми звертаємось до вас лише з одним запитанням: чи знаєте ви де і коли виник такий популярний нині вид спорту (чи, може,— мистецтво) як фігурне катання на ковзанах?

Оскільки запитання лише одне, від орієнтовних відповідей утримуємось. Одну, правильну відповідь, як і відповіді на інші завдання «Гіперболоїда», ви знайдете на цій сторінці.

А поки що роздивіться вміщений тут малюнок і скажіть — скільки кіл накреслив фігурист на льоду?

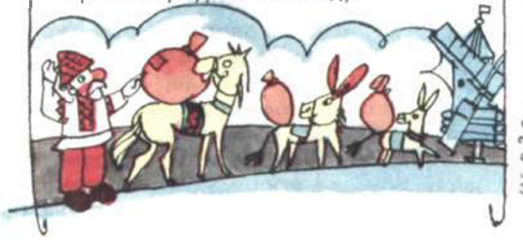

Поміркуйте

0	0	1	2
3	3	3	4
4	5	5	6
6	7	7	8

Цифри, розміщені в прямокутниках, розставте в іншому порядку так, щоб суми цифр горизонтальних та вертикальних рядів були однаковими.

ЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ

Щоб суми горизонтальних та вертикальних рядів були однаковими, цифри у прямокутниках розмістіть у такому порядку:

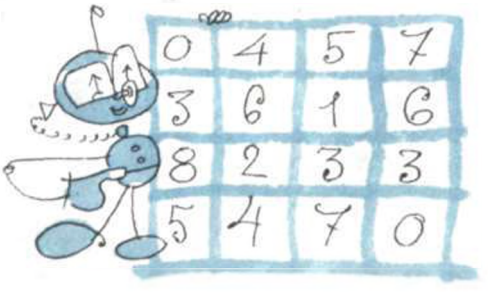

0	4	5	7
3	6	1	6
8	2	3	3
5	4	7	0

Відповіді на запитання «Гіперболоїда»

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ!..

Фігурне катання на ковзанах зародилося ще в XVII столітті у Голландії. Як відомо, у цій країні дуже багато озер, озерець, каналів, різних водойм. Причому, не лише на полях та луках, а й у містах. Взимку для голландця звичайна річ — стати на ковзани і поїхати в гості до друга чи до школи. Вулички старих міст вузькі і такі покручені, що хочеш-нехочеш станеш фігуристом. Недарма з'явився навіть такий спортивний термін як голландський крок.

А фігурист, зображений на малюнку, виписав на льоду 27 кіл.

З НАРОДНИХ ЗАДАЧ

Сто мір пшениці; 75, 15, 10.

Ехінацея захищає від радіації

Якщо вам не доводилося бачити фіолетово-малинове море квітів, посадіть на шести квадратних метрах однорічну розсаду ехінацеї пурпурної з розташуванням 40×40 сантиметрів, і ви будете кохатися серед них аж до пізньої осені. Ехінацея пурпурна відома на Україні як рудбекія пурпурна. У нас вона мало вивчена.

За формою квітки вона нагадує майори або ромашку. Це багатолітня рослина з родини складноквіткових заввишки 70—120 сантиметрів. Родом — із східних районів американського континенту. Широко розповсюджена у Мексиці.

Ехінацея не вимагає особливих умов. Морозостійка. Добре почувається на пухких грунтах, збагачених торфом. Але погано росте на глинистих, боїться сухості. Рослина має стебло з багатьма боковими гілками, які й несуть на верхівці одну квітку.

Зрізана квітка ехінацеї довго стоїть у воді. Листочки розеточні, видовженояйцевидної форми, гострозубчасті по краях, шорсткі, темнозелені, на довгому, до п'яти сантиметрів, черешку.

По краю квітки розташовані язичкові безплідні квіточки малинового кольору. Іноді бувають білі. Посередині ж — зібрані трубчасті квітки. Вони темночервоні, медоносні і дуже пахучі. Бджоли на ехінацеї засиджуються до пізньої ночі. А часом і ночують на квітці, позаяк їм важко піднятися з великим вантажем нектару. Насіння рослини нагадує маленьку чотиригранну пірамідку бурого кольору. Тисяча насінин важить 3—5 грамів. Воно добре зберігається у полотняних капшучках чи картонних коробках.

У квітні, коли прогріється земля, насіння ехінацеї готують до посіву. Перед цим його пророщують, як це роблять з насінням огірків. Але не допускають, щоб корінець виріс до трьох міліметрів. Таке насіння висівають у грядки на глибину до чотирьох сантиметрів: густота — 40—50 насінин на один погонний метр. А вже розсаду восени розсаджують з міжряддям і в рядку 40—50 сантиметрів. Це дозволяє механізувати догляд за грунтом у міжряддях.

Крім того, що ехінацея — прекрасна декоративна рослина, чудовий медонос, вона має ще й лікувальні властивості (корінь, стебло, листя і квітка), якими не поступається славновідомому женьшеню, а при запальних процесах діє навіть краще, ніж женьшень.

Більше того, в Науково-дослідному інституті фармакології МОЗ України встановлено: ехінацея не тільки виводить з організму радіонукліди, а й підвищує імунітет щодо променевого захворювання.

Простота розмноження, невибагливість до умов проростання, морозостійкість, стійкість проти всіляких грибкових і мікробних захворювань ставлять рослину в одну із перспективних для культивування на Україні.

Іван ГЕГЕЛЬСЬКИЙ,
кандидат біологічних наук.

Фото автора.

Гермесова ягода

Рослина ця у нас поширена в Закарпатті. Її батьківщина — Північна Америка.

Наукова назва — фітолакка: фітон — рослина, лакка — червоний лак, мається на увазі червоний сік ягід.

Лаконос американський — трав'янистий багаторічник. Цвіте у червні-липні. Восени суцвіття перетворюється у стрункy свічку темно-червоних, лискучих, дуже соковитих ягід.

Насамперед це лікарська рослина, про що індіанці Північної Америки знали здавна. Сік листя вони змішували з порохом і прикладали до ран, що сприяло їх швидкому гоєнню.

Медицина застосовує лаконос американський як проносний, блювотний, протизапальний, стимулюючий та метагенний засіб.

Оскільки блювотна дія лаконоса виявлена чітко, то дози цього засобу підбирають індивідуально.

Лаконос американський застосовують при диспепсії, дисменореї, кон'юктивіті, ларингіті, ревматизмі, сифілісі. Тривалі спостереження лікарів дають підстави вважати, що лаконос корисний при грипі, тонзиліті, поліартриті, карценомі, лімфостазі. Проявила себе рослина і як імуностимулятор: сприяє утворенню В- і Т-лімфоцитів.

В Абхазії, де ця рослина здичавіла і самостійно поширюється, відвар м'які в молоці корені використовують при маститах і фурункулах, щоправда, захищаючи при цьому здорові тканини марлею.

Деякі дослідники відмічають, що препарати із лаконоса американського уповільнюють ріст пухлин. Діє при цьому настойка із кореня: 10—40 крапель на день.

Як показує багаторічний досвід, лаконос американський неважко вирощувати на Україні. Грунт потрібен багатий на гумус, або ж добре угноєний. До вподоби лаконосу сонячні місця. Наші зими переносить добре. Розмножується насінням, яке висівають на глибину до 2 см восени і весною. Можна розмножувати й шматочками кореня, що мають бруньки росту. Це роблять навесні. Притрушений золою відрізок садять у грунт.

Лаконос американський — хороший медонос, дає багато нектару, довго цвіте — півтора-два місяці. Бджоли охоче відвідують його.

Це ще й гарна декоративна рослина, як у пору цвітіння, так і в час достигання плодів. Є чим милуватися. Та плоди ті треба вчасно збирати, бо деякі охочі до них птахи за короткий час можуть «зібрати» весь урожай.

Рідний брат лаконоса американського — лаконос їстівний походить із Гімалаїв і Південно-Східної Азії. Теж є цілющим зіллям, окрім того, харчовою рослиною. Споживають листя й корені. Щоправда, у наших краях він терпить скруту у безсніжні зими і потребує легкого вкриття соломою, компостом або листям.

Григорій СМИК,
доктор біологічних наук.

Наш журнал уже розповідав про теорію неорганічного походження нафтових і газових родовищ. Зокрема в № 7 за цей рік вміщена стаття академіка АН УРСР І. Чебаненка «Про нафтову смерть говорити рано» та покійного академіка АН УРСР Г. Доленка «Як вона виникла». Поданий нижче матеріал є ще одним підтвердженням концепції абіогенного синтезу горючих копалин на Землі.

Народжені в тілі Землі

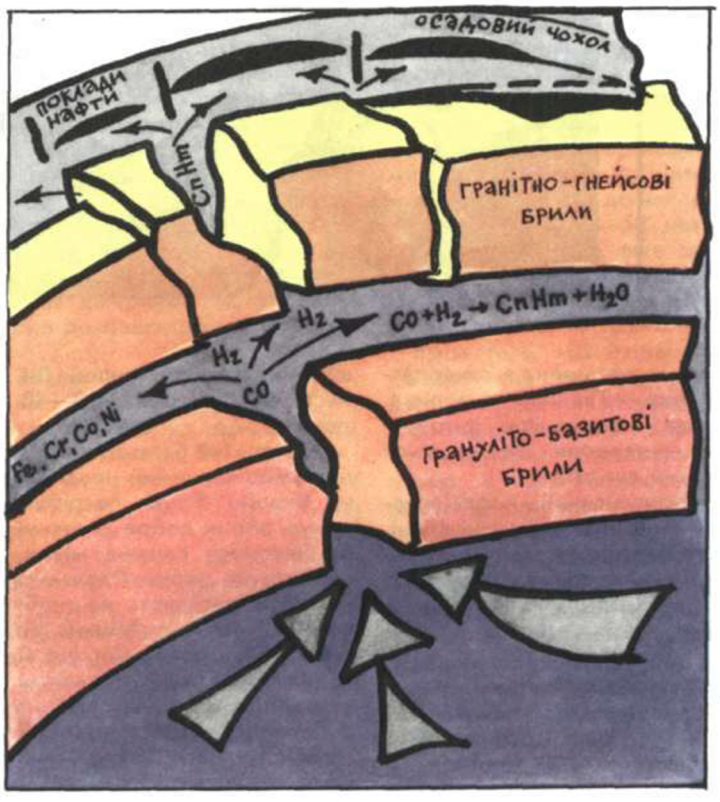

Чому ми дедалі частіше звертаємось до теорії неорганічного походження нафти і газу? Відповідь підказує саме життя. «Органічна» теорія і досі не спромоглася дати пояснення багатьом фактам, пов'язаним із науковими роботами в цій галузі, а також з уже відкритими родовищами. Через що маємо парадоксальну ситуацію: повсюдно говорять і пишуть про те, що катастрофічно вичерпуються запаси нафти і газу, а тим часом дедалі більше фахівців з геофізики, геохімії, геології висловлюють протилежну думку — в земних надрах приховуються незчисленні і практично невичерпні запаси цих горючих копалин. І що цікаво, на перший погляд мають рацію обидві сторони, бо кожна виходить із своєї концепції походження нафто-газових родовищ. Тож на чиєму боці істина?

Спробуємо, не заглиблюючись у деталі, розібратися в цьому питанні. До недавнього часу теорія біогенного походження нафти успішно конкурувала і найчастіше переважала теорію мінерального синтезу, бо на повну потужність експлуатували відомі родовища, а розвинуті країни, здавалося, на багато років наперед забезпечили себе запасами нафти і газу. І про можливе вичерпання їх запасів і мови не було. Одначе, починаючи з 70—80 років нашого століття, пошукове буріння заглибилось у найнижчі горизонти осадового покриву Землі

і стало ясно: наукові прогнози, зроблені на основі біогенної теорії, не зовсім себе виправдали. Тим більше, що нафту дедалі частіше знаходили там, де, за їхніми передбаченнями, її не повинно бути — у кристалічному фундаменті Землі (Лівія, Західно-Сибірська западина), а також у надглибоких свердловинах (Кольській та інших), в рудниках Південної Африки та Бразилії. Практика явно випереджала теоретичні обгрунтування і навіть спростовувала їх.

І далі. Якщо вважати живі організми єдиним фактором у перетворенні вуглецю і водню (бо ці організми з них складаються) на гігантські за об'ємом поклади нафти і газу, то незрозуміло тоді, чому вуглеводні зосереджені там (це підтверджується численними неспростовними фактами), де тваринних і рослинних організмів не було й не могло бути. Тим часом як земна кора, попри все, буквально ними дихає сьогодні, як і мільярди років тому. Суперечностей, як бачимо, назбиралося чимало, і їх розв'язання має сьогодні не тільки загальнонаукове, а й практичне значення — чи, бува, не підкажуть «неорганіки», в якому все-таки напрямі вести пошукові роботи? Спонукає до цього і невідворотність енергетичної кризи.

То що ж вони пропонують?

Всі одностайні в одному: вуглеводні народжуються не в земній корі, а глибше, безпосередньо в мантії Землі, і вже звідти мігрують вгору, у земну кору. Тут частково затримуються в тріщинуватих породах кристалічного фундаменту, решта ж, у своїй переважній кількості, рине далі, в горішній осадовий покрив і нагромаджується там. Отже, за «мінеральною теорією», усі відомі нам нафтогазові родовища саме і є тими областями земної кори, де зосереджуються «прибульці» з мантії Землі, завершивши свій непростий шлях. І ось тут є одна заковика — як вони потрапляють в осадовий шар? Бо згідно з традиційною концепцією будови Землі, для цього немає ніяких умов: так і не вдалося виявити бодай на якомусь із континентів такі глибинні розломи, які наскрізь розтинали б земну кору і сягали корінням у мантію. Тож, виходить, немає й ніяких підстав твердити, що вуглеводні мігрують з вогнедишного черева мантії крізь усю товщу земної кори якимись там каналами? Але радянські вчені Ю. М. Саркисов та І. С. Вольвовський побудували нову модель утворення і міграції вуглеводнів, яка грунтується на принципово новій тектонічній концепції глибинної будови земної кори. Суть її ось у чому.

В молодих і древніх складчастих структурах, платформах, в областях, де триває рифто- і горотворення тощо — всюди існують вільні від брил похилі й вертикальні зони. Вони з'єднані із середньою частиною континентальної кори — і згори, і зісподу. Ця область і справді має суцільну шарувату структуру. Але розташовані над і під нею шари не є монолітними, а складаються з різних за розмірами автономних брил. Як пояснюють автори нової концепції будови Землі, ці брили утворились понад 600 мільйонів років тому, коли під граніто-гнейсовий покрив надходила пластична речовина з верхньої мантії. Розтікаючись по горизонталі, вона поступово потовщувала континентальну кору, тиснула знизу на покрив, і він, зрештою, відірвався від своєї основи, розколовшись на брили. Між ними пролягли проміжні зони. Ними, наче своєрідними каналами, і піднімаються нагору вуглеводні.

Це, ясна річ, вельми спрощений, схематичний механізм того справжнього руху і перетворення вуглеводнів, які відбуваються з ними на всіх стадіях просування до осадових чохлів кори. Тепер, коли ми з'ясували імовірний шлях їх міграції, спробуємо відповісти на ще одне запитання: як усе-таки пояснює абіогенна теорія утворення нафти і газу. Д. І. Менделєєв свого часу висунув оригінальну гіпотезу про те, що нафта і горючі гази, нагромаджені в осадовому покриві Землі,— то продукти хімічних надр. Ю. Саркисов та І. Вольвовський зі свого боку зауважують таке: середній суцільний шар порід, по суті, природна хімічна установка. Сюди потрапляють із мантії у необмежених кількостях вихідні елементи у вигляді оксиду (CO) чи двоокису вуглецю (CO_2) та вільний водень. Тут і відбувається глобальне перетворення цих елементів на вуглеводневу речовину. Такий само синтез, тільки у значно менших масштабах, здійснюється у промислових установках в багатьох країнах світу для одержання синтетичного пального для двигунів, спиртів, розчинників, реактивів. Якщо в глибинах Землі відбувається приблизно те, що й у промислових установках, а саме — виділяється багато води і тепла, то чи не цим пояснюється і наявність теплових потоків та витікання гелію над областями залягання цих копалин?

Спираючись на нову концепцію утворення і міграції вуглеводнів, можна з більшою вірогідністю прогнозувати видобуток нафти і газу. До речі, шар серпентинізованих ультрабазитів, який продукує горючі копалини, залягає на цілком досяжних глибинах — 10—20 кілометрів. Тим часом колишні уявлення про джерело вуглеводнів (мантійне) не обіцяли навіть у віддаленій перспективі можливості дістатися до них за допомогою буріння.

КОМПЛЕКС «САНАТОРІЙ»

Адреса НВО «Мікропроцесор»:
252136, м. Київ, вул. Півн.-Сирецька, 1.

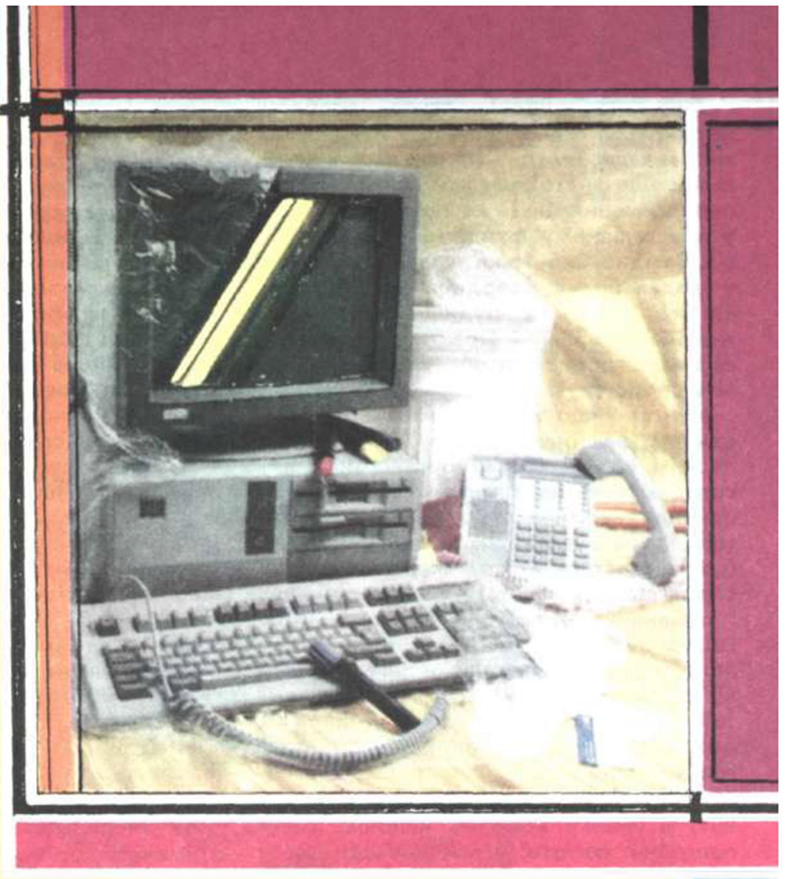

Київський науково-дослідний інститут мікроприладів НВО «Мікропроцесор» пропонує АРМ «Санаторій» — оригінальний функціональний модуль автоматизованої системи управління санаторно-курортними закладами.

Йдеться про сучасний програмно-апаратний комплекс що включає персональну ЕОМ, сумісну з IBM PC AT, багатоканальний пристрій введення медичної інформації та базовий пакет програм «Санаторій».

На його основі забезпечується гнучка й оперативна взаємодія приймального відділення санаторно-курортного закладу, його бухгалтерії, їдальні, складів, а також оптимізація технології функціональної діагностики та немедикаментозних методів лікування.

Базовий пакет програм «Санаторій» забезпечує:

— автоматизацію бухгалтерських розрахунків при нарахуванні заробітної плати;

— формування й виведення на друк необхідних платіжних та звітових документів;

— автоматизацію обліку надходження та розподілу відпочиваючих відповідно до медичних показань і наявності вільних місць;

— технологію та інформаційне забезпечення комплекса робіт з організації дієтичного харчування відпочиваючих, включаючи формування необхідних документів по дієтах (меню, аналіз добового раціону тощо) і загалом по санаторно-курортному закладу (зведеного меню, відомості розподілу продуктів тощо);

— комп'ютеризацію обліку одержання й видачі продуктів із складу.

Восьмиканальний пристрій введення до ПЕОМ аналогової медичної інформації забезпечує прийом біоелектричних сигналів ІВ з часом перетворення 1 мкс і частотою перетворення до 10 КГЦ. Розрядність — 10 двійкових розрядів.

Комплекс допомагає оптимізувати технологію немедикаментозного лікування: встановити індивідуальні особливості біоритмів пацієнта (складається індивідуальна космограма), розрахувати фактори ризику і підібрати лікарські рослини залежно від фізіологічного стану пацієнта.

Етика взаємин

Задзвонив телефон...

Знявши трубку, ніколи не варто починати телефонну розмову із запитання «Хто говорить?» Якщо телефонуєте ви, теж не слід доскіпуватися «хто говорить?», дізнавшись, що потрібної вам особи немає вдома чи на службі.

Буває, що, набираючи номер, ви помилилися. Почувши у відповідь «Ви помилилися», не слід підозріло запитувати, а який це номер телефона, або наполягати, що ви набрали номер правильно. Можна лише ввічливо назвати потрібний вам номер і пересвідчитись, що ви таки помилились. Той, хто телефонує, має назвати себе, якщо потрібної йому людини немає на місці, з тим щоб передати своє прохання.

Якщо телефонуєте заміжній жінці чи одруженому чоловікові, обов'язково назвіть своє ім'я і прізвище.

Або, скажімо, ви зібралися в гості, і вам потрібно комусь повідомити телефон квартири, де ви перебуватимете. Щоб уникнути незручностей, одразу ж по приході до своїх знайомих, попередьте, вибачившись, про це господарів, а той, хто потім вам сюди зателефонує, має ввічливо попросити господарів, щоб покликали вас до телефону. Мабуть, зайве нагадувати, що телефонна розмова в такій ситуації має бути лаконічною.

Часто ми телефонуємо знайомим, друзям, коли зручно нам, а от чи завжди ми цікавимося, чи мають змогу і час на телефонну розмову наші друзі. Отже, не зайве тому, хто телефонує, ще на початку розмови поцікавитись, чи не заважає він, і чи можуть присвятити йому кілька хвилин.

Якщо телефон автоматично відключився, поновлює розмову її ініціатор. Якщо на п'ятий-шостий сигнал абонемент не відповів, вішаємо трубку.

Частенько за браком власного телефона ми користуємось телефоном сусідів. Навіть діставши їхню згоду, не зловживаймо все-таки їхнім терпінням і стараймось не турбувати їх у вихідні дні.

Не вдаємось до послуг навіть свого власного телефона, коли хочемо привітати людину похилого віку з ювілеєм, щоб висловити комусь співчуття з приводу трагічної події, подякувати за дарунок чи добру послугу. У цих випадках маємо зробити це листовно або особисто.

І наостанку нагадуємо: телефон винайшли, зокрема, і для того, щоб не ходити в гості до знайомих без попередження.

Батьки і діти

Людей бити не можна

Нерідко ми стаємо свідками (чи учасниками) досить-таки неприємної сценки: маленький синочок чи донечка раптом замахуються на маму. А вона, що найбільше жахає в таких випадках, усміхаючись, підставляє свою руку (аби врятувати голову), примовляючи «Ну вдар, вдар маму, тільки не боляче!» Цій мамі не всміхатися в цю хвилину, а плакати треба... Не можна дозволяти дітям не тільки себе бити, а й замахуватись, такі «атаки» не обіцяють нічого путнього. Вдаривши, дитина починає нервувати, бо боїться покарання за свій вчинок, а мама чи тато сердяться, кричать. Чим усе кінчається, ми всі добре знаємо. Що треба зробити, коли ви побачили, що дитина на вас спересердя, чи граючись, замахнулась? Не зволікаючи, раз і назавжди заборонити подібні дії... Мама повинна одразу і в категоричній формі сказати своєму пестунчику: «Бити людей не можна. Цього я тобі не дозволю, запам'ятай!» Щоб трохи пом'якшити ситуацію і дати можливість дитині гідно вийти із скрутного становища, можна продовжити розмову приблизно так: «Якщо ти, Юрасику, розсердився на мене, то скажи, будь ласка, за що?» І залежно від відповіді, діяти за обставинами, але наполягаючи на основному — людей бити не можна. Коли ж ви замість заборонити пропонуєте чотирирічному малюкові вдарити себе по руці, «але не боляче», ви припускаєтеся грубої педагогічної помилки. По-перше, схвалюєте далеко не гуманне її поривання, по-друге, чекаєте від неї неможливого — хіба здатна дитина в такому віці провести чітку межу між «боляче» і «не дуже боляче»? Виходить, ви запрошуєте дитину визначити силу удару емпіричним шляхом.

Буває й навпаки — мама спересердя надає ляпасів Юрчикові і в такий спосіб досягає скороминучої покори і слухняності, а заразом дає розрядку своїм емоціям, поганому настрою тощо, але так і не позбудеться почуття сорому за свій вчинок. А який висновок з цього зробить дитина? Якщо розсердився — бий! А ще, діставши отаке «покарання», ваша дитина дуже скоро про нього забуде, крім того, вона вважатиме, що вже заплатила за

свою неслухняність і чинитиме далі, як їй заманеться. Звичайно, випадок, про який мовимо,— не з легких, і все-таких, шукаймо краще цивілізованих форм виливу емоцій. Єдине, про що мають не забувати мами і тата,— бути добрими, але строгими, уникати в критичну хвилину моралізувань. Маленька дитина навряд чи зрозуміла, чому не можна бити людей, але запам'ятає ваше категоричне «не можна»!

«Кухонна» косметика

Пораючись на кухні, готуючи обіди, сніданки, вечерю, ніколи не викидайте на смітник навіть мізерні залишки продуктів. Усі вони стануть вам у добрій пригоді для щоденного догляду за шкірою. Отже:
скибочкою лимона чи залишками майонезу добре протріть шкіру на руках і нігті;

*

Зберіть з яєчної шкаралупи залишки білка й нанесіть на обличчя, руки.

*

Залишки сметани, картопляного пюре, манної чи геркулесової каші — чудові маски для обличчя.

*

Додавайте у косметичні маски залишки оливкової чи соняшникової олії.

*

Все, що залишається від чищення фруктів, овочів, цитрусів, перетворюйте на кашку і кладіть на обличчя.

•

Якщо ви з'їли часник або цибулю, то неприємного запаху можна позбутися, з'ївши один-два горіхи, пожувавши чаїнки або прополоскавши рота апельсиновим настоєм.

•

Коли відчуття голоду не дає заснути, випийте, повільно ковтаючи, одну третину склянки молока.

•

Полощіть рот настоєм хрону. Цим ви не тільки освіжатимете ротову порожнину, а й тамуватимете зубний біль.

•

Щоб компот із свіжоморожених фруктів був смачним, а фрукти не розварились, вкиньте їх у киплячий сироп не розморожуючи.

•

Варіть густий борщ, адже у стравах з високим вмістом білка чи крохмалю вітамін С зберігається якнайліпше.

•

Соус, приготовлений на м'ясному бульйоні, подавайте тільки до м'ясних страв, на рибному — до риби, а на грибному чи овочевому відварах годиться до м'яса, риби і овочів.

Радимо

Коли квітуватиме олеандр у кімнатних умовах?

Найліпший склад грунту для олеандра: дві частини перегною з-під опалого листя, шість — подрібненого дерну з глинистого грунту і частина піску. Олеандр полюбляє сонце і вологе повітря. Якщо у вашій квартирі опалення центральне, то повітря в приміщенні сухе, а це утруднює ріст рослин. Треба щодня обприскувати листя з пульверизатора і тримати поруч з олеандром місткість з водою чи зволоженим мохом. Головна ж причина того, що олеандр в кімнаті не квітує — неправильне обрізування пагонів. Олеандри з тоненькими пагонами, поодинокими листочками на довгих черешках не квітують. Обріжте їх весною якомога коротше, залишивши 20 — 30 сантиметрів. Вони від цього потовщають, а на кінчиках однорічних пагонів з'являться численні квіточки. Не забудьте після обрізування вимити руки — сік рослини отруйний.

Чому посивіли шоколадні цукерки?

Ви, мабуть, зберігали їх в холодильнику, а це шоколаду протипоказане. Коли шоколадні цукерки потрапляють з холодильника на стіл, то на їх поверхні конденсується волога, яка розчиняє цукор, а після випаровування вологи з поверхні залишаються дрібні кристалики цукру. Вони й надають цукеркам підозрілого вигляду. Зауважимо, що зберігати шоколад треба при температурі 15 — 20 градусів.

Як випрати вельветову сукню?

Уся складність полягає у тому, що вельветова тканина боїться тертя і викручування. Отже, залишається багаторазове прополіскування

у розчині прального порошку, призначеного для таких виробів. Але перед пранням виріб ретельно чистять щіткою від пилу, а потім замочують у холодній воді з нашатирним спиртом (одна столова ложка на п'ять літрів води). Випраний виріб прополіскують кілька разів у холодній воді і сушать, не вивертаючи.

Чи можна тримати бензин в поліетиленовій каністрі?

Згідно з правилами пожежної безпеки поліетиленові каністри заборонено застосовувати для зберігання бензину. Справа у тому, що під час тертя бензину і внутрішньої поверхні каністри на її стінках нагромаджується статична електрика. Позаяк поліетилен не проводить електрики, такий заряд сягає значної величини. Якщо каністру піднести до заливної шийки бензобака, між ними станеться електричний розряд у вигляді іскри.

Чим приклеїти перлину, яка викришилася з кулона?

Як правило, перлини в ювелірних виробах закріплюють за допомогою штифта і спеціальної мастики. Якщо штифт не ушкоджений, мастику можна приготувати в домашніх умовах. Рівні частини каніфолі й сургучу розплавте на слабкому вогні, додаючи зубний порошок, доки суміш не набуде консистенції густої сметани. Розплавлену мастику нанесіть на штифт і швидко посадіть на нього перлину.

Чужого навчаймося...

Салат із селери

(французька кухня)

На шість порцій — 300 г коренеплодів, 2 чайні ложки готової гірчиці, 3 столових ложки вершків або сметани, півсклянки майонезу. Селеру нарізають тоненькою соломкою. Змішавши сметану з майонезом та гірчицею, заправляють цим селеру, добре перемішують і витримують півгодини в холодильнику, перш ніж подавати на стіл.

Риба, тушкована у молоці

(фінська кухня)

750 г риби, 1 склянка молока, 75 г вершкового масла, сіль. Чищену й вимиту рибу нарізають шматочками в палець завтовшки, солять, викладають у змащену жиром сковорідку, заливають молоком і тушкують у духовці. Подають, притрусивши свіжою зеленню петрушки і кропу.

Домашній сир з кмином

(німецька кухня)

375 г домашнього сиру, 1 чайна ложка кмину, 150 г вершкового маргарину.

Сіль, сир і кмин перемішують і тримають два дні у закритій посудині в холодильнику. У розтопленому, знятому з вогню маргарині розмішують сирну масу до кремоподібної консистенції. Викладають у відповідну за розмірами посудину і залишають, поки не затвердне. Можна додати в масу й яєчний жовток.

Холодна курка під соусом з волоських горіхів

(французька кухня)

Для приготування страви з одної курки беруть дві столові ложки вершкового масла, півсклянки дрібносіченої ріпчастої цибулі, 4 шматки намоченого у бульйоні білого хліба, 2 склянки лущених горіхів, чайну ложку солі, червоний перець на кінчику ножа.

Цибулю обсмажують на вершковому маслі до золотистого забарвлення. Пропускають крізь м'ясорубку. Крізь м'ясорубку пропускають і розмочений хліб та горіхи. Усе перемішують до консистенції густої сметани. М'ясо вареної холодної курки відділяють від кісток і ріжуть тоненькими шматочками. Викладають на блюдо і поливають соусом. Подають як холодну закуску.

...І свого не цураймося

Святковий гарнір до м'яса чи птиці

Картоплю нарізають стружкою і смажать у великій кількості жиру. Червоноголовкову капусту шинкують тоненькою соломкою, со-

лять, перетирають руками, доки не з'явиться сік, заправляють цукром і оцтом.

Чорнослив промивають і 10—15 хвилин тушкують у невеликій кількості води. Відваром поливають м'ясо чи птицю, до якої подають цей гарнір.

На чотири порції: 700 г картоплі, 250 г червоноголовкової капусти, 12—15 штук чорносливу, дві столових ложки соняшникової олії. Щоб красиво все розкласти, подавайте на великих тарілках.

Салат із буряків з хроном

500 г великих чищених буряків ріжуть соломкою, додають 100 г натертого хрону, заправляють оцтом, соняшниковою олією й притрушують вареними рубленими яйцями. Сіль — за смаком.

Салат із чорносливу з горіхами

400 г чорносливу залийте холодною водою і тримайте кілька годин. Коли сливи набряднуть, обережно, щоб не порушити форму, вийміть із них кісточки. Для начинки подрібніть у ступці склянку вилущених волоських горіхів, розімніть 3—4 скибочки часнику і змішайте з горіховою масою, присоліть і скропіть лимонним соком. Потім нафаршируйте цією масою чорнослив й заправте майонезом з невеликою кількістю цукрової пудри.

Картопляні ватрушки

Для тіста беруть сім середніх картоплин (700 г), одну столову ложку борошна, одне яйце, сіль... Для фаршу — 150—200 г домашнього сиру, яйце, цукор. Картоплю варять і розминають у пюре, додавши яйце і борошно. Потім з нього формують кульки, в центрі кожної роблять заглиблення дерев'яним товкачиком і закладають туди сир, розтертий з цукром і яйцем. Ватрушки змазують яйцем і випікають. Подають гарячими, з сметаною.

Кавовий пудинг

Продукти: півлітра молока, 80 г вершкового масла, 120 г борошна, 150 г цукру, 30 г кави, 4 яйця. Зваріть і процідіть каву на молоці. Відділені від білків жовтки (білки поставте в холодильник) розітріть з цукром, змішайте з м'яким маслом і кавою. У суміш додайте, обережно перемішуючи, борошно і збиті міксером білки. Одержану масу викладіть у змащену форму і випікайте в духовці.

Важко уявити новорічний стіл без прохолоджувальних напоїв.

Горіховий напій

Щоб приготувати один літр горіхового напою, візьміть 0,8 літра молока, 250 г лущених волоських горіхів, приблизно 120 г цукру. Потовчені горіхи і цукор укиньте в гаряче молоко, варіть 10—12 хвилин на слабкому вогні. Подавайте холодним.

Новорічний напій

На три літри води візьміть 600 г зеленої соснової хвої, 120 г цукрового піску, цедру й сік половини лимона. Зелені гілочки добре промийте, дрібно посічіть й вкиньте у киплячу воду разом з цукром і цедрою. Варіть під кришкою півгодини. Потім відвар процідіть, а коли охолоне, влийте лимонний сік. Напій справжній, новорічний! Приготуйте його в день свята.

Загадки

Всі пани скинули жупани, а один пан не скинув жупан — *(сосна)*

В якім лісі нема листя — *(в сосновому)*

Стоїть, хитається, головою величається, а торкнеш — кусається — *(будяк)*

Живе — то чорне, погане,
А умре — то красне, рум'яне — *(рак)*

Куди ступиш — всюди маєш,
Хоч не бачиш, а вживаєш — *(повітря)*

Що без леза та без зуба
Розтина міцного дуба? — *(блискавка)*

ЛЕВ СИЛЕНКО
МАГА ВІРА

П'ятий день.

Людина і її свідомість

1. ПРЕДКИ, БЛАГО ВІЩУЙТЕ МЕНІ! Предки, благо віщуйте мені! Без Вас — я сирота людства, з Вами — я мудрість, з Вами — я чуття, з Вами — я минуле, сучасне і майбутнє.

Час прийшов, визріло мислення моє, помножилися чуття мої. І я благословенний Тобою, Дажбоже мій, вирушаю в далеку дорогу.

В дорозі не шукатиму пригод, золотих скарбів, не ректиму, що ловив мене світ і не впіймав — не тікатиму від світу зла — з ним треба боротися, не тікатиму від світу добра — його треба творити, шукатиму ключі, загублені на гураганних шляхах історії людства — шукатиму ключі вдень і вночі, щоб звільнити мій народ з духовно-тілесної в'язниці.

2. БОЛІСНО ЗАПЛАЧЕ ДУША МОЯ. Коли знеможений дорогою і ощасливлений знахідкою, скажу натхненно «Слава Тобі, Дажбоже мій!», і кину їм (моїм окраденим одноплеменникам-в'язням чужовір'я) ключ під ноги, вони його піднімуть і віддадуть тим, які їх тримають у в'язниці. Чому?

Їх навчено, щоб вони самі себе путали в неволі, звучи неволю волею. І бачачи, що мої одноплеменники народжені у в'язниці, звикли до неї так, як пташка до клітки, як рибка до акваріума, і тому не мають відваги її лишати, болісно заплаче душа моя і затремтять на дні її серця рясні сльози великої віри моєї.

Трагічний той рятівник, хто рятує тих, які попрощалися з білим світом і рятуватися не хочуть.

3. «ПОТОПАЮЧІ, ХТО ВИ?» «Ми каліченні душі великого народу, ми не ми. Воїни-богатирі, подвижники легендарної О р і я н и (України-Руси-Скитії-Кимерії (Сумерії), яртури і буйтури спочивають у степових могилах, у полум'ї маків, у пахощах чебреця, духм'яного євшан-зілля. Їм належить вічність. Біля їх притаєна історія, воля і слава Великого Народу — Народу Богатирів людства. Між ними і нами — зірваний міст. Чому?»

4. ВОНИ РЕКЛИ: «МУК, БІЛЬШЕ МУК!» «Хто не поляг у чесному бою і не хотів стати на коліна перед чужинцями — вторжниками, той був четвертований на перехресних дорогах. Малих і великих «христосів» України не три тижні, а довгі тижні катували на хрестах...

«І одні з них казали, що померти — щастя велике, рятунок від мук несусвітніх. Інші, на хрестах розіп'яті, рекли: «Мук, більше мук! Найстрашніші муки за Тебе, Вітчизно моя, не страшні!»

«Весь наш народ (споконвічний володар Раю Земного) був засуджений на смерть. У нього було відібране право на продовження роду свого, тепер він повинен би бути на списку погиблих племен, держав, цивілізацій, про існування яких ми сьогодні довідуємося тільки з археологічних розкопок.

5. МИ ЇМ ВІДДАЛИ СВОЮ ДУШУ «НА ИСПРАВЛЕНИЕ». «Сталося диво непередбачене душителями нашими, ми (найплохіші сини і дочки України) уціліли... уціліли тому, що на рідній землі поклонилися чужинцям-вторжникам. Ми їм підставили праву щоку, коли вони нас били в ліву.

«Ми осолоджували душу катів наших своєю терпеливою покірністю. Ми їхнє насильство над нами визнали «Божою ласкою». Ми їм віддали душу «на исправление», ми їх (катів наших) визнали законними панами, а себе ми визнали законними рабами і ми погодилися: так, як панам призначено шукати щастя у панських навиках, так нам (рабам) призначено шукати щастя у рабських навиках, і ми були щасливі, що «їде, їде Зельман».

6. «МИ НЕ БУЛИ ПОКИНУТІ МАТИРЕЮ-ПРИРОДОЮ». «Ми покірні (духом і тілом спотворені) ще мали в собі інстинкт розмноження — ми пустили у світ покоління плохих (духом убогих, по-рабському бунтівливих) людей.

«Ми свідомі, що ми гірші люди, у нас низька національна температура; все, що ми тепер звемо «нашим», справді, не наше (добрий Ісус — не наш, злий Ленін — не наш, наше добро не наше, наше зло не наше). Чужі істини хитро до нас присмоктались, щоб живитися соками нашими, ми порожніємо, але ми звикли до цих почувань, вони стали нашою традицією.

«Ти наш, але ми тебе ненавидимо, чужовір'я нас навчило ненавидіти тебе за те, що ти нас любиш великою любов'ю великих предків наших. Ми відвикли від духовности, яка є істино наша, і тому ми ненавидимо тебе, ти її носій!»

«Ти кажеш, що ми живемо у в'язниці, що ми — раби? Ні, не ображай нас! У нас на стінах всюди написано «Спасибі за вільне щасливе життя!» Ми раби, яким заборонено звати себе рабами — ми раби рабів, отже, ми більше, як раби, ми хворі, але наша хвороба нашими панами визнана здоров'ям, і ми вмираємо задушені «здоров'ям».

«Ми віримо написаному, і віра ця прищеплена нам давно — нам рекли попи у церквах, щоб ми вірили їхнім словам, бо так... «написано», (Євангелія св. Йоана, гл. 24, вірш 46).

«Десь на дні душі нашої клекоче сила великих предків наших, але ми її придушуємо. Ми її соромливо приховуємо. Ми утратили здібність її розуміти. Ми від неї відвикли, нам заборонено про неї говорити. Ми мовчимо, щоб жити аби жити».

Я думаю: значить треба не тільки дати в'язням ключ від в'язниці, не тільки будити їх словами «воля народам, воля людині», треба їх (велику батьківську терпеливість проявляючи) навчити любити волю, навчити творити волю, треба навчити їх не вміти жити без волі — треба творити нове «Я»!

7. КОЛИ ПОЧАЛАСЯ ІСТОРІЯ ЛЮДСТВА? Вважаю, що історія людства почалася тоді,

---

Продовження. Початок у №№ 10—11 ц. р.

коли появилася людина: де і коли вона появилася — коли «людина стала людиною?» Земна Плянета — колиска людини, чи може вона (людина) примандрувала з інших світів? Чи земна людина земна, чи вона зріднена (кровнодуховно) з людиною інших галактик (соняшних систем)?

Геологія, геоботаніка, зоологія, палеонтологія, антропологія та інші науки, що прагнуть читати книгу Земної Плянети, дають мені право твердити, що найсприятливішим місцем для народження, оформлення розвитку людини була та частина Землі, яка знаходиться на північ від Чорного моря.

10. ВОРОГУЮЧІ ПОНЯТТЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ. Маркс—Енгельс твердять (і їхній теорії свято вірять їхні віруючі), що «праця створила людину». Ні, мавпа мільйони літ тяжко працює, щоб здобути собі і дітям своїм харч щоденний, в неї розвинені кінцівки, м'язи, зір, слух, нюх, але вона не придбала ознаків свідомої істоти: наймудріша мавпа не створила найпримітивнішого знаряддя, при допомозі якого вона б виконувала працю і яке б свідомо носила з собою.

Коли б людина була за один день створена, як про це пише християнська Біблія, (і створена у віці дорослому), її життя було б нещасне. Перший бунт, який вона б створила, це був би оправданий виступ проти свого творця: «Чому ти мене позбавив дитинства?»

18. СМІЙТЕСЯ ТА НЕ ДУЖЕ. Ті, що сміються зі своїх далеких предків, звучи їх «вогнепоклонниками», «дикунами», «ідолопоклонниками», мають низький духовно-тілесний рівень, убоге світорозуміння. Наші предки у свій час були найпередовішими людьми на плянеті Земля.

Їхні інстинкти (переважно благородні інстинкти) досі живуть у нас, і без них ми не могли б розвиватися. Між іншим, наші влюблені діти, коли ми їм даруємо ляльки, з радости підстрибують, сплескують руками, і ми спільно з ними приємно хвилюємося. Бачимо — це наші діти здійснюють підсвідомо обряд радости, дарований їм їхніми дуже далекими предками?

Потомки, які житимуть тридцять тисяч літ від нашого часу, мабуть матимуть право сказати, що ми були дикунами: їздили автами, які рухалися смердючою рідиною, літали літаками примітивно збудованими, будучи не здібними володарями природи, затроїли її лоно, спотворили її квітуче обличчя.

19. СУЧАСНЕ ЛЮДСТВО МОЖЕ ВТРАТИТИ СЕБЕ. Людство (сучасне людство) може втратити себе і жити так, як жили його предки мільйони років тому, ні, примітивніше. З лиця Землі можуть зникнути ознаки цивілізації, може зникнути мова — найвеличніший скарб Світу.

Півлюди, які постали з високопродуховлених людей-титанів, що були покорителями космосу, будуть між собою спілкуватися при допомозі вигуків, рухів голови, ніг. Їхній погляд здичавіє, шкіра їхня покриється густим волоссям. І статися загублення людини може тоді, коли під впливом досі непередбачених космічних гураганів (дій новооб'явленої радіяції) в людини на руках появляться короткі пальці, як на ногах. Вона живитиметься корою, дикими ягодами, зерном здичавілої пшениці.

Виживатимуть тільки ті, які спритніше лазитимуть по деревах, рятуючись від хижаків. В такої півлюдини не буде розвинена мисль (змаліє і зникне «кора» мозку), тому що вона не матиме можливости свої найпростіші задуми здійснювати. В неї не може постати думка виломити лозину і створити лука: в неї не має рук, які могли б цей задум реалізувати. Мисль розвивається там, де існують можливості її втілювати в життя. Там, де мисль не можна застосувати, вона непотрібна; немає мислі — немає людини.

22. МОЗОК — АРХІТЕКТОНІЧНЕ ЗАВЕРШЕННЯ ЛЮДСЬКОГО «Я». Все, що живе, реагує на світло, холод, тепло, тиск; подразливість властива навіть одноклітинним організмам. Чутливість — вища форма подразливости. Була ніч — став день, була буря — стала тиша, первісна людина, маючи розвинену чутливість, на всі ці явища несвідомо реагувала протилежними відчуттями. В неї творився «бунт» (тарасовість) чуттєвих протиріч.

Я вірю, що розвиток почування і мислення в наших предків відбувався інтенсивніше, як у їхніх сучасників, які жили на просторах Аравії, на узгір'ях Синаю, в джунглях Африки, на берегах Персіянської затоки.

Ці міркування я вмотивовую такими твердженнями: там, де пори року (літо, осінь, зима, весна) мають різко окреслені температури, кольори, протилежні гармонії природи, людина поставлена перед іспитом життя: вона має або згинути, не витримавши надмірного тиску нових («післяльодовикових») вражінь, або, вдосконалившись (увібравши в себе нову суть оточення), емоційно збагатитися, зробити великий крок вперед у напрямку духовнотілесного самовдосконалення.

23. ЖОРСТОКІСТЬ І НІЖНІСТЬ МАТЕРІ-ПРИРОДИ. Помиляються ті, які вважають, що епоха «льодовиків» вмертвила життя на території України. Похолодіння не злякало предків наших — воно появлялося поступово. Теплолюбні тварини і рослини, які були на нашій території, як тепер довідуємося, погибли. І очевидно загинула та частина предків наших, яка не була спроможна скласти нового іспиту життя.

Вижили вибранці, їх можна назвати надлюдьми того часу, вони були духовнотілесно найспритніші. Вони започаткували нові покоління (покоління вибранців людства). Їхні потомки швидко пішли вперед по дорозі самовдосконалення. Бачимо, що сама Мати-Природа нездібних умертвила, здібних проголосила людьми, о, Вона жорстока і ніжна!

24. ВІРА В НАРОДЖЕННЯ СВІТЛА ДАЖБОЖОГО. Уміння влітку свідомо думати про холодні місяці зими — уміння свідомо сьогодні думати про завтра збагатило і поширило в'яву предків наших.

Восени — прощання з літом, весною — зустріч з літом пожвавлювали і розвивали емоції, вдосконалювали нейронну діяльність. Вони (предки наші) мали виняткові вмови збагачуватися новими враженнями, навиками, почуваннями.

Віра в Умерання і Воскресіння «Бога» чи «сина Божого» була втверджена п'ятнадцять тисяч років тому над берегами Дніпра і поширилася вона в різні часи (десять, сім, п'ять тисяч років тому) з Оріяни (Праукраїни) в Єгипет, Азтекію, Месопотамію, Індію, Ханаан. Дванадцять тисяч років тому білої людини на територіях сучасних Мароко, Алжиру, Тунісу, Єгипту, Палестини, Синаю ще не було.

32. КОЛИ ЛЮДИНА ВИЗНАЛА САМА СЕБЕ? Людина ні від кого не отримала право визнати себе людиною. Вона визнала сама себе тоді, коли усвідомила свої вчинки, своє місце в світі, коли почала порівнювати своє «я» з «я» одноплеменника свого.

На основі порівняння в людини постало почуття особистости. Свідоме почуття окреслимо такими термінами: «ти і я» (чому ти є ти, чому я є я?), «ми і вони» (чому вони — вони, а ми — ми?), «моє і твоє» (чому моє — моє, а твоє — твоє?, «світ і я» (світ — мій друг чи ворог, світ може бути без мене, я можу бути без світу?), мені болить і тобі болить — у нас спільне почуття болю: тобі весело й мені весело — у нас спільне почуття радости.

Ти не йди від мене, без тебе я — половина. Я тужу за тобою — частина мого «я» в тобі; ти знайди мене в собі, я знайду тебе в собі. Є в нас щось — воно нас єднає, воно вийшло з світу «я» нашого і дивиться пильно на нас, то воно нашими очима дивиться на нас, щоб ви в ньому краще пізнали себе, «ти» і «я» — «ми», і в нашому «ми» «ми» — значить ми «сва».

Дажбог і я, Дажбог в мені, я в Дажбогові, Дажбог і ми. Мудрість нашої тілеснодуховної цілісности — РУНВІРА, без нас не має РУНВІРИ, нас не має без РУНВІРИ, РУНВІРА — духовність, ОСІДУ — тілесне оформлення РУНВІРИ; ОСІДУ — тіло, організоване монолітне тіло, РУНВІРА — духовна сила тіла. Тіло і Духовність — цілісна Єдність. Ми Єдністю утверджуємо силу Життя, Роз'єднання — смерть, Єдність — життя. Ми, ставши рунвістами, пізнали самі себе, визнали самі себе, обезсмертнили самі себе — ми внуки Дажбожі.

34. МИ ХОЧЕМО СВОЄЮ МУДРІСТЮ МУДРІТИ. Мозок наш охоронений нашим тілом. Він у ньому живе. Уміймо тримати тіло в доброму стані, щоб мозок продукував доброякісні мисли; там, де могутня мисль — могутня людина. Не дозволяймо, щоб хтось (якийсь чужинець вторгся на наші землі) і «в ім'я соціяльної справедливости» думав за нас, опікувався на нашій землі нами, «возз'єднувався» з нами і вимагав від нас за це вдячности.

Хто думає за нас, той обслаблює діяльність мозку нашого. Хто дбає за нас, той умертвляє в нас почуття гідности, вольовости. Ми не хочемо в нашій хаті мати чужі духовні чи тілесні сили і їм свідомо чи не свідомо підпорядковуватися!

Ми культивуємо святість Самобутнього Мислення — тільки наше мислення наше. Ми любимо мудрість, і тому ми хочемо своєю мудрістю мудріти. Мудрість привезена з чужих країн і на нашу мову на нашій землі перекладена, тільки тоді буде нам корисна, коли ми будемо нею володіти так, як нам вигідно, а не так, як їй вигідно; її вигідність нам невигідна тому, що вона хоче нас собі підпорядкувати, хоче на нашій землі нами володіти, геть її!

Тільки та справедливість, яка створена нами для утвердження життя нашого, наша. Ми самі на себе, і на приятелів наших, і на ворогів наших хочемо дивитися очима мудрости нашої, і я прошу вас, рунвісти, цієї священої правди триматися, бо тільки вона дасть нам силу між сильними бути сильними, між праведними бути праведними.

Без нашого думання немає нас у світі — всі великі події предків наших занотовані в мозкові нашому і тому ми-ми. В нашому вільному і потужньому «я» в ім'я Дажбога хай здравствує, хай звеличується, хай увіковічнюється неперервність нашого духовнотілесного «я».

36. ЄДНІСТЬ МІЖ СВІДОМІСТЮ І НЕСВІДОМІСТЮ. Покоління родить покоління не тільки тілесно, а й духовно. Воно дітям своїм передає несвідомо свої кращі досвіди, мовні скарби, морально-етичні поняття, свою самобутню віру і її життєствердкуючі обряди. Воно дітям своїм передає все, що отримало від предків своїх, і все, що само придбало, і з цими скарбами виряджає їх у далеку дорогу.

Діти, отримавши від родичів скарби, не стоять на місці — хто стоїть, той іде назад — життя там, де хід вперед. Діти отримане вдосконалюють, збагачують і переважно несвідомо передають дітям своїм.

На протязі сотень поколінь (великого і безперервного ланцюга життєвих самоутверджень) формувалася духовнотілесна окремішність племени. Плем'я, наприклад, яке має мільйон душ, живе, як одна душа, як одне тіло — єдність утверджена тисячоліттями. Вона освячена молоком матері, спільним запахом поту, смертю померлих і життям народжених. Вона освячена спільною радістю, спільними смутками, спільним струмком крови, яка лилася з сердець його синів у сутичці з ворожими племенами. Вона освячена красою і любов'ю його дочок, обрядами його віри. Там, де в племени торжествує племенна духовнотілесна цілісність, існує гармонійна єдність дії між свідомістю і несвідомістю, існує ритміка духа й тіла, існує взаємоствердкуюча однозначність минулого, сучасного і майбутнього.

39. СПІВПЕРЕЖИВАННЯ І ЙОГО ТАЇНИ. У великій родині горе. Один з її синів під час полювання поламав ногу, він тяжко хворий. Біля сина сидить сумна мати. Двохлітній братчик, співчуваючи, каже: «Болить». Двохлітній знає, що біль — мука. Він біг бур'яном, упав — дуже болів палець, він тепер співчуває всім, хто має біль.

Родина (здорова національна родина) — одне тіло й одна душа: її сини, її дочки, тато і мати — це пальці на одній руці — вони з'єднані єдиним нервом родинного самоутвердження, єдиним світом духовного «я».

Співпереживання — чуття людської благородної несвідомости, чуття старі, як усміх і смуток. Між родичами і їхніми дітьми постійно діють невидимі сили (їх я умовно назву «вістами» (санскрит — вістунами), вони таємними хвилями замикають родинне коло.

Є занотовані випадки, що мати у сні прокидалася, болісно скрикнувши «ой»: у цю секунду десь далеко на полі ратного бою упав смертельно ранений її син. Певний я, що ці мало досліджені явища насторожать науковців. Я інтуїтивно відчуваю, що вони проявлені духовнотілесною цілісністю, яка існує між матір'ю і її дитиною.

Співпереживання — інстинкт, без якого нація не здібна бути нацією. Спотворити чуття співпереживання (тобто, навчити сина глузувати з мук батька, бо він «буржуазний націоналіст», навчити батька вбивати дітей своїх, бо «вони католики», навчити матір

тішитися, бачучи горе дочки, бо «вона православна»), значить так майстерно духом чужовір'я скалічити народ, що він й каліцтва свого не здібний бачити, о страждання страждань! Люди, глузд у яких затруєний, вивихнутий, не знають, що вони без глузду...

Станиця ОСІДУ, в якій не має родинного співпереживання, покарана жорстоким вироком душевної руїни. Вона осуджена перебувати у в'язниці бездіяльности, її ослабили хворі інстинкти самолюбної меншевартости.

Самолюби (люди з комплексом меншевартости). Вони не бачать себе і побратимів своїх у правильному вигляді, і тому вони не здібні себе і ближчих своїх правильно оцінити — вони себе і ближчих своїх бачать викривлено, самі цього неусвідомлюючи. Лікуватися від самолюбства, чужовір'я прищепленого, треба чуттями співпереживання.

Співпереживання — чуття людей, у яких сприятливий розум, здорова й чутлива душа. Співпереживання — основа, на якій будується життєздатна Станиця ОСІДУ. Нездібних співпереживати ніколи не звіть побратимами.

Співпереживання, як сад квітне там, де єднаються люди світлої задушевности, де є спільність поглядів, де є (і це головне) почуття такту — тільки той вартий співчуття, хто на співчуття відповідає співчуттям, хто своєму ближчому говорить про його вади таємно, бо знає, що маленька вада, винесена на ярмарок людських поговорів, стає великим злочином.

40. ЛЮДИНА І ЇЇ ВІДНОШЕННЯ ДО ДІЙСНОСТИ. Людина не може жити, утікши від дійсности. Їй життям призначено бути творцем дійсности. Вона і її дійсність — цілісність буття. Вона вміє свою дійсність творити, оновлювати, переосмислювати, нею вона дорожить тому, що вона спільно з племенем своїм її оформила і дала їй свої почування, свої вміння. Вона свою дійсність обожнює тому, що в ній занотована довговікова творчість племени, його святощі, його племенні особливості.

Щоб могло існувати плем'я — творити свою дійсність, потрібний земний простір, який живив би тіло й душу, і від цього земельного простору залежить формування племенної особливости. Плем'я обороняє свій земельний простір — джерело буття.

Завойоване плем'я (покорене духовно, мілітарно, економічно) не має права на свій рідній землі творити свою дійсність, в нього відібране право бути творцем — воно поставлене в становище споживача чужих творінь; споживаючи чуже духовне твориво, воно себе від себе відзвичаює і себе очужинює, значить умерталяє, або перетворює в покірну тяглову силу, в гарматне м'ясо, в народ лакиз, денщиків, бездумних співаків і танцюристів, віруючих у долю, у можливість «добре жити» під опікою вторжників.

Покорителі на покореній землі творять дійсність їм корисну. Вони у селищах покорених ставлять статуї своїх воєначальників, патріярхів, вождів, мислителів, героїв. Їх вони шанують і покореним прививають цю пошану. Покорителі і покорені спільно на врочистостях речуть «Слава святощам нашим»!

Постає філософія рабовласника і раба. Філософія пануючої сили каже: «Святощі наші створені нами живуть у наших серцях, щоб ми були вільні». Філософія поневоленої сили каже: «Святощі наші не створені нами живуть у наших серцях, бо вони правдиві, ми їх любимо, вони творять основу нашого духовного і культурного життя». Є воля вільних і є воля невільників.

Між покореними час від часу появляються геніяльні самородки, які кидають кличі «Геть чуже! Тільки рідне-рідне»! Їхні кличі падають, як зерно на камінь — між ними і їхнім народом прірва. Покорителі таких самородків обезголовлюють і проголошують на майданах: «Він кликав вас ненавидіти те, що стало в основі вашої культури, що стало вашою святістю».

41. СТРАХ — ОБОРОНА І СТРАХ — РОЗЗБРОЄННЯ. Ніколи не змішуймо страх з переляком. Людина бачить небезпеку і не може мобілізувати своїх тілеснодуховних зусиль, щоб її перемогти. Її опанував переляк. Вона не здібна ні говорити, ні рухатися.

В основі військової стратегії стоїть гасло «Перелякай ворога». Покорителі, покоривши плем'я, перш за все вмертвляли нездібних лякатися. Переляканих лишали, вони їм не страшні. У переляканих не має природних здібностей розвивати свої духовнотілесні особливості, вони у неволі родитимуть покоління, обділяючи їх чуттями переляку. Люди, які підвладні постійному перелякові, вважаються (особливо коли вони перебувають у рядах армії) шкідливими для здоров'я вільного племени і їх, наприклад, стародавні германці, як пише Таціт у своєму творі про германів, «топили в болоті». Почуття переляку заразливе — переляканий передає свій переляк своїм ближчим, і тоді їх опановує спільна втрата самоопанування.

Почуття, яке перемагає страх, заразливе — подвижник своїм подвигом викликає у ближчих своїх хотіння здійснювати подвиг. Хотіння — це не тільки одна з властивостей людських, це талант, великий талант! Люди, які володіють талантом великого хотіння, творять подвиги не тому, що вони безстрашні, а тому, що їм приємно здійснювати подвиг. Вони переживають в собі таке піднесення велике, таке осіяння душевне, що воно їм дорожче за їхнє життя. Люди великих і благородних хотінь звеличили історію людства своїми подвигами, поглибили емоційність його душі.

Не має людини, якій би не було властиве почуття страху. Є люди, які несвідомо в собі ці почуття поглиблюють — є релігії, які людині (починаючи з колиски) прививають почуття страху — показують картини жахливі, на яких майстерно зображені пекельні муки («кари Божі»). Почуття страху, коли його культивувати, переходить у переляк. Людина, яка живе опанована постійними чуттями переляку, нездібна для достойного життя.

Плекаймо в собі (плекаймо в дітях наших, починаючи від колиски) вміння перемагати в собі почуття страху. Ті, які вміють в собі перемагати почуття страху, здібні розумно і врівноважено збагнути небезпеку, швидко відчути її властивості, її сили і її слабости, і спритно її перемогти.

42. РІВНОВАГА ДІЇ І МИСЛІ І ЇХНЯ КРАСА. На багатьох сторінках історії людства записано, що великі люди були проголошені богами, були щедро увічнені казковими легендами. Вони були великими тому, що володіли великими почуваннями, мислями, уявою, передбаченнями. Вони вміли глибоко страждати і глибоко радіти.

Люди, які не мають розвинених почувань, поверхово переживають сум і радість. Заборонити людині радіти і страждати — значить ослабити пульс її почувань. Наймогутніший розум утрачає свою принаду, коли він бідний на чуття. Чуття краси, чуття радости і смутку розвиваймо, керуючись свідомими і несвідомими силами співпереживання.

Живімо так, щоб наші мисли й дії були врівноважені — уміймо красиво вимовляти слово, красиво будувати і висловлювати думку. Уміймо красиво працювати, красиво ходити, сидіти, їсти, сміятися, сумувати, одягатися — уміймо красиво жити. Красиве життя завжди багате чуттями, мислями, діями, подвигами.

Хліб без краси не смачний. Уміймо розвивати ті обряди, які мали великі предки наші — у їх був самобутній обряд запрошення гостей на хліб-сіль. Уміймо хліб оздобити задушевним словом, квітами красивих гостинних почувань, без краси душа (добра душа) нидіє так, як квітка в темниці. Уміймо красиво спостерігати красу, витончено її відчувати, хто вміє ошляхетнювати свій зір, слух, нюх, смак, той володіє красивим умінням.

Є люди, які вважають, що краса не йде впарі з розумом. Норми краси — справа умовна, відносна, не всі дивлячись на красу, бачать її, не всі її однаково відчувають, не всі розуміють, що тільки красивою душею можна відчути красиву душу.

Уміймо свідомо плекати прикмети нашої національної краси, яка тільки нам притаманна і тільки нам люба й дорога, і не виносьмо її на інтернаціональний ярмарок — не для всіх наша дитина мила, не для всіх наша краса красива. Є такі, які прагнуть, щоб їхня національна краса була тією нормою, на яку взорувалися б красоти всіх народів. Осуджую красу, яка має імперіялістичні тенденції, вона хвора — вона самолюбна: самолюбна краса нездібна об'єктивно оцінити себе і сусідів своїх.

Календар народних свят

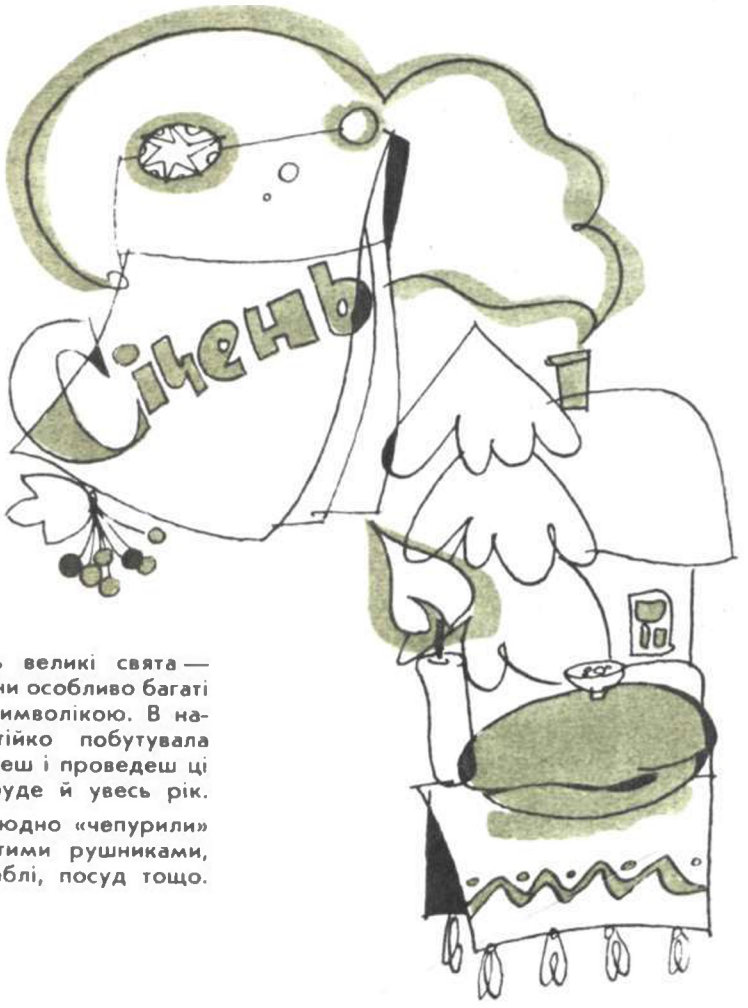

У січні відзначають великі свята — Новорічні, Різдвяні. Вони особливо багаті обрядовими діями і символікою. В народній свідомості стійко побутувала впевненість: як зустрінеш і проведеш ці зимові свята, таким буде й увесь рік.

Перед Різдвом повсюдно «чепурили» хати. Квітчали їх чистими рушниками, витинанками, мили меблі, посуд тощо.

6 січня — Святий вечір, який ще називали «Багата кутя». Зранку жінки пекли калачі, пиріжки, щоб на Різдво було чим частувати колядників.

На першу кутю готували пісні страви, бо це був останній день посту. Найдавнішою є ячмінна кутя, яку ще й дотепер варять подекуди на Поліссі. А найпоширенішою на Україні була кутя з товченої в ступі пшениці. На Лівобережжі її заправляли переважно медом та узваром, на Правобережжі додавали також товченого маку, горіхів.

За традицією на Святвечір мало бути 12 страв. У різних регіонах України обрядова їжа мала свої відмінності. Скажімо, в Карпатах, на Поліссі переважали овочеві, грибні й рибні страви; на Подніпров'ї, Полтавщині та півдні України, крім овочевих та фруктових, готували чимало страв з борошна — млинці, вареники з ягодами, сливами тощо.

Традиційними для всієї України на Святвечір були такі страви, як кутя, узвар, мед, капусняк, риба, горох, квасоля, вареники.

Кутю варили обов'язково у новому горщику.

Перед вечерею прикрашали «покуття» (місце у правому куті за столом, під образами). Встеляли лаву найкращим сіном, у кутку ставили сплетену з жита «квітку» або необмолочений сніп, який має локальні назви «дідух» (Тернопільщина, Волинь), «колядник» (Гуцульщина).

Усі члени родини переодягалися в чисті, за змогою у нові, сорочки та святковий одяг. Долівку встеляли соломою, обкурювали хату ладаном, молилися і сідали вечеряти на кожусі, застеленому догори вовною — щоб були багаті.

На Гуцульщині, перш ніж вечеряти, газда з газдинею беруть хліб з свічкою, ложку меду, пшениці, ладану на черепок, або покришку від горщика і виходять надвір. Тричі, за рухом сонця, обходять хату, потім ідуть до худоби і теж тричі обходять стайні та хліви. Обкурюють худобу, коровам поміж рогами мажуть медом хрестик,— щоб не приступило нічого злого. Сідаючи вечеряти, батько маже медом хрестик на чолі також усім членам родини, примовляючи: «Аби нам було так солодко весь рік, як цей мед солодкий».

На Подніпров'ї господар, з'ївши першу ложку куті, другу підкидав угору. Якщо зернята приліплювалися до стелі, це віщувало успіхи в господарюванні, бджільництві, добрий урожай.

На Поділлі, скуштувавши три ложки куті, дівчата бігли на подвір'я і прислухались: у якій стороні собака загавкає, туди й заміж піде.

По трьох ложках куті всі частувалися горілкою, настояною на травах або наливкою з ягід. Примовляли за чаркою так: «Дай же, Господи-Боже, здоров'я нам усім! Дай же, Боже, щасливо цю кутю провести та й другої дочекати у щасті і здоров'ї». Зазвичай згадували тих, хто на цей час перебував у дорозі або вдалині від рідної домівки, бажали добра та примовляли: «Хай їм легенько гикнеться!» Не забували й про померлих: «Приставшим душечкам царство небесне, нехай їм земля пером!» Першим частувався дід, а як нема діда, то батько, а потім мати і всі члени родини. Як хто за вечерею, була, чхне, вважали, що те — на добре здоров'я.

Зайвих, сторонніх балачок за кутею не ведуть, а дотримуються традиційних примовлянь. За віруванням, на вечерю приходять і померлі пращури. Якщо в хаті нехтують традиціями, то вони не зайдуть, а стоятимуть під вікнами,— а це згубно впливає на життя усієї родини, на врожайність. Сідаючи за стіл, дмухали на лаву, щоб «не присісти чиюсь душечку». Повечерявши, лишали ложки, кутю у мисці і книша та ставили воду, а поруч клали чистий рушник,— щоб померлі, пригостившись, могли витерти руки.

Перед сном умивалися,— щоб не діяло наврочування злих людей,— і витиралися рушником з червоним візерунком,— щоб протягом року бути «червоним», тобто здоровим.

7 січня — перший день Різдва. Різдво Христове, як і Великдень, святкують три дні. Першого дня вранці йдуть до церкви. Повернувшись, обідають за святковим столом. Страви вже їдять скоромні. Смажать м'ясо, ковбаси, капусту, варять холодець, печуть пироги, калачі, книші. Усе це готується напередодні, бо у свято гріх братися за ножа.

Першого різдвяного дня діти по обіді несуть вечерю до хрещених батьків, діда й баби. Зав'язують у вузлик три калачі, кладуть яблука, горіхи. Хрещеник вітався і здоровив з Різдвом Христовим та тричі бив чолом хресному батькові чи матері. Його частували, обмінювали йому вечерю, даючи взамін калачі, солодощі, а ще подарунок та гроші.

Як смеркне, починають ходити колядники. Спочатку йдуть діти. Поколядувавши під вікном, вигукують: «Добрий вечір, пане господарю! з Різдвом поздоровляєм, а за цю вість — ковбас шість, лантух вівса, на верх ковбаса. На печі в куточку — гроші в черепочку. Треба їх взяти і колядничкам дати! Добрий вечір!»

По тому ходять окремо ватаги хлопців і дівчат. Водить їх старший, котрий зветься «березою». Парубки чи дівки, поколядувавши, також вітають господаря: «Добрий вечір, пане-господарю! Поздоровляємо з цим світлим святом, Різдвом Христовим, з добрим здоров'ям! Та виносьте ковбасу, бо я хату рознесу! Виносьте також книш, бо напущу в хату миш! Там на полиці у куточку

лежить п'ятак у платочку, казала мати, щоб його колядникам дати».

Господар виносить з хати паляницю, ковбасу, горіхи. «Як цей дар Божий гречний та великий, щоб такий був наш господар гречний та величний перед панами, перед царями, перед військом царським і усім миром християнським»,— промовляє «береза». Усі хором закінчують: «Дай, Боже!»,— і обраний ватагою «міхоноша» ховає дарунки у мішок.

Існували різні колядки. Однією з найпоширеніших (у різних варіантах) була «Нова рада стала».

Нова рада стала,
Як на небі хмара;
Над вертепом звізда ясна
Весь світ осіяла.
Пастушки з ягнятком
Перед тим дитятком
На вколінця упадають,
Христа-Бога вихваляють:
«Ой Боже, наш, Боже!
Ти небесний царю!
Даруй літа щасливії
Цьому господарю».

На другий і третій дні Різдва ходили в гості до родичів, кумів, за столом декламували колядки, величали в них господаря та його сім'ю.

Від Різдва до Нового року **(14 січня)** дівчата й парубки збиралися на льоду, робили «хургало» з колеса і каталися на ньому.

У свята нічого не робили, тільки колядували. Веретено викидали на горище,— щоб відьма на ньому не пряла.

13 січня — свято Меланки. На Правобережжі (Поділлі, Волині) варять кутю і звуть цей вечір «Багата кутя». На вечерю також готують 12 страв, але вже скоромних. Напікають калачів, книшів, пирогів для щедрувальників та посівальників.

Ввечері на Меланку щедрують. Ходять ряджені, водять «козу», співають щедрівки з побажаннями врожаю, добра, щастя в родині. Славлять господаря, його дружину, дітей. Ось одна з багатьох щедрівок:

В цьому дворку, як у вінку.

Приспів:

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Там господар, як виноград,
Там господиня, як калина,
Його сини, як соколи,
Її дочки, як панночки,
По саду ходили, сад садили.
Сад садили, сад поливали —
Вищий мене, кращий мене.

Щедрівників пригощали варениками, млинцями, пирогами.

Пізно ввечері дівчата збираються ворожити про долю. Ворожіння — як на Андрія: тут і коржик, замішаний на воді, принесеній від криниці у роті, і запалені свічки та розтоплений віск...

Старші люди помічають за погодою. Як небо зоряне, то буде врожай на горох, ягоди, добре розводитимуться курчата та інша домашня птиця. Увечері на Меланки господар робить з дідуха перевесла, йде до саду, перев'язує яблуню й промовляє: «Я тебе перевеслом назначу; що з тебе буде,— в маю побачу. Як не будеш цвіту мати у маю, то я тебе як яловку зрубаю».

В народі вірили, що під Новий рік, як і під Різдво, худоба розмовляє людським голосом, але почути ту розмову може тільки той, хто ніколи не покривдив своєї матері.

14 січня — Василя. Новий рік.

Дівчата вранці кладуть у воду, якою вмиваються, червоне намисто,— щоб бути вродливими, а хлопці набирають у торбинки різного збіжжя (жито, пшениця, горох, овес, ячмінь),— окрім гречки, щоб не водилися блохи,— і йдуть засівати, вітати родичів, сусідів з Новим роком.

Палітра новорічних побажань на Україні напрочуд багата. Подаємо лише кілька зразків. На Уманщині, засіявши в хаті, парубки кажуть: «Будьте здорові з Новим роком! Даруй, Боже, щастя, долю, всього вволю, а хліба найбільше! А до хліба посилай, Боже, капусту, буряки, огірки, щоб діждали садить і поливать, а після в добрім здоров'ї споживать!»

На Чигиринщині Агатангел Кримський записав у 30-тих роках XX століття такі новорічні побажання: «На щастя, на здоров'я, на Новий рік! Роди, Боже, жито-пшеницю, всяку пашницю, на оборі бика й телицю, а на кошарі — барана й ягницю, а в скрині — грошей криницю, а на лежанці — дітей копицю, щоб за припічок бралися, та на піч видиралися!». На Тернопільщині посівальники примовляють: «Ой роди, Боже, жито-пшеницю, всяку пашницю! Добридень! Будьте здорові з Новим роком та з Василем! На щастя, на Новий рік — щоб краще вродило, як у торік: жита-пшеницю, всяку пашницю, коноплі під стелю, а льон по коліна,— щоб у вас, хрещених, голова не боліла! Добридень! Будьте здорові з Новим роком, добрим здоров'ям».

На західноукраїнських землях здоровлять ще й так:

Бажаємо щастя, вам, господарі,
Щастя й здоров'я від Бога в дарі!
Хай у вас достаток завжди гостює,
Хліба ніколи хай не бракує.
Хай ваші діти в будні й неділі
Будуть веселі, чисті та білі!

У центральних областях України першому посівальнику дають молотити снопа, що стояв на покутті, а по тому обдаровували його солодощами і грішми. Зерном із снопа господар посіває на Новий рік у саду, щоб рясно дерево родило. Дають його також курям, щоб добре неслися.

На Новий рік уникали чвар і сварок у сім'ї, з сусідами, щоб увесь рік пройшов у мирі й злагоді.

18 січня — Святий вечір, або ще називають — «Голодна кутя», «Тайна вечеря». Готують 12 страв, серед яких обов'язково кутя, мед, узвар, капуста, риба, вареники з ягодами, грибами. Увесь день до вечері — нічого не їдять. Свяченою водою кроплять хату, двір, клуню, стайню, а по тому моляться і сідають вечеряти. На Гуцульщині на водохресний Святвечір газда майструє дерев'яного хрестика, уквітчує його васильками, калиною, свяченим зіллям, кропить свяченою водою і прибиває на воротях — від лихого ока.

У центральних регіонах батько, набравши ложку куті, кличе Мороза: «Морозе, морозе! Іди до нас вечеряти, та не поморозь нам картоплі, квасолі, огірків, буряків, а у полі — жита, пшениці, проса, гречки». Потім підкидає кутю до стелі. Добре, коли зернята прилипають до стелі — те на добро і на здоров'я.

Після вечері виходять на двір і стріляють з рушниці — проганяють кутю. Дівчата й парубки йдуть на лід і вирубують «йордан», «гордань» — льодовий престол з хрестами, у яких заморожували калину, квіти. На Водохрище тут святили воду.

19 січня — Водохрище, або «Йордань», що походить від назви знаменитої біблійної ріки Йордан, у якій охрещено Ісуса Христа.

Вранці на Водохрище священик святить воду. Під час освячення віруючі тричі стріляють з рушниці — проганяють «коляду». Від цього дня колядувати вже не можна.

Освячену на Водохрище воду в народі вважали вельми помічною від усіляких хвороб, особливо від переляку, наврочування. Нею кропили місце при будівництві житла, на пожежі тощо.

Святкують три дні. Після того вже можна все робити, окрім прання,— аби не забруднити освячену воду нечистою силою.

Після Водохрища розпочинаються м'ясниці. В цей час справляють найбільше весіль, бо пора вважається щасною для шлюбу.

Валентина БОРИСЕНКО,
кандидат історичних наук.

Повернені із забуття

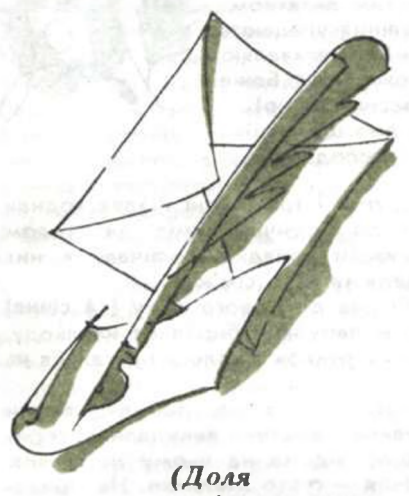

(Доля архіву та листів Я. П. Новицького)

У четвертому числі за 1990 рік у «Науці і суспільстві» опубліковано спогади правнука відомого українського вченого Я. П. Новицького — Аркадія Бровка. «Лишається сподіватися,— писав він,— що зниклі архівні матеріали Якова Павловича Новицького з часом виявляться і допоможуть дослідникам та широкому загалові скласти більш повне, різнобічне уявлення про відомого українського історика, етнографа, фольклориста і педагога, добру і чуйну людину».

У спогадах А. Бровко твердить, що до зникнення прадідового архіву причетний якийсь Білий, котрий забрав папери одразу по смерті Я. П. Новицького

(1925 рік) нібито для академічного інституту. Так щезли «кілька чималих ящиків рукописного матеріалу, серед якого — безліч листів...»

Саме з Володимира Білого ми й хочемо розпочати, бо, власне, завдяки йому архів і колекція Я. П. Новицького збереглися. 1924 року з нагоди 50-ліття наукової діяльності Якова Павловича обрали членом-кореспондентом Української АН. А за рік він помер. Згідно з положенням, архів члена Академії наук мав зберігатися в тому її відділенні, до якого належав за фахом покійний. Я. П. Новицького обрали членкором по відділенню етнографії. Не випадково в довідці про покійних учених України, які померли у 1918—1925 роках, М. С. Грушевський назвав його «Нестором української етнографії» (Україна. 1925, Кн. 6. — С. 183). Етнографічна комісія академії відрядила до Запоріжжя особисто знайомого з небіжчиком В. Білого для перевезення архіву та колекції Я. П. Новицького, які й були доставлені до Києва на вулицю Короленка, 54 (сучасний будинок Президії АН України). А. Бровко писав про кілька чималих ящиків, що відповідає загальній масі наявного нині матеріалу. Все привезене передали на зберігання до Етнографічної комісії.

В. Білий, зібравши опубліковані матеріали й опрацювавши особистий архів ученого, тоді ж підготував велику і змістовну статтю про Я. П. Новицького, опублікувавши її у «Записках історико-філологічного відділу УАН» (1926. Кн. 7—8). Це видання зберігалося у спецфонді, тому не дивно, що А. Бровко не знав про цю статтю. Зате її добре знав запорізький краєзнавець Ф. Ф. Пешанов. Його власноручний конспект статті є у фонді Я. П. Новицького в Запорізькому обласному архіві (ф. 161, од. 9). Порівняння змісту статті з наявними архівними матеріалами свідчить, що В. Білий користувався тим, що зберігається й нині. Отже, В. Білий чесно виконав своє доручення, заслуговує бути названим у числі тих небагатьох, хто з пошаною і любов'ю писав про Я. П. Новицького.

Тепер відома й доля бібліотеки Я. П. Новицького, яку добре пам'ятає його правнук. Зберігся повний її каталог, ретельно укладений самим ученим 1918 року. Бібліотеку складали 333 видання з різних галузей знань та збірка статей.

Згідно з актом, Етнографічно-фольклорна комісія, вивчивши каталог, «придбала від спадкоємців покійного члена-кореспондента Академії наук Я. П. Новицького» 153 найцінніші видання, затим ще 11 видань. Згодом ці книги були передані до бібліотеки Археографічної комісії АН. Нині вони зберігаються у Центральній Науковій бібліотеці АН України та кількох академічних інститутах.

П'ять книг з бібліотеки Я. П. Новицького зберігається й у Дніпропетровському історичному музеї імені Д. І. Яворницького. Але ці видання не зареєстровані в каталозі 1918 року,— очевидно, їх передав до музею Д. І. Яворницького сам Я. П. Новицький раніше.

Перевезені до Етнографічної комісії архів та колекція Я. П. Новицького розділили трагічну долю академічних інститутів України та їх зібрань.

Ще 1925 року голова Етнографічної комісії Лобода звітував, що архів Я. П. Новицького знаходиться в його закладі. Затим частину особистого листування вченого та колекцію документів про місто Олександрівськ передали до Історико-географічної комісії АН, а наприкінці 1929 року перевезли до Археографічної комісії АН (довідки 16.XII та 29.XII.1929 р.). На Україні вже тривали репресії, комісії АН і вся система Академії перебували в стані постійних реорганізацій, пильно контролювалися. Почалося невиправдане переформування академічних архівів, їх збірок, колекцій, особистих фондів. Етнографічна комісія 13 квітня 1931 року повідомила Всенародній Бібліотеці України, що має передати ряд матеріалів, серед яких і збірка Я. П. Новицького. 14 липня передача відбулася. Так частина особистого архіву та історико-географічна колекція Я. П. Новицького опинилася в Бібліотеці Академії Наук.

Друга її частина, що складалася з листування, біографічних матеріалів і великої фольклорно-етнографічної колекції, залишилася в Етнографічній комісії, на базі якої виник Інститут мистецтвознавства, фольклору і етнографії.

Так в ході руйнації старої структури і кадрової системи Академії розрізнили й архів Я. П. Новицького. Як зазначалося, спора його частина й велика колекція документів потрапила до Бібліотеки АН (ЦНБ АН України ім. В. Вернадського). Нині особистий архів Я. П. Новицького виокремлено у фонд 202, що налічує 233 одиниці зберігання. Документи відображають усі періоди діяльності вченого, починаючи з учительювання в школах Олександрівського повіту і аж до 1920-х років, коли Я. П. Новицький був директором краєзнавчого музею й завідував губархівом. Особливо цінними є матеріали про найменш відомі сторінки біографії вченого пореволюційного періоду. Вони свідчать, що до самої смерті Я. П. Новицький намагався рятувати, оберігати, збирати старожитності, переконував місцеву владу в необхідності цієї

роботи, пропагував історію запорозького козацтва; продовжував вести розкопки і щорічні експедиції, робив численні довідки, складав карти, давав консультації фахівцям-історикам; збирав документи, писав сам.

Особисті матеріали Я. П. Новицького збереглися і в інших фондах ЦНБ: документи Костянтинових-Новицьких 1780—1858 років, комерційні справи батька — П. Новицького 1805—1852 років, документи комісії по підготовці проекту святкування 100-річчя м. Олександрівська, яку очолював учений, за 1903—1906 роки, офіційне листування Я. П. Новицького у 1900—1921 роках, нотатки до лекції «Острів Хортиця» та витяги з історії запорозького козацтва. В ЦНБ АН України є також досить велика його колекція документів, що стосується м. Олександрівська, повіту та запорозького козацтва (документи Коша Війська запорозького 1770—1771 років, надіслані вченому А. О. Скальковським).

Окрема збірка документів Я. П. Новицького (ф. 4), в якій налічується 164 одиниці зберігання, знаходиться у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії імені М. Т. Рильського. Особливо цікаві щоденники вченого за 1898—1899 роки, два варіанти його автобіографії (один, очевидно, написаний рукою матері А. С. Бровка), довідка про історію роду з XVII століття, нотатки про родинні справи за 1874—1914 роки, повний перелік речей переданих ученим до краєзнавчого музею 1922 року, список членів гуртка «Краєзнавство» та «Українознавство» в Запоріжжі, чернетки авторських праць — «Острів Хортиця, урочища, скелі, гори тощо» 1910—1918 років, план та початок «Історії Олександрівська». У фондах інституту зберігається частина колекції Я. П. Новицького: численні записи запорозьких, чумацьких, гайдамацьких, історичних, сімейних, обрядових, ліричних, жартівливих, купальських пісень та веснянок, переказів і легенд про могили, історичні пам'ятки тощо. Тут зберігаються також фотографії Дніпра, історичних пам'яток Запоріжжя, Катеринослава тощо.

Невеликий фонд Я. П. Новицького (12 одиниць) є у Державному архіві Запорізької області. З оригінальних документів та автографів ученого тут збереглися: чернетки й нотатки з історії, етнографії та археології Запоріжжя, фольклорні записи Я. П. Новицького 1876—1897 років та остання значна праця вченого, що залишилась неопублікованою — «Острів Хортица на Днепре, его природа, история и древности». Невідомо, коли і за яких обставин ці документи потрапили до архіву. 1980 року родичі краєзнавця Ф. Ф. Пешанова передали музею його нотатки, конспекти праць Я. П. Новицького та статей про нього і кілька фотографій ученого.

Особливе значення для характеристики життєвого і творчого шляху Я. П. Новицького має його листування, яке також збереглося. Нам відомі листи вченого до В. Антоновича, Б. Грінченка, В. Науменка, О. Лашкевича, Є. Борца. Збереглися й листи до Я. П. Новицького: близько 70 адресантів, серед яких відомі вчені, митці, політичні діячі: В. Антонович, В. Бєднов, О. Бекетов, В. Беренштам, Д. Дорошенко, М. Корф, Р. Квітка, А. та Ф. Лебединцеви, О. Поль, А. Русов, О. Сластьон, І. Срезнєвський, М. Сумцов, В. Тарнавський, і, звичайно,— Д. Яворницький.

А чи є листи Я. П. Новицького до Д. І. Яворницького? Говорячи про публікацію листів академіка до свого друга в Олександрівську, здійснену М. М. Олійник-Шубравською А. Бровко з жалем зауважує: «Ми не маємо листів з боку Новицького...». Однак, на щастя, ці листи збереглися в архіві Д. І. Яворницького, що зберігається, головно, у Дніпропетровському історичному музеї імені Д. І. Яворницького. Найцікавіші з них ми й пропонуємо читачеві.

Правнук ученого пише також, що листи самого Д. І. Яворницького до прадіда мали б перебувати в архіві Я. П. Новицького, але вони якимось чином опинилися в дніпропетровського колекціонера М. Я. Карасьова, і лише незначна частина листів за 1884—1894 роки (14 аркушів) потрапила до особистого фонду Я. П. Новицького, в Інститут мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН України. А. С. Бровко задає собі запитання: чому сам Д. І. Яворницький не проявив зацікавленості до колекції й бібліотеки «колишнього доброго сусіда і друга», а в його катеринославському музеї не було «ні друкованих праць, ні особистих речей, ані навіть фотографії» прадіда. Д. І. Яворницьки не міг не знати, що в Дніпропетровську з 1926 року проживає онука Якова Павловича, а з її чоловіком С. М. Бровком він постійно спілкувався в університеті. «Виходить не було тоді зацікавленості?.. Чому?»

З'ясувати ситуацію допомагають знову ж таки архіви. У листі до Д. І. Яворницького від 26 лютого 1937 року Василь Першевський повідомляв, що зустрічався зі збирачем стародруків Старіциним, який говорив йому про молодого Новицького. Першевський завважив, що з останнім сам «зустрічався у Запоріжжі, розшукуючи за Вашою вказівкою «Історію Олександрівська». Згодом він знову бачився з Новицьким — «це скромна, ще

молода людина і великий колекціонер. Він племінник автора історії Олександрівська». Отже, за дорученням Д. І. Яворницький не міг не знати, що кав матеріали Я. П. Новицького. Безперечно, Дмитру Івановичу стало відомо про передачу всього архіву і колекції до Києва. В час передачі матеріалів частина документів, очевидно, знаходилася у племінника. То могли бути і листи Д. І. Яворницького. Ситуація в 20-х роках була складна. Дмитро Іванович зазнав гонінь і принижень, його звинувачували в численних «ідеологічних прорахунках». Багато хто просто знищив листи Яворницького (про це довідуємося з пізнішого листування його знайомих з дружиною академіка). Я. П. Новицький, очевидно, передав ці дорогі для нього листи з метою зберегти їх (адже й сам він був не в кращому становищі) у надійнішому місці. Листи й інші невідомі тепер матеріали зберігалися у його племінника Новицького. Саме від нього вони могли потрапити до М. Я. Карасьова, який скуповував подібні матеріали.

Тепер про музей Д. І. Яворницького. Усунутий від керівництва ним учений тяжко переживав розвал колекції. Музей поступово розграбовували, зникали експонати, книги, фотографії. І не вина Д. І. Яворницького, а його велика особиста трагедія, що в музеї не стало, крім інших цінних речей, також книг та самої пам'яті про Я. П. Новицького. Однак частина матеріалів все ж зберігалася в запасниках та приватному архіві академіка, який на все життя зберіг пам'ять і шану до Я. П. Новицького. Яків Павлович також до останніх днів вважав Дмитра Івановича єдиним справжнім другом, про що свідчать його листи. Завважимо маленьку, але зворушливу деталь: збереглися адресний і телефонний записничок Я. П. Новицького за 1897—1918 роки, де на чільному місці — ім'я «найщирішого друга і козака» академіка Д. І. Яворницького.

За життя Яворницького в його музеї свято оберігали пам'ять про Я. П. Новицького: було чітко зафіксовано як дар останнього цілий ряд експонатів, що збереглися і донині (люлька, п'ять ікон, хрест тощо). У музеї є також особисті речі Я. П. Новицького. Згадаймо зворушливу згадку А. С. Бровка про ложку прадіда, з якою він пройшов усі фронти. В музеї є не лише ця ложка, а й декоративна ваза, срібне з позолотою ситечко для чаю, щипці для цукру, чайна ложка, виделка, картина «Український пейзаж» 1900-х років. Всі ці речі, згідно з інвентарною книгою, були закуплені у спадкоємців ученого.

Світлана АБРОСИМОВА,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Дніпропетровського історичного музею імені Д. І. Яворницького

Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ,
кандидат історичних наук, старший викладач Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка.

Г. Московска, 5 сентября 1884

Мій єдиний козаче Дмитро Івановичу!

Пишу листа якраз у годину виїзда з города в повіт. Книжку получив позавчора. Велика тобі дяка за велику пам'ять. Стико живої душі і наукової праці найшов я в ній с первого перегляду. Дай Бог діждати різдва, а там віддаться душею і вислухаю твою довгу, щиру козацьку мову про козацькі вжитки.

Будь здоров, прости за коротке слово. Щиро прихильний Я. Новицький.

Александровськ, 12 октября (18/84)

Дорогой Дмитрий Иванович.

Все говорят и говорят давно, что кресло Сагайдака[1] разрушили в пьяном виде городской фельдшер Бурнашев и псаломщик Корольков (теперь умерший) в компании пьяных же собратий. Подложили пороху — и конец креслу: одна половина слетела направо, другая налево.

Получаете ли «Днепр»? Во вчерашнем № напечатано Ваше письмо[2] с моими приписками о интересных впечатлениях, вынесенных Вами при поездке в Крым и Черногорию. Я писал Шредеру[3] и просил выслать Вам № «Днепра», в котором появится названное письмо. Я и Костя[4] кланяемся Вам и ждем с большим нетерпением своих рож[5].

Когда будете у Токарева[6], скажите, пусть поторопится высылкою мне бумаги и др. вещей. Если же переплетчик задержит «К(иевскую) с(тарину)», то пусть лучше Токарев не ожидает

---

[1] «Крісло Сагайдачного» — видовбане в скелі місце у вигляді сидіння; за переказами, на ньому сидів знаменитий гетьман Петро Конашевич Сагайдачний.

[2] Эварницкий Д. И. Письмо в редакцию // Днепр. — 1884. — 11 окт.

[3] Шредер — співробітник катеринославської газети «Днепр».

[4] Новицький К. Я. (Костя) — син Я. П. Новицького.

[5] Тобто фотографій.

[6] Токарев П. В. — власник паперового магазину в Харкові.

и закупоривает товар. Пришлите № «Х(арьковских) губ(ернских) вед(омостей)», в котором помещена последняя Ваша статья, о которой я узнал от Федоровского.

Давно ли Вы видели Иваницкого[1] и скоро ли он вышлет мне карточки.

Женя и Костя шлют Вам и* Варваре Петровне[2] (...) поклон*.

Жму крепко Вашу руку и желаю всего хорошего. Весь Ваш Я. Новицкий.

Я написал письмо мадам Анисимовой-матери и прошу ее не расплатится ли она за беспутного сына. Неловко, но что же делать со скотами.

2 ноября (18/84)

Вибачайте, спасибі Вам, що так давно не обзивався на Ваш перший лист. Сегодня получил другий і мині стало соромно. Карточку Марка Лукича Кропивницького получил и прошу Вас передать ему від мене поклон і щиру дяку за дорогу пам'ять.

Письмо Ваше от 24 октября навеяло на меня досаду. Хандрят козаки, хандрят небораки — подумал я. Ежели разрыдаюсь: це буває зо мною, з Вами, зо всяким живим, охрещеним. При нашей трудовой жизни, при нашей еще более «злиденной» жизни, нервы больно чувствительны. Но нечего отчаиваться: малодушие — это бабская вдача. Будем крепиться, терпеть, игнорировать. Будем выносить все, чтобы выйти с бою победителями не с размотанной силою, но здоровыми, закаленными. Вот Вам исповедь — черт знает какого только горя не видавшего, чорт знает каких только нужд не испытавшего. Да разве иначе жили удалые парни?

Второе Ваше письмо щирое, теплое, хватает за душу. Спасибо за пожелания. В этих 10 строчках Вашего письма столько мысли, столько живых, искрометных идей, поэтической души, столько таланту... «Казак душа правдивая...»

Статьи, о которой Вы писали, жду обязательно. «Днепр» почти ничего теперь не перепечатывает, все его столбцы посвячены земскому обзору.

Я теперь отвожу душу над преданіями, записанными в разное время, в разных местах. Думаю начать ряд писем в «Днепр», в которых коснусь запорожской старины.

Вы часто ходите мимо Токарева в университет. Спросите, пожалуйста, Токарева, пришлет ли он мне линейки и конверты, за которые деньги уплачены еще в сентябре? На все мои письма он молчит, а учителя школы ежедневно пишут запросы. Возмутительное свинство!..

Жена и Костя шлют Вам поклон.

Крепко жму Вашу руку. Ваш весь Я. Новицький.

23 января 1885 г.

Добрый, щирый друже Дмитрий Иванович!

Сію минуту получил Ваше письмо и спешу отвечать. 17 января я выслал Вам 50 р. от Сипяги(на)[3], а Вы, вероятно, их не получили. Я адресовал через доктора Россолимо, по первому Вашему адресу. Наведите справку и отвечайте.

Не грустите, друг мой единственный, сердечный, на неудачи жизни. Ваша жизнь несколько похожа на мою, но что же делать. Прежде я возмущался, скажу, не один год, а теперь плюнул на все, игнорирую всякими дрязгами и ставлю идеали своих стремлений выше всего, живу ими. Делайте и Вы так.

Что касается безденежья, то и с этим, насколько возможно, миритесь. Возьмите Вы многих ученых светил, из чего они жизнь начали, научную деятельность — не из гроша ли? не из бульбы ли? Лучшее для Вас утешение — будущность и быть может очень большая.

Вы молоды, сила есть, есть недюжинное дарование, здоровы психически. Чего же Вам?

Следовательно, вооружитесь, дорогой, терпением, а это прекраснейшее лекарство, оно спасло и подвигнуло многих на Вашем месте.

Вашими трудами, Вашими находками в Московск(их) архивах я очень интересуюсь. Пишите, если у Вас на это хватит времени, пишите кратко, сжато, но почаще заявляйте о своем существовании.

Искренний, сердечный привет шлют Вам Днепр, могилы, скалы, степи.

Будьте здоровы, счастливы, желаю успеха. Крепко жму руку.

Душевно преданный Я. Новицкий.

Получено ли Вами мое письмо от 6, 7 или 8 января?

---

[1] Іваницький О. М. — харківський фотограф.

[2] Кокіна В. П. — учителька, перша дружина Д. І. Яворницького.

* * Текст закреслений.

---

[3] Сипягин В. О. [Сипяга, Сипяга; помер 1885 р.] — впливова і можновладна людина, знайомий Д. І. Яворницького, допомагав йому.

Александровск, 20 декабря 1905

Дорогой друже Дмитрій Ивановичъ!

Прежде всего — прости за продолжительное молчаніе. Причина — переживаемые смуты, грабежи, воровство, убійства. Жизнь не вмоготу, ни за что не хочется браться. Почти три месяца никому не писал писем. Все время собираюсь в Екатеринослав, но жизнь приняла такой оборот, что решительно нельзя оставить семью и на один день.

О пушках вот что скажу. К Балонскому заходил три раза и ни разу не видел его; вероятно он прячется, т(а)к к(а)к ответ прислуги один и тот же: «Барина нет дома». Решил больше не ходить. Пушек найдено три и все они сложены на одной из барж корчеподъемного каравана. Надо спешить взять их, а для этого рекомендую, не теряя времени, написать Балонскому письмо на бланке музея, припомнить его обещаніе и просить вручить пушки мне, для препровожденія в музей. Чтобы доверчивее отнесся ко мне, назови меня членом Ек(атеринославского) научн(ого) общества или как знаешь, Фотографію самой интересной и ценной пушки прилагаю. Две остальные пушки будут поменьше и без лафета, но к одной из них есть столбик, найденный у борта судна, на котором пушка устанавливалась. Об этом столбике, как принадлежности, также упомяни. Проси также, чтобы не вынимали из пушек ядер: они заряжены. Пишу это потому, что судно находится в распоряженіи пана Пеньковского, того самого ляха, у которого хранится 8—10-фунтовый зуб исторического травоядного и который назначил цену зуба — 100 р. (!!). Зуб действительно интересный и, если мне его украдут, то, его доставлю в музей, умру с спокойной совестью. Зуб кутний, из той-же челюсти, весом в 2 ф. 13 лоток, составляет гордость моего письменного стола; при первом случае доставлю его в музей.

О камзоле, найденном в Днепре свистуновцами, написал на днях местному учителю. Что ответит — сообщу.

Граф Канкрин[1] с семьей у себя в деревне. В Петербург не поехали. При теперешнем настроеніи кр(есть)ян живется не без волненій и страха. Не так давно,— писала графиня,— у них в Великом Лугу сожгли 10 скирд сена. Затем со всех сторон слышатся возмутительные похвалки.

Об (успехе) «подчыбрыть» Полевский музей — я на десятом небе. Честь и слава тебе, козаче, а потомству гордость!

Теперь отвечаю на больной вопрос. Костя еще в сентябре отправился в Екатеринослав; в ноябре он писал, что живет частной перепиской, что подал в Духовную Консисторію прошение, что для марки на прошеніе занял у тебя 80 к. (правда ли, что только 80!), что заходил с намереніем возвратить деньги, но не застал дома.

Затем в первых числах декабря пріезжал на два дня навестить семью и на распросы, не подсылал ли кого из товарищей просить у тебя денег, ответил, чуть не со слезами, что ничего подобного он не предпринимал и такой пріем считает унизительным.

Насколько прав Костя — трудно судить. Знаю только, что он вращается в среде фельдшеров губернской больницы — сотоварищей по школе, и что последние содействует ему иметь письменный заработок.

Будь здоров, крепко жму руку.

Душею преданный Я. Новицкий.

Запорожье, 29 березня (8.IV) 1923 р.

Мій єдиний друже Дмитро Івановичу!

Як твоє здоров'я і як поживаєш? Рад би побачитися з тобою. Ще торік передав тоби листа через одного чоловика, котрий тоб-то не застав тебе ні в музеї, ні дома і вернув листа назад.

Знаю від земляків-учнів, що ты енергійно працюїш в ділі просвіти, читаєш лекціи і т. п. Про себе скажу — завідую повітовим архивом и невеличким историчним музеєм. Напиши мені, будь ласків, який тепер улаштовано штат музея Поля, в яки дни и часы буває відкритый, скільки коштує квиток на вход в музей. У мене з музеєм діло не зовсім налажено. Маю выдання каталога Музея Поля 1910 року. Якщо після того було ще видання, передай, спасибі тоби, через случай, послідне.

Лист передаю через студента Высшого Инст. народної освіти Степана Максимовича Бровка. Хлопець він щирий и дуже цікавиться освітою. Умовся з ным, колы ему зайты до тебе за одвітом. Будь здоров.

Твій, всею душею прихильний Я. Новицький.

P. S. В Катеринославі, здається, засновано якесь видавництво. Правда це?

---

[1] **Канкрін І.В. — граф, предводитель дворянства Олександрівського повіту (1886—1905).**

Запоріжьє, 28 січня 1924 р.

Мій єдиний друже Дмитро Івановичу!

Минуло літо, настала зіма, а мені все обіцають командіровку в Катеринослав, і мабуть не діжду. А хотілось би побачитися з тобою, хотілось бы згадать про минуле й розказать про теперишнє життя. Спорудованный тобою краєвий музей — твоя безсмертна слава,— его цінні і несчислімі речі не сходять з думки: здається пішком пішов би, щоб побачить і згадать, який він був і що з ним сталось. Его палац — це ж краса на всю соборную площадь,— теперь з выбитими вікнами, обкрадений, знищений... І це ж не сон, а на яву. Гірко, душа болить, до чого дожилися ми з тобою. Згадав музей, згадав і, твої великі наукові праці: багато надруковано, багато й жде світа. Не вже-ж не діждемось побачити твої лекціи по історіи місцевого краю, або архивний матеріал, лексичний, этнографичний и иншій?

Це ж праця не одного десятка років, праця освіченого ума, яких не добудеш і не оціниш ніякою ціною... У Всеіздата «нема паперу, щоб надрукувати наукову роботу»... Це ж сором, який не вымовити ніяким словом.

У мене есть историчный архивный матеріал, за обробітку котрого, при безнадіи побачить, не має охоти взяться; есть де-що готове до друку и думаю лежатиме нерухомо до останніх днів...

Тепер роскажу тоби, як я живу. Ты знаєш мій будинок, в котрім сам я жив: памьятаєш обгороженый двір і садок с пасікою. Тепер не те: з сімьєю в п'ять душ (невістка и онуки) мешкаїмось в трех невеличкіх кімнатах с чорного ходу; в двори, в садку забора нема і слиду — розграблено; плодюче дерево — інше зрубано, друге знівечено, пасіка розграблена. Мало цього — в помешканни столы, стільці, ліжко, вся одежа, посуда, годинныk и напослідок фотографичні аппараты (5) реквізовано.

Може за все це я тобі писав, то будь ласків вибачай. Як там кажуть, «що у кого болить, той про те и говорить!»

Посаду маю в Просвіті завідуючим музеєм и архивом, маючим початок с 1798 року. Музей невеликий и яка ему шана? За півтори років міняє другий будинок и четверте помешкання (кимнати) и гляды скоро вси речі будуть знівечині, розгублені, роспродані. Музей цей склався з речей і відділів доісторичних и історичних епох, які малысь в місцевих школах, техничній и коммерсійній, здобутих в Дніпрі (кістки мамонта, тура і інчих), с колекціи монет, з моих могильніх роскопок, які не успів передать в музей Поля. Есть дві картини ватажка Мамая и інчі запорожські речі. Цим і кінчаю свій лист, в надії побачиться.

Будь здоров, мій дорогий і верный друже, бажаю тобі добра.

Всею душею прихільний Я. Новицький.

Завідую тобі, козаче, що живеш між освічніми людьми, де єсть с ким поділиться словом і розважить душу. А мені тут — чужий між чужими.

Письмо передаю через студента Степана Максимовича Бровко — твого почитателя... Окажи ему свою увагу.

Доброго вам здоров'я

Посилення пам'яті

Причини послаблення пам'яті бувають різні: контузії, хірургічні втручання, захворювання нервової системи, хронічне недосипання, розпуста, вживання алкоголю чи наркотиків, брак вітамінів у харчах, хронічне отруєння на виробництві, підвищена радіація і т. ін. Отож передусім треба з'ясувати, в чому причина і лише тоді вживати заходи.

Інша справа, коли послаблення пам'яті зумовлене старінням чи атеросклерозом. У таких випадках народна медицина радить: водний настій сім'я абрикоса, апельсини, кавуни, баклажани, березу (сік та бруньки), глід (настій або спиртову настоянку квіток чи плодів), дині, ожину, суниці лісові, капусту, кукурудзяну олію, нерафіновану сиру соняшникову олію, лляну олію (по 75 г на добу), лимони, цибулю, моркву (відвар насіння), овес, горіх волоський (відвар листя), руту, буряк столовий, сливу, порічки (чорні), борошно сої, гарбузяну кашу, спиртову настоянку часнику (краплями), яблука. Не слід їсти огірки, надто коли склероз поєднується з ожирінням. Протипоказані також міцний чай, кава, алкогольні напої, пиво, куріння тютюну.

Кровоток у судинах головного мозку посилює глід. А масу мозку збільшують горіхи — волоський та мигдалевий. Проти послаблення розумових здібностей допомагають меліса, селера, мигдаль, розмарин, сім'я вітекса, чебрець, часник. Вони ж зміцнюють пам'ять. Загальну працездатність підвищують дерен (кизил), любисток, овес, селера, солодкий корінь, подорожник великий, цикорій дикий, часник, шипшина.

У праці з давньої східньої медицини «Чжуд-Ші» є рекомендації щодо застосування часнику: «Для підвищення бадьорості та подовження життя людей похилого віку необхідно протягом 21 доби дотримуватися такої дієти: їжа з мінімальним вмістом солей, часникову кашку на олії в суміші з підсмаженим борошном».

Але треба пам'ятати, що при підвищеній кислотності шлунка не можна вживати часник, апельсини (помаранчі), виноград, гранати, дріжджі, капустяний сік, квас, свіжу моркву та її сік, огірки, перець, редьку, горобину червону, порічки, хрін, гірчицю, особливо при виразці дванадцятипалої кишки та шлунка. А при низькій кислотності протипоказаний мигдалевий горіх.

Олександр ЗУБКОВ,
природознавець.

Юнацькі бородавки

У молодих людей віком від 14 до 18 років, буває, з'являються так звані юнацькі бородавки. Здебільшого, це наслідок якоїсь психотравми. Бородавки — річ небажана і не така вже безпечна: у молодої людини, що, безумовно, хоче бути красивою і привабливою, може розвинутись свого роду комплекс неповноцінності.

Є два перевірених способи позбутися докучливих висипів.

Зламайте рослинку чистотілу, змащуйте бородавки соком, який виділяється. Робіть це часто (разів по десять) протягом трьохчотирьох днів. Зауваги: змастивши один раз бородавку соком, дайте йому просохнути. Після того потріть змащене місце. Можна навіть скребти нігтем, але не сильно. І це повторюйте щоразу. Майте на увазі — чим оранжевіший сік, тим він сильніший. Не лікуйтесь на відкритому просторі під пекучим сонцем: сік чистотілу підвищує чутливість шкіри до променів, можливі опіки. Ясна річ, у процесі лікування треба часто мити руки, щоб не занести пекучий сік чистотілу в очі чи на слизові оболонки рота, носа.

Другий спосіб полягає у регулярному (разів десять на добу) змащуванні бородавок десятипроцентною синтоміциновою емульсією. Протягом п'яти днів змащування п'ють паралельно і порошок чистої сірки (придбаної, звичайно, в аптеці). Сірку вживають по 0,5 г тричі на день. Лікуються приблизно тиждень. Десь на сьомий день бородавки зникають.

Є ще й третій спосіб. З точки зору медиків це просто містика. Одначе я особисто знаю багатьох людей, які запевняють, що саме в такий спосіб позбулися бородавок. Погодимось з офіційною медициною, залишивши право за шукачами екстраординарних ситуацій перевірити його на собі, оскільки цей спосіб, якщо і не допоможе, то і не зашкодить здоров'ю людини: дочекайтесь повня, візьміть носовичок, потріть якимось його місцем бородавку і саме на тому місці зав'яжіть вузлика. Таку «операцію» проведіть з кожною бородавкою. А потім ідіть до перехрестя, бажано — безлюдного, і щоб шляхи чи дороги перетикались під прямим кутом. Станьте обличчям у напрямку вашого повернення, перекиньте носовичок через голову і йдіть геть, не озираючись. Кажуть, що треба це робити у межичассі, тобто близько дванадцятої ночі, і щоб про це ніхто-ніхто не знав. Можливо, це й містика. Зате красива.

Анатолій ПАСТЕРНАК,
лікар, член Українського товариства охорони природи.

Компреси

Продовження. Початок розділів з книги С. Кнейппа «Моє водолікування» див. № 11 ц. р.

1. Компрес для тулуба.

Для нього достатньо великого шмату грубої лляної тканини, яку треба скласти у 3—4—6—8—10 разів так, щоб вона закривала горло, груди й живіт. Тканина компресу не повинна закінчуватися на боках тіла, а звисати невеличкими кусками. Складене таким чином полотно опускають у холодну воду (взимку — теплу), змочують, добре викручують і накладають на тіло хворого. Зверху потрібно ще покласти вовняну ковдру, чи полотняну, складену вдвоє-утроє, аби був якнайменший доступ повітря до мокрого компресу. Тому дуже добре використовувати для цього перину. Щодо горла, то я ставлю собі за правило обернути його ще добрим шматком сукна чи іншої матерії. Але потрібно бути дуже обережним, позаяк можна застудитися.

Компрес повинен лежати 3/4 — 1 годину; якщо вказано, що він повинен діяти холодом, як у даному випадку, потрібно змінити зігрітий компрес. Коли призначений час минув, його знімають, вдягаються і роблять якісь рухи, або лежать ще трохи у постелі. Застосування компресу для тулуба діє спеціально на скупчення газів у шлунку та животі. При цьому, як і при наступних застосуваннях, потрібно, аби тіло було теплим.

2. Компрес на спину.

Компрес на спину завжди накладається першим, якщо потрібно застосувати обидва їх види. При цьому потрібно запам'ятати таке: оскільки ці компреси накладаються у ліжку, то, щоб уберегти від мокроти постіль, накладають ще полотно, а потім — широку вовняну ковдру. Намочений і викручений шматок, складений в 3—4 рази, простеляється так, щоб був достатньої довжини. Потім лягають у постіль на приготовлений компрес, затикають ковдру під боки і вкриваються периною. Компрес повинен лежати приблизно 3/4 години, а при тривалому застосуванні його знову змочують, оскільки він діє холодом.

3. Компрес для тулуба і спини.

Їх можна робити або один після другого, або одночасно.

Готують компрес № 2 і компрес № 1, який кладуть біля ліжка. Далі лягають горілиць у ліжко на спинний компрес і накладають на себе вже готовий компрес для тулуба. Хворого потрібно добре закутати з усіх боків. Тривалість компресів 3/4—1 година.

4. Компрес на живіт.

Пацієнт лежить в ліжку. Згорнене у 4—6 разів полотно змочують у воді, насухо викручують і кладуть на низ живота. Хворого укривають ковдрою та периною. Тривалість 3/4—2 години. При двогодинній тривалості компрес дуже корисний, коли обтяжений шлунок, або в ньому коле, а також, щоб відігнати кров від серця та грудної порожнини. Часто для цього воду заміняють оцтом, відваром із сінної потерті, вівсяної соломи, цитварного насіння.

Обгортання

1. Обгортання голови

Миють голову, лице. Вода повинна проникати до самої шкіри, але не слід мочити її так, щоб з неї капало. Потім вкривають голову сухою хусткою таким чином, аби вона щільно до неї прилягала і зовсім не пропускала повітря. Через півгодини, зрідка через годину, волосся висихає. Тепер можна повторити обливання та обгортання один, два і навіть три рази. Кожного разу хустка повинна бути зовсім сухою. Обгортання триває по півгодини.

Якщо голова занадто розігрівається, то, крім волосся, можна змочити ще й хустину під вовняною хусткою. Після останнього обгортання швидко і легко обливають шию і голову холодною водою і насухо витираються.

2. Обгортання шиї

Воно полягає у тому, що змочують усю шию і обгортають її сухою грубою тканиною у 3—4 шари так, аби не проникало до шкіри свіже повітря.

Другий спосіб: обгортають шию м'яким рушником, змоченим у холодній воді, зверху кладуть ще сухе, а далі — шерстяну пов'язку.

Повне обгортання мусить тривати годину, щонайбільше півтори. До речі, через кожні 20 хвилин потрібно поновлювати компрес.

3. Шаль

Вкутування грудей і верхньої частини спини. Шаль змочується холодною водою, викручується. Накладена на оголене тіло, ізолюється від доступу повітря сухим полотном, або вовняною тканиною. Процедура триває 0,5—1,5, зрідка 2 години. За тривалого лежання необхідно повторно змочувати шаль. Це робиться через 1/2—3/4 години.

4. Нижнє обгортання

Воно призначається головним чином при хворобах ніг і живота. Обгортання починається з плеч (пахвів) і поширюється до кінцівок ніг. Готується так: на простирадло, що лежить на матраці, розстеляють вовняну ковдру. Полотно має бути настільки великим, щоб 2—3 рази обгорнути тіло та ноги. Змочують його і кладуть вовняну ковдру. На це полотно і лягає пацієнт, а також закутується ним так, щоб один кінець заходив за інший. Аби запобігти доступу до тіла повітря, хворий обмотується вовняною ковдрою, а зверху ще вкривається периною. Тривалість нижнього обгортання 1—1,5 години, а інколи й 2 години.

Замість простої холодної або теплої води ще краще застосовувати відвари сінної потерті, осоки, соснових гілок та вівсяної соломи.

5. Іспанський плащ

Іспанський плащ, або велике обгортання, є самостійним застосуванням води.

Воно робиться так: з товстого, грубого рядняного полотна шиють ніби плащ — широку сорочку з рукавами, котра спереду не зшита і спускається аж до підлоги. Цей плащ намочують у холодній воді (або теплій, якщо пацієнт не може витримати холодної), викручують і вдягають, і так лягають на ліжко. Причому вовняні ковдри мають бути вже приготовлені на постелі. Пацієнт лягає на ковдру, щільно нею вкривається, а зверху ще кладе перину. Вдягати плащ і вкутуватися необхідно якомога швидше. Тривалість процедури 1—1/2, до 2 годин.

Зігфрід ШНАБЛЬ

Поради чоловікам з порушеною потенцією (і не тільки їм)

Поради у сфері статевого життя — річ ризикована, тим більше, коли не береться до уваги особистість кожного партнера. Багато про що розповідалося у попередніх розділах, отже, обмежимось кількома порадами, адресуючи їх абсолютно всім. Крім однієї — контакту з чужою жінкою. Відхиляю таку пораду не лише з моральних міркувань. На тих чоловіків, які нею скористались, у більшості випадків чекає ще більше розчарування. Більшість із них зізнались під час бесід зі мною, що «спробували» (за рекомендацією, з цікавості або сподіваючись поліпшення) свої сили з іншими жінками, але все одно скомпрометували себе. І це збентежило їх ще більше, ніж невдачі з власними дружинами. Такі наслідки закономірні. Адже перед незнайомою партнеркою, якій до того ж відведено роль піддослідного об'єкта, ситуація іспиту виражена ще сильніше, а страх перед провалом ще гострішій, через що його не вдається перекрити навіть відчуттям новизни. Причина: деякі чоловіки, перебуваючи у нових стосунках, щоразу виявляють свою неспроможність, бо їм бракує впевненості у тому, що витримають зіставлення з попередником. І сміливішають вони либонь тоді, коли відчують довіру жінки, коли пересвідчаться у щирості її почуттів, коли вона психологічно правильно їх розуміє. З огляду на це подані нижче поради набувають ще більшої ваги для дружин тих, у кого не все гаразд з потенцією, ніж для них самих. Вважаю за потрібне ще раз нагадати про те, що більш стійкий у статевому відношенні партнер має поводити себе під час зносин, як того бажає менш стійкий до тих пір, поки не зникнуть порушення. І нехай жінка не вдає, що активність їй узагалі не притаманна і що їй більше до снаги роль здобутої полонянки. Відчувати полум'я кохання, природна річ, приємніше без необхідності якось розпалити це почуття. А втім, від жінки потрібно не так уже й багато: просто не робити того, що справляє гальмівну дію. А якщо вона ще й виявлятиме цікавість до всього, що подобається партнерові, вона подаватиме йому неоціненну допомогу. Якщо ж дружина відхиляє вимоги свого чоловіка, це означає, що вона сама не менш загальмована, позбавлена сексуальності чи надміру сором'язлива і потребує лікування, або ж її почуття недостатньою мірою сильні, або їй бракує терпіння, через що всі намагання вона вважає марними. Жінка, котра кохає і до того ж не позбавлена здорових відчуттів, з радістю робить усе, щоб зберегти злагоджену інтимність, не вважаючи це принизливим для себе особисто й не дорікаючи чоловікові. Тільки коли вона сумнівається в його почуттях, починає розцінювати все, як симптом їх нестачі.

А тепер — поради, які не тільки зцілюють, а й запобігають порушенням потенції, завдяки чому є цілком актуальними для гармонійних пар.

1. Зовнішні умови (інтер'єр, постіль) мають відповідати вимогам чоловіка. Дружина цілком спроможна влаштувати все непомітно. Іноді чоловік з лабільною сексуальною функцією втрачає, наприклад, впевненість на незручному ложі, яке примушує його прибирати невигідної для нього й необов'язкової для неї пози. Щоб усунути незручності, достатньо іноді підкласти під поперек подушку або забрати її з-під голови.

2. Бажано віддавати перевагу таким варіантам коїтусу, які якнайбільше збуджують чоловіка.

3. Жінку можна збудити в багатьох точках її тіла, чоловіка ж — переважно в області статевого органа, торкаючись або взявши його до рук. Більшість жінок позитивно ставиться до коїтусу, але вважає (наслідки занадто суворого виховання) торкання пеніса рукою абсолютно неприпустимим, іноді навіть неприємним і немислимим. Чоловіків це розчаровує і навіть знижує їхню потенцію.

4. Щоб допомогти партнерові розпочати акт, жінка й сама може ввести його статевий орган у піхви. Для багатьох пар це перетворилося на звичку під час взаємних любощів, а чоловікам з нестабільною ерекцією слугує запорукою успіху.

5. Профілактичні засоби (презервативи) чи сама думка, що в момент найвищого бажання станеться coitus interruptus', здатні загасити ерекцію чоловіка зі слабкою потенцією. Тому найстриятливішими є ті контрацептиви, які жінка застосовує сама (дотримання днів, коли не відбувається запліднення, внутрішньоматкові контрацептиви і насамперед препарати, які затримують овуляцію). Ми знаємо чоловіків, чиї сексуальні проблеми одразу розв'язувалися, коли вони дізнавались, що в дружини є «відповідні пігулки».

6. Чоловік має зосереджуватись не на ерекції, а на партнерці. Якщо він дивитиметься на неї, як на жінку, що його кохає і котру кохає він, а не як на пристрасну істоту, то виявить ще багато знадливого, чого не помічав раніше. Пестощі, для яких непотрібен еретований пеніс, він має оцінити, як еротичні переживання, вміти дістати насолоду від палких жіночих обіймів, запаху її шкіри, її тіла. Спонтанна ерекція настає тої миті, коли чоловік цілком поринувши у насолоду від жіночої близькості, не помишляє про ерекцію. Навіть якщо вона і не з'явиться, залишиться приємний спомин про любовну

З. Шнабль. «Чоловік та жінка». Продовження. Початок у № 2 ц. р.

зустріч, більш змістовну, ніж абияк здійснений коїтус.

7. Не слід заздалегідь визначати день і годину для статевих зносин. Ніяка навмисне викликана ситуація не повинна «вимагати» цього. За слабкої ерекції час коїтусу не повинен залежати від настрою жінки. Він має відбутися тоді, коли чоловік має сильне бажання і необхідну для цього ерекцію, а отже, і надію на успіх. Найбільш вдалий момент обирається лише безпосередньо перед статевим актом. Не завжди бажання зростає у момент відходу до сну. У несміливого чоловіка вигляд шлюбного ложа здатний загасити бажання. Іноді ерекцію стимулює ніжний порух жіночої руки під час перегляду телепрограми. Чому б не використати як ложе для кохання канапу чи килим? Будь-які заздалегідь заплановані зносини наражатимуться на умови, котрі перешкоджатимуть їх здійсненню. Деякі чоловіки помиляються, гадаючи, що зобов'язані виконати певну «норму» зносин незважаючи на самопочуття і настрій, поступаючись подеколи власним ритмом любовного повабу, діапазон якого у подружжя досить-таки розмаїтий.

8. Більшість жінок віддають перевагу тривалій ніжній підготовці до статевого акту. Вона потрібна їм для створення відповідного настрою. Чоловіки, навпаки, прагнуть якнайшвидшого завершення. Тож їм не завадило б перейняти у своїх подруг здатність усолоджуватись переживаннями у момент підготовки до статевих зносин. А втім, і жінка має бути поблажливою до партнера: надміру тривала сексуальна гра після цілковитого роздягання іноді ослаблює його бажання через те, що він звикає до її оголеного тіла, що знижує статеве збудження — перші контакти з її наготою були доволі сильними подразниками. На цей випадок годилося б запастися якою-небудь можливістю підвищити збудження партнера незадовго перед генітальним злиттям.

9. Жінка має вміло вести сексуальну гру, аби допомогти чоловікові: непомітно з'ясувати, які пестощі його збуджують і ведуть до ерекції, як перед ним роздягатися. Зачаровуючи своєю наготою одразу, на припочатку сексуальної гри, жінка позбавляє чоловіка фантазії, отже, не стимулює його до нових дій. Напіводягнена жінка є більш потужним стимулом, ніж роздягнена. Але в цьому питанні індивідуальні бажання дуже різняться. Не менш важливим є питання й про жіночу чарівність.

Свято кохання жінка може влаштувати й з власної ініціативи, виявивши при цьому трохи грайливості, в іншому випадку її хист спокусниці залишиться нереалізованим.

10. Що з більшим розумінням і чуйністю подає допомогу жінка, то легше і швидше досягається відновлення потенції. Жінка має позбавити мужчину страху перед його неспроможністю, від самої думки, що невдача позначиться на її почуттях. Ні словом, ні жестом не повинна виявити, що терпець їй урвався і що вона не має його більше за мужчину. Потрібно використати все можливе, щоб вилучити гальмівні фактори й не скнарити на стимулюючі подразнення.

Багато дружин звинувачують своїх чоловіків, котрі відчувають утруднення під час коїтусу, в ослабленні їхніх почуттів. Це, за деякими винятками, так само несправедливо, як і закиди фригідним дружинам з боку їх чоловіків. Така поведінка лише поглиблює статеві порушення.

Чи не позбавлять перелічені рекомендації природності статеве життя? Чи не згасне здоровий поваб під тягарем цих розумних засобів та стимулючих хитрощів? У чоловіка не повинне скластися враження, що все спеціально підготовлене. Це викликатиме почуття зобов'язаності або ж сприйматиметься ним як виклик. Дружині, яка кохає, треба взяти до уваги слабкі і сильні сторони, звички і бажання її чоловіка, аби без зайвих роздумувань робити те, що потрібно в цю мить. Наведених тут рекомендацій та інших численних відомостей, котрі кожна людина відшукує сама, не обов'язково дотримуватись протягом тривалого часу. Вони стають зайвими, коли мужчина набуває певності. Але від деяких з них, мабуть, відмовлятися не слід, якщо завдяки їм ви збагатили інтимне життя.

Чи не втратить свою еротичну значущість сексуальна гра, «прилаштована» до особливостей партнера? Навпаки, вона збагачує почуття обох. Чи не принижує себе жінка, допомагаючи потенції партнера? Поки вона кохає його і не втратила певності в його коханні, говорити про це не має сенсу. Важливим доказом істинного кохання є подання допомоги одне одному за критичної ситуації, у тому числі, і у сфері статевих зносин. Завдяки цьому кохання неабияк поглиблюється. Подібні ситуації часто-густо сприяють зміцненню союзу між партнерами більше, аніж подружнє життя, позбавлене проблем. Ставши більш близькими одне одному, спізнавши силу залежності, партнери відчувають обопільну вдячність, котра посилює кохання.

На жаль, практика свідчить: є подружні пари, котрі були щасливими, але через імпотенцію чоловіка їхній шлюб дедалі більше набував платонічних рис. І одного чудового дня духовні узи не витримували їхнього союзу. Певний час подружжя ставилось одне до одного навіть краще, ніж раніше, свідомо уникаючи надміру близьких контактів, аби не розпалити бажання і уникнути розчарування. Але поступово тіло чоловіка дедалі частіше залишало дружину байдужою, хоча вона все ще навіювала собі, що є щасливою. І якщо вона зустрічала чоловіка, котрий їй подобався й викликав сильні відчуття, це призводило нерідко до відвертого розриву або до таємних стосунків. Дивно, що в жодного з них ще на початку їхніх утруднень не вистало мужності викарабкатися із скрутного становища, звернувшись до консультанта-сексолога. Якщо дружина вважає це принизливим для себе, то становище поглиблюється, і все кінчається розлученням.

Кохання, природна річ, не є панацеєю від усіх психічно обумовлених статевих порушень. Воно неспроможне здолати ні аноргазмію, ні імпотенцію чоловіка. Так просто ці проблеми не розв'язуються. Проте істинне кохання підносить злуку двох особистостей на такий рівень, коли стають немислимими проблеми, повязані з сексуальністю, бо усвідомлення непорушного єднання не залишає місця для розчарувань і утруднень під час фізичних дій, котрі примусили б мужчину засумніватися у своїх можливостях і у безмежному коханні жінки.

Магічна сила замовляння

Замовляння — здавен практикований метод народної медицини. А водночас — один із найдавніших фольклорних жанрів. Замовляли від різних хвороб, переляку, наврочування, недобрих очей, нерозділеного кохання, усіляких злих ворожінь.

Народився цей своєрідний метод лікування з віри у магічну силу слова та вплив на людину небесних світил, води, землі, вогню, рослин тощо. Формули замовлянь надзвичайно давнього походження. Вони належать до міфопоетичних текстів, притаманних багатьом культурним традиціям, в основі яких — ототожнення земного і космічного: кров — вода, волосся — рослини, очі — сонце, кістки, зуби — каміння і т. д. Замовляння відомі в лікувальній практиці давніх єгиптян, греків та багатьох інших народів світу. На думку вчених, у них виявилося прагнення далеких пращурів повторити на землі, у межах практичної діяльності людини, ті процеси, які, за уявою язичника, здійснюються на небі всемогутніми космічними силами.

В українських народних замовляннях елементи давньої міфології синтезовано з елементами християнської релігії, відтак у молитовних формулах згадувано Ісуса Христа, Богородицю, святих угодників.

З багатовікових народних спостережень над життям склався цілий комплекс знань і уявлень щодо впливу людей при спілкуванні одне з одним. Так, у народі побутує, що людина, яку в дитинстві мати відлучила від грудей, а потім знову годувала своїм молоком, буде «поганою на перехід» (тому, кому вона перейде дорогу, не пощастить), матиме «недобре око» (зле діятиме на інших поглядом). Вважають шкідливими вияви захоплення щодо вроди, працьовитості тощо, бо відтак можна «зурочити» або «пристріти» людину, тобто накликати на неї «порчу», хворобу. Особливо чутливі до таких «уроків» діти, тому в перші місяці життя дитину оберігають від сторонніх очей, а коли зайде до хати хтось чужий, то промовляють певні словесні формули («ніврок», «хай росте здоровий»), дивляться на свої нігті, на стелю, легенько постукують по дереву тощо, у такий спосіб оберігаючи немовля від шкідливого впливу.

На Україні здавен мало не в кожному селі були свої знахарки, шептухи — баби (рідше чоловіки — переважно в Карпатському регіоні), що вміли «відмовляти» хвороби. Знахарками називали тих, які лікували травами. Шептухи зцілювали словом, замовляннями. Здебільшого це були жінки, які вже не могли народжувати дітей, а крім того, мали добру вдачу, не чинили зла, не сварилися з рідними, сусідами, допомагали іншим.

Шептали у певні дні тижня: понеділок, вівторок, четвер; від лишаїв — у неділю.

Баба ніколи не замовляла голосно, говорила нерозбірливо, пошепки — звідки й назва: «шептуха». Вважали, що вона втрачає магічну силу, коли хтось чує її молитву. Ритуал замовляння не можна було здійснювати прилюдно або проводити над групою хворих, бо нібито шептуха втрачала свої чародійні лікувальні можливості. Зцілитель мав безпосередньо впливати на хворого.

У зв'язку з цим викликає сумнів практика сучасних екстрасенсів «міжнародної категорії» — їх сценічні сеанси масового зцілення, «вигнання бісів» і таке інше. Принаймні вона далеко розходиться з народною традицією.

Нижче подано один із варіантів замовляння від переляку. У наступних номерах журналу познайомимо читачів з іншими зразками замовлянь — від наврочування, нічних плачів у маленьких дітей, різноманітних хвороб тощо.

Замовляння від переляку

Добридень тобі,
бісівський духу!
Звідки ти взявся?
Чи ти летючий?
Чи палючий?
Чи ти з вітру?
Чи вогняний?
Чи пекельний?
Чи ранішній?
Чи полудняшний?
Чи вечірній?
Чи опівняшний?
Чи ти лісовий?
Чи ти польовий?
Чи ти шляховий?
Чи ти луговий?
Чи ти з межі?
Чи ти водяний?
Чи ти з греблі?
Чи ти з-під містка?
Чи ти з-під будинку?
Чи ти вулишний?
Чи ти конячий?
Чи волячий?
Чи коров'ячий?
Чи овечий?
Чи свинячий?
Чи собачий?
Чи котячий?
Чи гусячий?
Чи курячий?
Чи пташиний?
Чи солов'їний?
Я тебе визиваю,
Викликаю, вимовляю,
Не своїми устами —
Божими словами.
Раненько, як сонечко сходить,
Сус Христос по землі ходить,
А мати Христова йшла горами,
І морями,
І лугами,
І чистими полями
І рожденного
Нарожденного
Хрещенного
Нареченного (ім'я хворого)
В руки брала,
До Господа-Бога привела,
Навколішки впадала
Господа-Бога благала.
І всі святі, станьте до помочі
З золотими хрестами,
З гострими мечами.
Золотими хрестами перехрещайте,
Гострими мечами бісівський дух зганяйте.
Вийди з мозку, вийди з кості,
Вийди з ніг, з рук, з кришів,
З плечей, з голови, з грудей,
З серця, з-під серця,
З печінки, з селезінки,
З нирок, з печінок.
Тут тобі не бувати
Не пекти, не квилити,
Червоної крові не пити,
Білого тіла не в'ялити,
Молодої кості не сушити.

Переляк відмовляли в понеділок вранці, на молодий місяць і натщесерце.

Валентина ІЛЬЧЕНКО.

Тимур ЛИТОВЧЕНКО

Три смерті

Науково-фантастичне оповідання

...Потім вона міцно притулилася до нього і старанно підібгала ковдру під спину. Тепер усе. Що за миле дівча...

Рой здригнувся і забурчав: пухнасте волосся лоскотало ніс. Він відсунувся від Еліс і сів на ліжку.

— Що сталося, Рою? Щось не так? — сонно пробурмотіла вона.

Загалом Марта спитала б те саме, але її запитання мало б звучати інакше: або з насмішкуватим викликом, або ж підкреслено жалісно. Тон Еліс був природніший за росинку на стеблині, і Рой відповів прямо і навіть дещо брутально:

— Лежи й відпочивай. Твоє волосся надто лоскоче, дитинко.

Марті так відповідати небезпечно. Вона неодмінно знайде тут безліч принижень для себе ще й півдюжини причіпок. Ні, Марті він нічого не відповів би, просто змовчав би або зітхнув. Втім, це завжди означало б, що він з нею не розмовляє, тобто зневажає її, а значить, більше не любить... Зачароване коло.

З Еліс усе просто, можна начистоту і без вивертів. І відповідає вона, не зважившись на його тон.

— Вибач, Рою, я не хотіла. Я ненавмисне. Зараз перев'яжу його стрічкою.

Рой усміхнувся в темряві. Треба приголубити її за це. Гарна дівчина. Він схилився до обличчя Еліс і заходився цілувати її закриті від насолоди очі, шепотів:

— Що ти, що ти, дитинко! Не треба.

Рой занурився обличчям у її волосся. Чудовий ніжний аромат п'янив. Раптом відчув новий приплив сил. Захотілося по-котячому потертися боком об це розкішне тіло. Рой зірвав з дівчини ненависну ковдру і міцно обняв її.

— У тебе таке волосся... Ти вся така... чарівна...

Потім він прочинив вікно і підставив стомлене тіло прохолодному нічному вітерцеві, що злегка ворушив штори. Цього разу Еліс не вкуталася, а розстелила ковдру просто на столі...

— Еліс, я ж іще не розлучився. І не розлучаюсь. Ти не боїшся, що я тебе просто візьму й покину?

Вона міцно притулилася до нього і відповіла:

— Якщо ти так зробиш, значить, так для тебе краще. Я тебе кохаю. А для коханої людини не шкода нічого.

Міцний горішок. Цікаво, що б відповіла Марта? Вчинила б істерику, це точно.

— Дитинко, а тебе не принижує таке становище?

Еліс пирснула і замахала руками:

— Ну й питаннячка, як у поліції нравів! Що з тобою? А якщо подумати, то ніхто не зможе принизити тебе так, як ти сама.

— Справді, дитинко? — здивувався Рой. — Звідкіля тобі знати, як принижують? У твої роки ти розмірковуєш як стара бабуся.

Скорочений варіант

— Кіт у серванті з посудом,— знову засміялася Еліс. — Ні, ведмідь. Бабусю? Дякую за комплімент. Рою, ти абсолютно не вмієш правити компліменти жіноцтву. Дякуй, що твоя коханка така терпляча. Але нещасна дружина! Мені шкода її, хоч ми і не знайомі.

— Не варто її жаліти,— заперечив дівчину Рой. — Марта...

Тут він непевно покрутив пальцями у повітрі і раптом з жахом усвідомив надзвичайно дивну істину:

НЕ МОЖНА СКАЗАТИ ПРО ЖІНКУ НІЧОГО ПОГАНОГО! ВІН САМ НЕ ЗНАЄ, ЗА ВІЩО НЕНАВИДИТЬ ДРУЖИНУ.

Поруч нетерпляче заворушилася Еліс.

— Вона холодна жінка? Або надто гаряча? — спробувала допомогти йому дівчина.

— Ні, дитинко.

Вона зраджує тобі?

— Марта? Та що ти! — здивувався Рой. — Що ти верзеш! Я оце з тобою — це так, а Марта...

— Просто ви, чоловіки, страшенно любите захищати все своє,— лукаво мовила дівчина. — Мій старший брат у дитинстві збирав колекцію метеликів. О, коли б хтось спробував торкнутися хоч одного... Слухай, а вона не швендяє містом з ранку до вечора?

— Навпаки, Марта весь час сидить біля вікна.

Вона не вміє готувати? Кепська господиня?

— Ні.

— Розтринькує гроші?

— Та що ти, дитинко!

— Базікає з подружками по телефону?

Роєві раптом стало зимно. Він зліз зі столу, натягнув волохатий купальний халат і закурив.

— Це все не те, дитинко!

Еліс відчула його внутрішнє напруження, а тому терпляче мовчала.

— Дуже важко пояснити, розумієш? Вона якась безбарвна, звична. Коли живеш з людиною півтора десятка років, мимоволі пізнаєш її до дрібниць. Це все одно, що порожня чашка з-під кави, дно якої бачиш двічі на день. Але це ще півбіди. Нехай собі, звична річ, сидить біля вікна і дивиться на вулицю, я не проти. Власне, останнім часом так і було. Однак коли у знайомого до дна предмета з'являються дивацтва — це вже нестерпно.

— Дивацтва? — подивувалася Еліс. — Але ж тоді я маю чимдуж тікати від тебе! Ти сам помітив у мене безліч дивацтв.

— Не те, дівчинко, не те. Марта марить наяву. Вона завжди мріяла про далекі подорожі. Це вона, така домосідка! Інколи мені здається, що вона божеволіє. А в мене щоразу голова мало не розсідається. І знаєш, я тоді панічно ненавиджу її. Часом вона перша починає сварку, інколи я, а буває, що обоє. Не сказати, що вона сварлива, але лається від душі. Лається так, що готова зрештою забити мене. Втім, я теж ладен убити її. Ми звіріємо, це нестерпно... А потім — головний біль. Це почалося вже давно, але мені здається, що так було все життя.

Це пересичення, дитино. Ми з Мартою надто багато з'їли одне одного, тепер настала відрижка. Я її ще люблю, та водночас ненавиджу її спорожнілість і фантазію, мовчазність і сварливість, мрії про подорожі і квіти в горщиках біля вікна...

— Виходить, що я тобі теж колись набридну. Бідолашний Рою, ти просто жахливий!

Він опритомнів від задуми, став на коліна перед столом і почав шепотіти, злегка пестячи волосся дівчини:

— Що ти кажеш, дитинко! Ти зовсім, зовсім інша. Хто я, власне? Невдаха, старий, хтивий бабій...

— Рою!

— Так, дитинко, старий бабій. І я маю дякувати долі за те, що врешті пізнав справжнє кохання. Кохання такої чудової дівчини майже вдвоє молодшої за мене. Що ти, дитинко!..

* * *

Сніг кружляє в шаленому вальсі, і цілим оркестром флейт вторує йому хурделиця. Інколи пориви вітру здіймають снігову хугу до низьких хмар. Тоді на вулицях можна побачити похмурих бороданів, які поволеньки сунуться крізь снігові кучугури. На ногах у них неодмінно те дивне російське взуття, яке зветься «лапоть». Бородані час від часу крекчуть, кидають просто у сніг пластикові мішки, відпочивають хвильку і знову рушають далі. Інколи серед заметів майне кошлата шуба бурого ведмедя...

Крізь спів хурделиці з передпокою пролунав якийсь стук. Марта обернулася, ще наполовину перебуваючи в мріях. Так і є. Рой здивовано і якось злодійкувато дивився на неї крізь прочинені двері.

— Ти не спиш, Марто? Вже так пізно.

Вона щільніше загортується в плед і відповідає:

— Знаєш, Рою, я щойно марила про Росію. Я наяву була в Москві. Слово честі. Там стільки снігу, що я навіть замерзла.

Рой, як завжди, недовірливо глянув на неї, підійшов до вікна, витяг сигарету з рота:

— Ти дивуєш мене, люба. Перед тобою щоразу ця вулиця, низочка ліхтарів унизу, а тобі вимальовуються різні екзотичні країни.

— Так-так,— підхопила Марта, не помічаючи гидливої насмішкуватості чоловіка. — Я страшенно люблю мріяти. Поїхати б до Росії. Або хоч до Нової Зеландії чи на Амазонку. Уявляєш, побачити живих папуасів або ескімосів. Ах, Рою, коли ж ми зможемо вирушити у справжню мандрівку? Ні-ні, я знаю, що ти хочеш сказати. Європу я бачила, це не те. Я прагну екзотики. Рою, ти обіцяв мені велику подорож, коли ми ще не були одружені. О-о-о, що ти робиш? Не смій!

Обурена Марта зіпнулася на ноги. Плед упав на підлогу. Тим часом Рой випустив з рота сивий струмок диму і, скривившись чи то від прихованого роздратування чи од головного болю, загасив недопалок у вазоні, поряд зі стеблом пасльону.

— Не сумуй, люба. Два-три роки і...

Хвиля відчайдушної люті захльоснула свідомість як завжди несподівано. Все ще стримуючи себе, Марта мовила зумисне тихо:

— Не знущайся з рослини, їй боляче. — Тут же її голос зірвався у протягливий вереск: — Падлюка ти, Рою! Не можеш заробити грошей, аби зробити приємність дружині! Це ж бо мрія мого життя! І тепер мучиш його, аби помститися мені за власні невдачі!

Очі Роя божевільно спалахнули, і він загорлав у відповідь:

— Так! Так, я невдаха! Не-вда-ха! Зрозуміло?! Це все ти підстроїла! Все життя збиткувалася, мучила мене, не давала мені працювати! От і нидій біля вікна, вилупивши очі на ліхтар! Якщо хочеш мандрувати, не треба було кидати клініку!

— А що я там здоров'я втрачала, тобі байдуже?! І що ти за чоловік, коли неспроможний забезпечити дружину?!

Рой побілів від люті і наблизився до Марти, стиснувши кулаки.

— Я чоловік,— загрозливо-спокійно і вагомо промовив він. — Я чоловік. Ти мені байдужа. Знай, у мене є дівчина, яка мене кохає. Вона вірить у мене, не те, що ти. І їй нічого не треба доводити, вона і так знає. А от чи ти — жінка?!

Його аж тіпало, зуби скреготіли.

— Ти стара оскаженіла кобра, переповнена власною отрутою. Вона випалила тобі нутро. Це справді так, якщо ти спромоглася породити саму лише цю прокляту квітку, отруйну як ти сама! Ненавиджу, ненавиджу тебе і її! Вас обох!

Перед очима майнув стиснутий кулак. Грюкнули вхідні двері. Десь унизу заревів двигун і зарипіли шини автомобіля, що з місця рвонув на високій швидкості. Марта повільно опустилася на стілець і раптом обм'якла. З очей нестримно ринули сльози.

Боже, хіба вона винна у своїй трагедії? Як він сміє їй дорікати. За віщо?! І рослина, біднесенька рослинка! Чому Рой завжди знущається з неї? Ненавидить її, як і Марту. Якщо їй не судилося мати дітей, то чому б не завести щось живе, беззахисне і безсловесне, аби тільки піклуватися про нього?

— Моє хороше, кохане, мутантику мій малесенький.

Крізь запону сліз Марта дивилася на чудові фіолетові зірочки квіток з жовтими в червону крапочку серединками і згадувала...

Вона кохалася у квітах, надто ж у тих, що були родом з далеких земель. Однак кактуси були хоч і втішні, проте колючі, фіалки — надто домашні і неекзотичні, едельвейси — зовсім непоказні. І ось одного разу Марта десь прочитала, що коли з Америки до Старого Світу завезли картоплю, сама іспанська королева носила на грудях її квіти. Тоді вона і звернула увагу на родину пасльонових. У той час Марта ще працювала в рентген-кабінеті. Роздобувши насіння червоного пасльону, вона крадькома поклала його у коробочці поблизу трубки рентгенівського апарату.

Результат перевершив сподівання. Опромінене насіння дало чудові сходи. Вибравши найкращий паросток, Марта пересадила його у великий горщик. Її пестунчик буйно розрісся, квітував чарівно гарними квітами, після яких залишилися розкішні грона блискучих червоних ягід. Звичайно, з ним доводилося бути обережною — то ж отруйна рослина. Рой запевняв навіть, що голова в нього весь час болить саме через паслін. Та Марта знала: він зумисне обмовляє бідолашку. Біля квітки так добре мріялося!..

* * *

Скільки Квітка себе пам'ятала, поруч завжди була Господиня. Власне, Квітці було невтямки, що люди поділяються на чоловіків і жінок. У неї не було очей, аби бачити і порівнювати. Листям вона могла не те що чути, але сприймати голоси, інтонації, емоції. Набагато краще вона відчувала піклування, увагу, тепло душі, пестливість її рук, хоча й не знала, що це руки. Загалом вона була найдорожчою для Господині і віддячувала їй такою безмежною відданістю, на яку тільки була здатна.

Більш за все Господиня любила мріяти. Квітка це знала. Вона раз у раз намагалася щосили допомогти її фантазії. Це бажання концентрувало соки в листі і змушувало його розливати найсильніші алкалоїди. Тоді Господиня переживала чарівні фантастичні сцени з життя далеких країн.

Господар ненавидів її. Дурманливі пахощі лише дратували його, а обмежена свідомість не припускала й натяку на політ уяви. Улюбленою розвагою Господаря було гасіння недокурків об землю в горщику, або поливання її недопитим бренді. Тоді навіть найтонший корінчик проймав-

ся відразою до такої підлоти, і Квітка розливала довкола дурман ненависті. Вона ж бо знає, що Господиня боронитиме її від нападок. Алкалоїди надавали їй нових сил у боротьбі з катюгою. Але ж кріпитися треба: чим палкіше захищала вона свого улюбленця, тим сильніше шаленів Господар.

Зараз їй знову кепсько. Господиня вся обм'якла, зів'яла, ніби невидимі жучки підточили її стебло. І Квітка старалася щосили, заливаючи її пахощами жалощів і поступово змушуючи відлітати дедалі глибше у світ сяючих мрій...

* * *

— Рою, ми маємо серйозно поговорити.

Він здригнувся. Це була перша згадка про ТЕ САМЕ від часу ТІЄЇ САМОЇ розмови. Спочатку Рой картав себе за надмірну балакучість, котра так недоречно зруйнувала таємницю. Він весь час побоювався, що дружина влаштує сцену, заридає або переб'є весь посуд у домі. На щастя, швидко з'ясувалося, що він переоцінив можливості Марти. Вона ні словом, ані напівнатяком не прохопилася, що її схвилювала зрада чоловіка. Рой майже заспокоївся і в душі навіть трохи глузував з власного боягузтва. Зрештою він вирішив, що Марта просто не звернула уваги на його слова. І ось раптом сьогодні...

— Ми маємо серйозно поговорити.

Рой витягся у кріслі, поклав ногу на ногу і спідлоба позирав на дружину. Вона стояла спиною до вікна стискаючи в руці вогку ганчірку.

— Люба, давай-но краще перенесемо це на вечір. Я ще не...

— Зараз,— вона неуважно погладила стебло пасльону, але тут же похопилася — і почала ретельно відтирати пальці ганчіркою, як щойно витирала підвіконня. — Зараз, негайно.

Марта струснула головою. Тонке пасмо волосся випало з недбалої зачіски, перетнуло око і зачепило щоку. Рой побачив, як під гладенькою шкірою в цьому місті затремтів крихітний м'яз.

— Ти тільки не хвилюйся, Марто,— попрохав він.

— Я й так зовсім спокійна,— збрехала жінка. При цьому сіпання щоки стало помітніше. — Скажи, Рою, ти давно з нею... зустрічаєшся?

— Два місяці. — Він відчув незрозумілу тривогу на самому дні душі, але вирішив не принижуватись і не викручуватись.

— Два місяці,— луною повторила Марта, втупивши очі в стелю. — Послухай, Рою, а ти не хотів би зі мною розлучитися?

Він миттю випростався і подивився на дружину, немовби вперше її побачив.

— Марто! — далі слова подиву застрягли в горлі.

— Звичайно, любий,— вела далі жінка тим самим тоном, так і не дочекавшись від Роя чіткої відповіді. — Розлучитися — і край. Дати одне одному волю. Адже ми ці п'ятнадцять років... Ніби. Спочатку у нас все було гаразд, тоді, змолоду. Пам'ятаєш, як ми мріяли про майбутнє? Яхта. ..Я хотіла назвати її «Актинією», а ти сміявся. Боже як ти сміявся...

— Маємо машину останньої моделі,— озвався Рой, якого несподівано теж захопили спогади.

— Машина — не те. На ній не попливеш океанською доріжкою, прокладеною вечірнім сонцем, аби зловити «зелений промінь»*. Та й навіщо мені машина, коли я майже не виходжу з дому? Ми прагнемо до різних кінців шляху. Тож давай розріжемо останню ниточку, що нас єднає! Не варто зволікати.

Рой неймовірно зрадів. Кинувся до дружини, аби розцілувати її на знак вдячності. Проте несподівано для себе вилив на Марту потік утішань:

— Та що це ти кажеш, любонько? Як я можу тебе покинути? Дурниці. Ми стільки прожили вкупі. Щасливих років було набагато більше, ніж тобі здається, слово честі!..

— Ідіоте, що ти верзеш?! — билося на дні свідомості розчавлений голос, але було запізно.

— Марто, вибач мені. Чуєш, вибач! Я покину її... («Ти покинеш Еліс?! Йолопе»).

З грудей Марти вирвалося полегшене зітхання. Вона міцно поцілувала Роя і бадьоро заговорила:

— О дякую, дякую тобі! Я не сміла і думки допустити про таке щастя. Ах, Рою, я така дурна! Ти лишився таким самим шляхетним, як колись. І я сміла сумніватися в тобі! Це ти повинен вибачити мені!

А він уже впав у крісло і, до болю стиснувши долонями скроні, ніби розглядав себе збоку. Ось сидить людина, і розуму в неї не більше, ніж у страуса, що ховає голову в пісок, гадаючи, що цим уникне небезпеки. Щойно цій людині... ні, цьому бовдурові дружина запропонувала розлучення, і щойно він сам — сам! — відрадив їй. Неймовірно.

---

* «Зелений промінь» — рідкісне природне явище, котре можна спостерігати в морі в найостанніший момент заходу сонця. За повір'ям, приносить щастя. (Прим. автора).

Рой скреготнув зубами. Ніби підтримуючи його, застогнали пружини крісла. Марта все ще захоплено плела якісь слова подяки. Зачучверена квочка-домосідка не першої молодості, колишня красуня в халатику, капцях і з ганчіркою в руці. Він остаточно розпалився і заволав:

— Та не тріскоти, канарко ти м'ята! Гидко слухати твої дурні базікання. Шляхетний? Знайшла шляхетного, аякже. Сиджу все життя у цій смердючій дірі вкупі з тобою, навіть на будиночок за містом не спромігся. Яка тут шляхетність, коли ти все життя стовбичиш перед очима і примушуєш мене звірятися з давно згаслого кохання?! Пожалів тебе, от і все! А ти й зраділа.

Марта нарешті замовкла. Очі її розкривалися дедалі ширше і нарешті стали вирячкуватими, як у жаби. Рой несподівано відчув страшенну огиду до дружини. Здавалося, вона громадилася роками і ось тепер ринула назовні, наче гній з розрізаного фурункула.

— Бог відає, чому я з тобою одружився. Грошей ти не мала, зв'язків теж. Личко таке собі, нічогеньке. Пожалів либонь. А ти мене не жаліла. Все життя зіпсувала! Я міг би зараз очолювати групу відділів... та що там, цілий філіал. Це ти зв'язувала мене, не давала робити кар'єру. У мене все невистачало сил сказати тобі правду. Ах, що скажуть співробітники! Ах, що скажуть друзі! Ах, як важко буде моїй дружині! Жалів тебе. Тебе!

Рой вліплював кожне слово Марті в обличчя. Жінка мовчала, і це починало його лютити. Він раптом утямив, що за її спиною відкрите вікно. От якби вона випала туди. Забралася на вікно та й на той світ, аби тільки більше не повернулася. Підвіконня низьке. Похитнеться — і догори ногами... У неї інколи трапляються млості. Рой впритул підійшов до дружини і злісно промовив просто в очі:

— Ти мені непотрібна. Я покину тебе. Та дівчина чекає дитину.

Він брехав безжально. Хотілося лише одного: якомога болючіше вразити Марту, аби та перекинулася через підвіконня на вулицю. Йому здавалося навіть, що повітря, яке з силою вирвається з його легень, зараз перекине жінку, здмухне, наче вітер порошинку.

І Марта справді почала хилитися, заплющивши очі. Тільки падала вона не назад, а осідала вниз і трохи вперед. Роєві здалося, що з тіла дружини раптом зник кістяк, настільки повільно і плавно це відбувалося.

Якимсь підсвідомим чуттям він зрозумів, що її одяг не повинен торкнутися підлоги, і підхопив її під пахви. Важке тіло безглуздо притулилося до плеча Роя. Пальці й досі стискали ганчірку.

— Не туди, люба,— з докором промовив він, не відпускаючи Марту і щось гарячково обмірковуючи. Тоді озирнувся, випростав непритомне тіло дружини. Повернувши його лицем до вікна, злегка відіпхнув від себе і з ледь помітним докором прошепотів:

— Прощавай, люба.

Над підвіконням майнули її капці. Рой заціпенів, пригадавши зненацька, що в якійсь країні, чи то в Італії, чи то в Сицилії, прийнято в ніч перед Різдвом викидати з будинків старі меблі і непотріб. Марта колись дуже сміялася над цим екзотичним звичаєм. До Різдва чекати довгенько, та почати ніколи не рано. Меблі, старі меблі...

Рой кинувся до вікна з такою відчайдушністю, що мало не випав сам. Тіло дружини лежало далеко внизу. Звідусіль збігалися люди. Подув свіжого повітря вбив у голову свідомість того, ЩО він учинив.

— Ма-а-а-арто!!! — дико закричав Рой, вчепившись у підвіконня. Юрба навколо тіла густішала. Сліпо натикаючись на меблі, кинувся до телефону і тремтячими руками заходився набирати номер «Швидкої допомоги».

— Так оце ти тут живеш?

Еліс з порога озирала кімнату, намагаючись запам'ятати кожен сантиметр побаченого. Це ж бо кімната Роя. Пахне якось дивно. Слабкий, але відчутний запах.

— Треба провітрити,— Еліс рушила до вікна.

— Ні, дитинко,— Рой затримав її. — Я умисне зачинив вікно. Відтоді як загинула Марта... — він спустив очі і продовжував: — Розумієш, я боюся відкритих вікон. Я тоді мало не кинувся слідом за нею.

— То ти її таки любив? — обережно спитала дівчина.

— Майже ні, дитинко. Може так, трішечки,— Рой бадьорився. — Я тебе люблю. А Марта — ну прихильність, чи що. Як до старих капців. Вони набули форми ноги, не тиснуть на мозолі. Шкода їх викинути. Я зовсім не хотів...

Зненацька Рой осікся, ніби сказав зайве, і закінчив:

— Розлучатися не хотів, ти ж пам'ятаєш.

— Звичайно. Слухай-но, Рою,— вона водила пальчиком по тильній стороні його долоні. — Мене це весь час гнітить. Може, вона дізналася, що ми з тобою... і вирішила піти, покінчити...

Якась тінь майнула під стелею. Еліс здригнулася, мимоволі глибоко вдихнула повітря

і з певним здивуванням переконалася, що встигла звикнути до запаху. Навіть дуже приємний запах.

— Облиш, дитинко, не картай себе,— заспокоїв дівчину Рой.— вона впала цілком випадково, я все бачив.

Еліс полегшено зітхнула і спитала:

— Рою, а навіщо ти засунув фіранки? День надворі.

— Боюся,— чесно зізнався він.— Клята поліція запідозрила мене, стежила три місяці. Я боюся їхніх цікавих поглядів. Інколи мені здається, що за мною стежать люди з будинку навпроти. Птахи, що пролітають повз вікно. Сонце. Боюся.

— Але квіти зовсім загинули,— Еліс бережно торкнулася пожовклих круглих листочків фіалок. Ти їх не поливаєш, Рою, хіба так можна? Зате кактуси вижили. І цей... Який красень!

Дівчина у захваті милувалася пасльоном. Їй дуже сподобалися тоненькі, ледь закручені по боках серцевидні листочки і розкішні китиці глянцево-червоних ягід.— Як він зветься?

— Паслін. Улюбленець Марти. Вона спеціально опромінювала насіння рентгеном, коли ще працювала в клініці. Незвичайна рослина. Мутантик, як казала про нього Марта.

— Він стійкий, не зів'яв, хоча ти його не поливаєш,— Еліс пестила листочки. Одразу її охопила хвиля ніжності.— Як у тебе гарно, Рою. Принеси води, а то земля зовсім висохла.

— Зараз, дитинко. Тільки краще не чіпай його. Марта казала, що він отруйний.

— Невже? От ніколи б не подумала. Я чула, що його ягоди можна навіть їсти*. Гаразд, не буду. Марта, звичайно ж, мала рацію. Вона найкраще знала свого пестунчика. Знала так, як я знатиму тебе.

Еліс повернулася до Роя, але він уже пішов на кухню. За хвилину з'явився з глеком холодної води.

— Марта могла й збрехати, щоб я його не чіпав. Ми не мирилися. Вона не хотіла, щоб я до нього наближався,— Рой помовчав, милуючись дівчиною.— Це добре, що ти про нього дбаєш. І кактуси полий.

Непомітно для нього самого руки Роя обняли дівчину за плечі.

Я хочу, щоб ти подбала про них. Я завинив перед Мартою, Не хотів її зрозуміти... Мені так здається, дитинко. Дбай про квіти. Мені так буде легше.

Його обійми ставали дедалі міцнішими, пальці настирливо шукали застібки на сукні. Раптом Еліс відчула дивну тривогу. Стеля кімнати ніби опустилася.

— Рою, стривай. Не треба так одразу. Я не зможу. У тебе не прибрано, скрізь пилюга. Дайно я хоч трохи поприбираю.

— Ні, дитинко. Тепер,— в його голосі вчувся і одразу ж зник боязкий відчай.

— Що з тобою, любий?

— Не знаю, боюся. Постав глечик.

Він підхопив дівчину на руки і схилився над нею, ніби захищаючи від незнаної небезпеки.

* * *

Ніколи Квітка не забуде того дня, бо за ним настала жахлива самотність. Як завжди, вона допомагала Господині у двобої з Господарем. Знаючи її душевну беззахисність, Квітка посилала у повітря дедалі більше аромату ненависті, а потім люті. Несподівано сталося те, чого вона боялася над усе: Господиня не витримала, зів'яла. Господар опинився поруч. Квітка не розуміла, та й ніколи б не могла зрозуміти того, що сталося згодом. Зрозуміло лише одне: Господар щось зробив з жінкою. Після цього Господиня зникла. Квітка перестала відчувати її тепло, пестливість і любов. Щоправда, Господар щодень ставав добрішим, однак часто забував напоїти Квітку. Бідолашній пересихали ніжні листочки корінців, нестача соків позбавляла стебло пружності.

Квітка насилу дочекалася появи Молодої, ледве не загинула. Вона відчувала, що це не Господиня, однак їх сутності були надзвичайно подібні. Молода одразу ж пожаліла її, погладила листочки. О, який приємний був цей жест для Квітки, якою теплотою озвався у найпотаємніших клітинках стебла... Та тут сталося щось нестерпне: Господар пестив Молоду. Господиню лише зводив, убивав, висушував. А щоб любо й лагідно...

---

* Еліс переплутала. Істівні ягоди чорного, а не червоного пасльону. Втім, вона не знялася на ботаніці (Прим. автора).

І Квітка зненавиділа їх. Якщо Господар привів до неї нову Господиню, це ще не означає, що вона розлюбила колишню. Як вона сумувала за нею! Що ж мала робити нещасна безутішна Квітка? Тільки вилити нагромаджену в листі палку ненависть на Господаря і на Молоду, котру нещодавно готова була полюбити. Зробити це було легко, бо теплий вітерець не віяв з вікна. Повітря було підвладне Квітці.

* * *

Сьогодні Рой як ніколи швидко довів її до екстазу. Еліс жадібно хапала ротом шматки задушливого повітря, аж раптом побачила, що її обіймає молодесенька жінка.

— Хто ви? — жахнулася нещасна, бо жінка робила з нею те, що міг робити лише Рой.

— Не бійся, дитинко, нічого страшного, Я Марта. Я померла.

— То ви дружина Роя? — скрикнула дівчина, намагаючись визволитися з обіймів. Це не вдавалося, і вона залементувала: — Рою, Рою, де ти? Це я, Еліс. Поможи!

— Як ти тут опинилася — поцікавилася Марта і вишкірилася в усмішці. — А ти гарненька, дитинко. Якби я була чоловіком, неодмінно з'їла б тебе, як індичку.

Нарешті вона облишила Еліс і всілася на бильце ліжка. Дівчина насмілилася запитати:

— Невже ви були такою гарною, перед тим як померти?

— А хіба Рой не показував тобі мого фото? — здивувалася небіжчиця. — Оце тобі чоловіки! Він обіцяв колись, що носитиме мене на руках і хвалитиметься мною перед усіма. Диви-но, що з того вийшло. Він покинув мене заради тебе.

То я подобаюсь тобі? Ми майже родички: жінка покійна і жінка майбутня. Хотілося б знати, що думає Рой про тебе. А головне,— коли він порішить тебе.

Дівчина зблідла. Марта загадково усміхнулася і поглянула вгору. Тут же зі стелі на ліжко ринули зграї фіолетових пацюків.

— Марто, Марто... Маленька Мар-ту-сю. Мар. Ту. Сю. — вили вони. Один пацюк, показний і солідний, сів дівчині на груди, басовито і протяжно промурчав:

— Пробач, дитинко, але ми не допустимо, аби небіжчиця сама розповідала про те, як її забив власний чоловік.

— Тобто як? — нещасна Еліс дрібно трусилася від жаху.

— Вельми просто. Дивись, дитинко.

Дівчина ледве наважилася поглянути в бік вікна, та потім не могла відвести очей від того, що там відбувалося. Еліс з усіма подробицями побачила, як Рой підійшов до дружини і щось сказав їй. Як Марта похитнулася і притулилася до нього. Як Рой повернув її і штовхнув у роззявлену пащу вікна, за якою — невагоме повітря і неминуча смерть.

— Який жах!.. — Еліс у відчаї прикусила губу.

— Через тебе, дитинко, загинула людина. Жінка. Впавши, вона розплющилася, розмазалася по землі, наче масло по бутерброду. А ти посіла її місце біля Роя.

— Я не хотіла!

— Ну то що? — пацюк зробив презирливу гримасу. — Якби не ти, Марта була б жива. Тож тепер ми простісінько заберемо твоє життя.

— Як?!

— А отак. Наш суд, суд підлого життя, засудив тебе на побиття хвостами та поїдання,— охоче пояснив пацюк. Марта, стоячи поруч, жорстоко усміхалася, прокусила собі руку і помастила дівчину своєю кров'ю. Одразу ж фіолетова кучугура звалилася на Еліс. Дівчина відпихала пацюків, намагалася їх скинути, а вони боляче били її голими огидними хвостами по обличчю, по шиї, по грудях. Поступово хвости потовщали і перетворилися на руки Роя.

— Еліс,— втомлено мовив він і звалився набік, як п'явка, що нассалася крові. Дівчина на мить глянула в його божевільне обличчя. Зіниці Роя розширились так, що райдужка зовсім зникла. Ці дивні очі пломеніли здивуванням і жахом.

— Еліс,— повторив Рой.

Лице в неї пашіло, ніби до шкіри прикладали маску з кропиви. Еліс провела рукою по щоках. Долоня стала мокрою від сліз.

— Ти убив Марту,— впевнено мовила дівчина. — Викинув з вікна.

— Так,— Рой і не намагався заперечувати. — Правильно. Я вбивця.

— Чому ти нічого не сказав мені? Я живу з убивцею. Що ж мені тепер робити? Кров цієї нещасної заплямила мене з голови до ніг. Ось, поглянь проти світла,— Еліс піднесла руку до очей і розчепірила пальці. — Кров, її кров.

— Ти в цьому не винна, дитинко,— заспокійливо мовив Рой. — Все одно я зробив би це. Раніше чи пізніше.

— Раніше чи пізніше — хай. Але тепер це сталося через мене! — Еліс тужливо стріпонула волоссям і раптом кинула одіж на підлогу. — Все в крові, як і моє тіло. Я піду на вулицю голою. Нехай люди побачать мене закривавлену з голови до п'ят.

Дівчина вийшла у пітьму передпокою і раптом злякано гукнула:

— Рою, де двері?!

Він поспішив до неї і заходився обмацувати руками холодну стіну. Тоді увімкнув світло і здригнувся: дверей не було. Сірі тіні звивалися на шерехатому багровому камінні.

— Це неможливо. Нас замурували!

— Я зателефоную в поліцію,— Еліс позадкувала до кімнати, але двері до вітальні, де стояв телефон, теж зникли.

— Рою, що ж це таке? — у дівчини тремтіли руки, вона впала на постіль і мерзлякувато вкуталася ковдрою. — Ми у пастці, я вдвох з убивцею. Звідси немає виходу. Боже!..

Це справді було так.

* * *

Квітка відчула, що набралася сил. Вона була цілком задоволена тим, як Господар поводив себе з Молодою, як вони металися по квартирі. Вона добряче попрацювала, навіть стомилася, зате тепер ці двійко цілком підвладні їй. І Квітка, стулившись докупи, продовжувала виливати свою ненависть.

* * *

Марта з мавп'ячою спритністю видерлася вгору прямовисною стіною і виламала зі стелі величезну сучкувату палицю.

— Прошу тебе, подумай востаннє! Не гарячкуй, щоб потім не жалкувати,— Рой вдався до відчайдушної спроби домовитися з дружиною. Марта ненависно глянула на нього. Провали на місці вибитих зубів тепер чорніли особливо зловісно.

— Я вас хочу туди... — Марта махнула рукою вниз і здійняла палицю над головою. Навіть сукня не могла приховати огидних борцівських м'язів, що здулися у неї на руках. — Туди. Обох.

Страшний удар здійняв з підлоги цілий фонтан трісок. Задоволена Марта заходилася копати пухку землю своєю палицею.

— Не розумію, як така чарівна жінка може до такої міри просякнутися злістю,— байдужим тоном мовила Еліс, облизуючи пошерхлі губи. Марта на мить облишила копати і послала дівчини поцілунок разом з чарівною білозубою усмішкою.

— Це простіше за яблуко, дитинко,— в очах Марти блиснули хитрі бісики. — Одній сумно. Лежатимемо в труні втрьох. Ми і Роя поділимо. Зрештою, він обманював і тебе, і мене. Тобі він не розповів про вбивство, а мені брехав усі ці роки. Навіщо сидіти в кам'яному мішку? Гайда в домовину.

Марта вилізла на підлогу, вперлася герлигою в протилежний край ями і натиснула. У підлозі з'явилася чорна тріщина.

— Марто, благаю тебе — Рой навколішках поплазував до неї.

— Вмри як мужчина,— порадила Марта. Вона кинула палицю у провалля, відійшла назад, хазяйським оком погледіла своє творіння і вдоволено мугикнула. — Чудово. Тепер трохи відпочину.

— Злюка крива,— безнадійно мовив Рой. Марта презирливо поглянула на нього вцілілим оком.

— Чекай на мене. Чекай, Рою. Чекай, дитинко. Ми порозуміємось,— в її очах знову блиснув лукавий вогник. Еліс уважно дивилася, як Марта, згорнувшись тугим джгутом, щезає в квітковому горщику біля основи стебла пасльону.

— Порожнеча тягне мене наче магнітом,— зізналася дівчина. — Мені здається, що якби я змила з себе її кров, такого не було б. Рою, у нас зовсім не залишилося води?

— Марта ще вчора замурувала всі виходи з цієї кімнати, сама знаєш. Інакше я пішов би до кухні та зварив каву. Прірва мене поки що не тягне, я спробував би перескочити через неї, та навіщо?

— Але щось же треба робити! Рою, прокуси мені палець. А що як пощастить змити її кров моєю?

Він наблизився до дівчини, поцілував її вказівний палець і щосили вкусив. Еліс скрикнула і швидко заговорила:

— Слухай-но, Рою, мені дещо спало на думку. Ти бачив, як Марта щезла в пасльоні?

— Так. Ну то що?

— Тоді все зрозуміло,— Еліс божевільними очима глянула на Роя. — Ти казав, що це улюблена квітка Марти?

Рой так і завмер з роззявленим ротом. Він почав розуміти, про що думає Еліс. А дівчина вела далі:

— От вона й ховається в ньому, відпочиває, а тоді виповзає і знущається з нас! Треба зламати квітку, знищити її притулок. Тоді Марті не буде де ховатися і вона дасть нам спокій.

— Еліс, ти тисячу раз маєш рацію!

— А я ще жаліла його, піклувалася, поки була вода...

Вони підійшли до пасльону і заходилися уважно роздивлятися видовжені серцевидні листочки і грона червоних ягід. Еліс обережно торкнулася стебла. З повітря виник тихий шепіт:

— Тільки спробуйте...

Краще б рослина не казала того! Дівчина рішуче стиснула стебло. Її кулачок обхопила долоня Роя. За мить вирваний з корінням паслін скрутився на підлозі серед черепʼя і землі.

— І кінець,— рішуче промовила Еліс.

— Ні, дитинко,— Рой про щось напружено думав. — Квітка не здохне так швид... Її треба роздерти, зімʼяти, знищити. Марта могла сховатися в будь-якій її частині, щонайменшій ягідці... Так, в ягідці! Решта все затонке,— Рой знову ненадовго замислився. — Слухай, дитинко, я знаю, що робити. Якби вона квітувала... Розумієш, колись давно я обсипав її постіль пелюстками троянд. Втім, ягоди мають вигляд не гірший. Червоні ягоди на білому простирадлі.

— З тобою, з убивцею? Не можу,— дівчина відскочила від Роя.

— Еліс, я покаявся,— простогнав він. — Я весь час шкодував. Ти не знаєш, що я пережив. Хіба цього мало? Тепер Марта мало не вбила нас. Заради нас! Заради того, що було між нами! Ну хоча б заради себе! Ми ж і досі кохаємо одне одного. Геть сумніви, дитинко. Все буде, як і раніш. Благаю тебе. Ти ж бо не винна, лише я...

— На мені кров,— сумно мовила Еліс.

— Де? Я не бачу.

— Ось, на руці,— дівчина присунула до очей Роя правицю. — Все в крові.

Він зірвав одну ягідку, розчавив її і заходився відчайдушно терти шкіру дівчини. Лице Еліс просвітліло.

— Рою, кров зникає! Ось тут, бачиш? Чиста доріжка. О, яка я щаслива!

Він не бачив на шкірі ніяких змін, не бачив крові, однак закивав. А Еліс щебетала:

— Ти повернув мене до життя, коханий! Так, коханий! Я кохаю тебе, як і раніше. Що мені Марта? Ти маєш рацію. Очисть мене від крові, візьми мене на ложе з ягід її улюбленця. Я допоможу тобі.

Еліс зірвала найряснішу китицю і встромила собі в волосся. Вони засміялися чистим сміхом і заходилися раптом відщипувати решту ягід. Тоді весело, з легкою душею топтали зірвану рослину. Підійшовши до постелі, поправили зібгане простирадло і всіяли його червоними ягодами. Рой обійняв Еліс за плечі.

— Наче краплинки крові,— дівчина боязко зіщулилася.

— Нічого, дитинко, ми їй покажемо,— заспокоїв її Рой. — Дивися, Марто. Дивися і лусни із заздрощів. Хочу тебе, дівчинко.

Він штовхнув дівчину на ліжко і сам упав поруч.

* * *

Квітка не розрахувала сили, взявшись до справи надто рішуче. Дедалі важче було володіти тими двома. Дедалі довше доводилося відпочивати.

І ось вони скористалися її помилкою. Скорчена на підлозі, ледь стримуючи нестерпний біль у покаліченому корінні, Квітка виразно зрозуміла: КІНЕЦЬ. Вони тепер заодно, обоє ненавидять її і Господиню. Гірко стало Квітці: вона не побачить, як Господар забʼє молоду. Біль і гіркота миттю прокотилися гарячою хвилею по знівеченому стеблу і почали призбируватись по листю і ягодах.

Та цим не вичерпалися муки, що випали на долю Квітці. Обірвавши всі ягоди, ці бузувіри розтоптали її. Китиця, застромлена у волосся Молодої, була останньою цілою частиною Квітки. Вона не могла відчувати так тонко, як ціла Квітка. Вона відчула лише ненависть, яка струменіла від ягід, що їх чавили своїми гарячими тілами Господар і Молода. Це була найсильніша і найстрашніша передсмертна ненависть. Її імла поступово оповивала коханців.

— Стривай, Рою.

У мить щонайбільшої ніжності Еліс раптом відсунулася від нього.

— Що сталося, дитинко?

— Я подумала... Марта замурувала нас в цій кімнаті. Вона розколола підлогу й відкрила прірву. Але ж під підлогою мають бути квартири інших людей. А там земля. Тут щось не те.

— Молодець, дитинко! — Рой був у захваті. — Давай-но поглянемо вниз. Там мають бути люди. Ми гукнемо їх. Вони нас врятують.

Удвох вони підібралися до прірви, але зазирнути туди не встигли. Звідти вдарив ядучий струмінь сірчаної пари і дикий регіт.

— Нумо, сюди,— манила зелена рука, що виринула з непроникного мороку розколини. Пальці, місцями роз'їдені до кісток, простяглися до Еліс. Вона вчепилася у плече Роя з вереском:

— Поможи, рятуй! Ні, ні, не хочу!

Коханці кинулися до ліжка, ніби воно могло захистити.

— Нічого, ми вас все одно зловимо,— прогарчав лютий на вигляд гном, що з'явився на краю прірви. — Давайте приладдя.

Метушливі червоні ящірки заходилися витягати на підлогу густу сітку.

— Марта чекає,— мовив гном. — Не хочете самі — допоможемо.

— Рою, придумай щось,— благально простогнала Еліс.

— Не знаю, дитинко. Мені чомусь здається, що вони не насміляться наблизитись до ліжка.

— Цього й не треба,— мовила дівчина, — Вони накинуть на нас сітку і стягнуть додолу.

— Маєш рацію.

Вони обнялися і з жахом дивилися на сітку. Навіть прогнавши Марту, вони не змогли позбутися її посланців. Кінець...

— А вікно?! — раптом скрикнула Еліс. Рой стрепенувся. Справді, як це вони забули?

— Що б я робив без тебе, дитинко? — Рой боязко озирнувся і переконався, що на місці подвійних фіранок не з'явився кам'яний мур. Правда, за ними...

Та ящірки занепокоїлися. Схоже на те, що вікно не замуроване, інакше чого б це їм хвилюватися?

Підхопивши дівчину на руки, Рой кинувся до вікна. Дорогу перетнула зелена стіна змій, які на очах виростали з розтоптаних решток пасльону.

— Геть! — заволав Рой і ногами розкидав в'юнкі тіла. Тоді, правою рукою все ще обіймаючи Еліс, він лівою рвонув фіранки.

Яскравий потік світла залив кімнату. Вікно ще існувало. Від нього спускався вниз барвистий килим квітів. Край килима пестилися блакитні хвилі. На видноколі виднів кораловий атол.

— Так, коханий,— кивнула Еліс і поцілувала Роя. Ззаду повзли ящірки, на ходу розгортаючи сітку. Зволікати не було сенсу.

Рой вхопив стілець, на якому цілими днями просиджувала Марта, і вибив шибку. Теплий вітерець підхопив їх і виніс із жахливої кімнати. Вони впали на запашний килим із квітів, який раптово тріснув і зім'явся, відкривши під собою далекий хідник. Земля стрімко мчала назустріч...

Епілог

На хіднику холонули два тіла. Поліцейські, санітари і роззяви, що оточили їх щільною юрбою, не могли бачити під білими простирадлами виразу ніжності і любові, який навіки застиг на обличчі Роя. Не бачили вони й щасливого блиску, який ще не встиг остаточно потьмяніти в глибині очей Еліс.

І ніхто не бачив, як згасало останнє гроно червоних ягід. Воно вмирало тихо і спокійно, бо все ж відчуло загибель тих двох. Воно помстилося за свою улюблену Господиню.

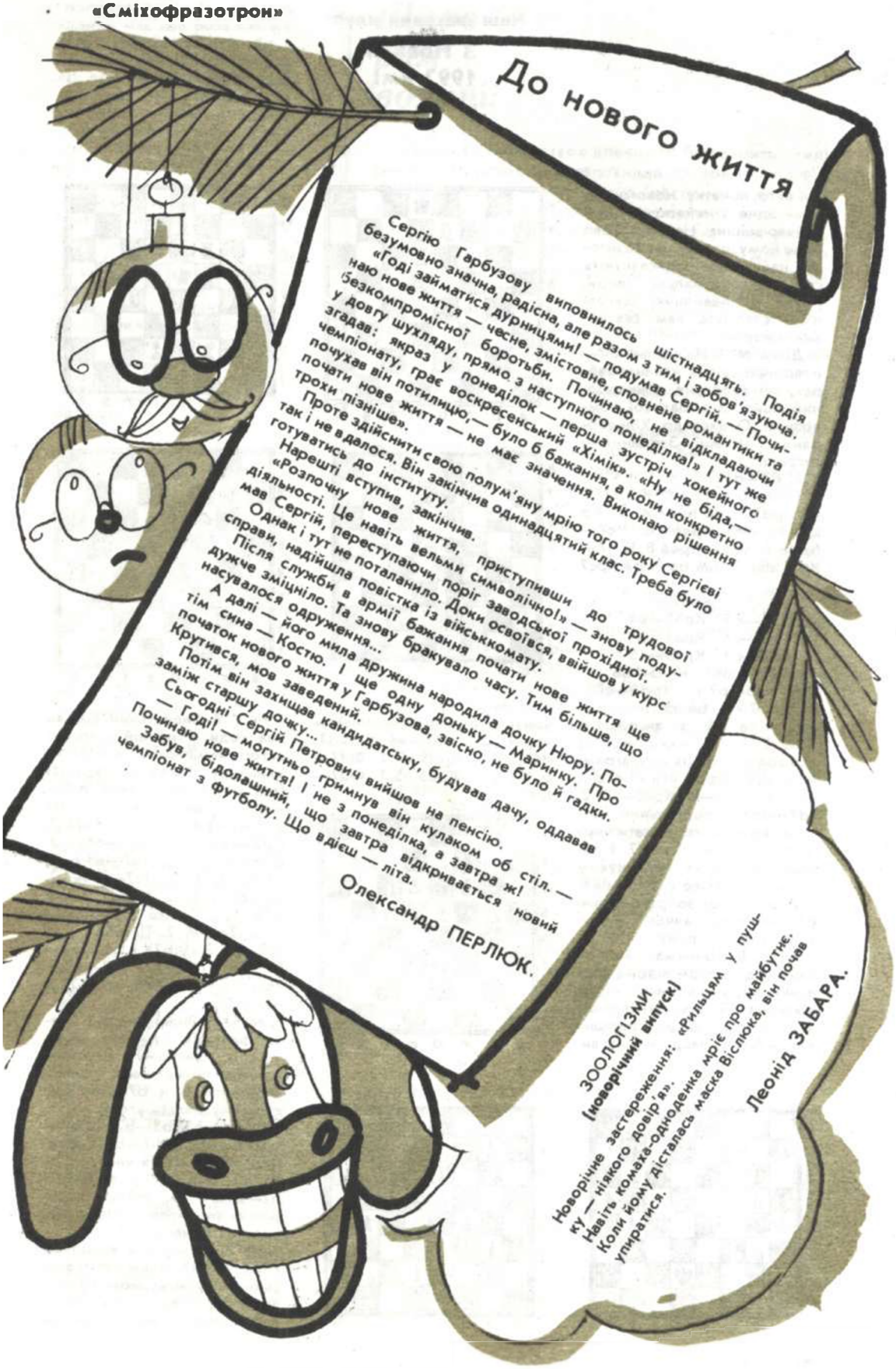

До нового життя

Сергію Гарбузову виповнилось шістнадцять. Подія безумовно значна, радісна, але разом з тим і зобов'язуюча. «Годі займатися дурницями! — подумав Сергій. — Починаю нове життя — чесне, змістовне, сповнене романтики та безкомпромісної боротьби. Починаю, не відкладаючи у довгу шухляду, прямо з наступного понеділка!» І тут же згадав: якраз у понеділок — перша зустріч хокейного чемпіонату, грає воскресенський «Хімік». «Ну не біда,— почухав він потилицю,— було б бажання, а коли конкретно почати нове життя — не має значення. Виконаю рішення трохи пізніше».

Проте здійснити свою полум'яну мрію того року Сергієві так і не вдалося. Він закінчив одинадцятий клас. Треба було готуватись до інституту.

Нарешті вступив, закінчив. Почав нове життя, приступивши до трудової діяльності. Це навіть вельми символічно!» — знову подумав Сергій, переступаючи поріг заводської прохідної.

Однак і тут не поталанило. Доки освоївся, ввійшов у курс справи, надійшла повістка із військкомату.

Після служби в армії бажання почати нове життя ще дужче зміцніло. Та знову бракувало часу. Тим більше, що насувалося одруження...

А далі — його мила дружина народила дочку Нюру. Потім — сина — Костю. І ще одну доньку — Маринку. Про початок нового життя у Гарбузова, звісно, не було й гадки.

Крутився, мов заведений. Потім він захищав кандидатську, будував дачу, оддавав заміж старшу дочку...

Сьогодні Сергій Петрович вийшов на пенсію. — Годі! — могутньо гримнув він кулаком об стіл. — Починаю нове життя! І не з понеділка, а завтра ж! Забув, бідолашний, що завтра відкривається новий чемпіонат з футболу. Що вдієш — літа.

Олександр ПЕРЛЮК.

ЗООЛОГІЗМИ
(новорічний випуск)

Новорічне застереження: «Рильцям у пушку — ніякого довір'я».
Навіть комаха-одноденка мріє про майбутнє.
Коли йому дістались маска Віслюка, він почав упиратися.

Леонід ЗАБАРА.

З Новим, 1992-им!

Свято початку Нового року — одне з найяскравіших і найчарівніших. Не випадково саме йому шахові композитори найчастіше присвячують свої зображувальні твори. Нехай ці невеличкі шахові п'єси створять вам святковий настрій.

Діагр. № 1. На шахівниці — новорічні свічки в канделябрах, які зобразив міжнародний майстер з шахової композиції Олександр Хільдебранд із Швеції. Завдання — виграш.

1. d2—d4!

Тільки не 1. e4? Кр:d2 2. e5 Крd3 3. e6 Крe4 4. e7 Кр f5! 5. e8К! Крe6! 6. Кc7+ Крd6 7. Кe8+ Крe6 8. К:g7+ Крf7 або 7. Кa6 ba 8. ba Крc7 і т. д.

1. ... Крe2:e3
2. d4—d5 Крe3—e4
3. d5—d6 Крe4—d5
4. d6—d7 Крd5—c5
5. d7—d8К! Крc5—d6
6. Кd8—b7+ Крd6—c7
7. Кb7:a5 b6:a5
8. Крa4:a5 з виграшем.

№ 2. Е. Погосянц, мат за два ходи. Позиція на діаграмі ілюструє цифру «1» (1-е січня): 1. Се7—f6 Крe8—f8 2. Td7—d8X — правильний мат.

Інший варіант: додати чорного пішака на поле f7. І позиція зображує «ялинку» — 1. Крe5—f6 f7:e6 2. Td7—d8X.

А разом ці зображувальні близнюки присвячені, зрозуміло, Новому року.

№ 3. В. Шинкман, мат за один хід. Добре відома і ця композиція — ялинка. Розв'язання її має невеличку «хитрість»: якщо перший хід — білих, завдання не виконується. Тому починають чорні: 0. ... e7—e6 1. Фd7:d6X, 0. ... Крd5:c5 1. Фd7—b5X і 0. ... Крd5:e5 1. Фd7—f5X.

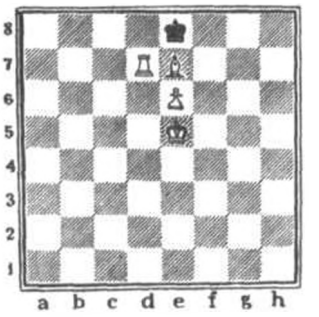

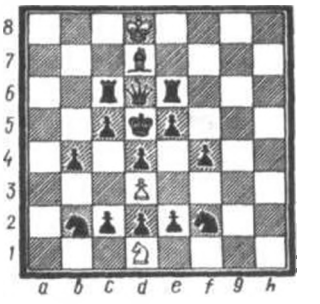

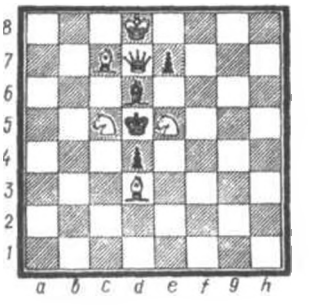

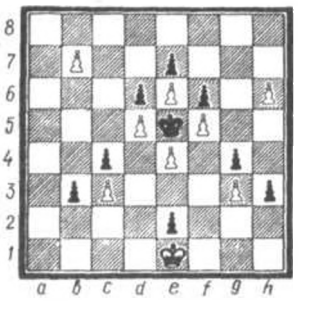

№ 4. В. Садовський, мат за два ходи. І на цій діаграмі автор намалював новорічну ялиночку. Після 1. Фd3:d4! (під бій одразу двох пішаків) — цугцванг: 1. ...c5:d4 2. Cd2—b4X і 1. ... e5:d4 2. Cd2—f4X, 1. ... Tc7—c8+ 2. d7:c8КX і 1. ... Te7—e8+ 2. d7:e8КX, 1. ... Tc7—d7+ 2. c6:d7X, і 1. ... Te7:d7 2. e6:d7X, 1. ... Tc7:c6 2. Tb6:c6X і 1. ... Te7:e6 2. Tf6:e6X, 1. ... Tc8—b7 2. c6:b7X і 1. ... Te7—f7 2. e6:f7X, 1. ... Tc7—a7 2. c6—c7X і 1. ... Te7—g7 (h7) 2. e6—e7X.

№ 5. М. Зінар, виграш. Трохи фантазії, і можна легко уявити знайому картину: ялинка, прикрашена пішаками-хлопавками b7 і h6, які спочатку летять угору:

1. h6—h7 b3—b2 2. b7—b8Т! h3—h2 3. h7—h8Т!, а тепер обсипаються униз:

3. ... b2—b1Ф+ 4. Tb8:b1 h2—h1Ф+ 5. Th8:h1, посилаючи любителям шахів новорічне привітання!

№ 6. Новорічна ялиночка, складена молодим свердловським прихильником композиції М. Еренбургом. Виникає враження, ніби задача —

кооперптивний мат за два ходи — має два розв'язання: 1. Кс4 Кb2 2. Ке4 dcX або 1. Ке4 Кf2 2. Кс4 deX. Однак аналіз показує, що черга ходу за білими, бо не видно останніх рухів їх фігур і пішаків. Тому «новорічний сюрприз»:

0. ... Kd1:f2 1. e5—e4 Kf2—h3 2. Te6—e5 Kh3:f4x,

Симетрія дій порушилась: немає аналогічного поля для білого коня на ферзевому фланзі.

№ 7. На закінчення — ще один сюрприз. Стрілки годинника-шахівниці, зображені фігурами, показують за п'ять хвилин дванадцяту. У ході рішення вони з'єднуються (мат за два ходи) — 1. К:e5+ Кр:e5 2. Ф:e4X — і...

Задачу автор супроводжує віршем:

Без пяти минут
двенадцать...
Если сделать первый
ход,
Стрелки вмиг
соединятся,
И наступит Новый год!

Ми також приєднуємось до авторів шахових композицій і вітаємо читачів з Новим роком, зичимо нових успіхів не лише за шахівницею.

До уваги любителів шахів!

У № 9 ц. р. на 3-му, заключному, етапі конкурсу реконструкцій з вини редакції не було надруковано оголошену в тексті діаграму задачі-двоходівки. Виправляємо помилку. У зв'язку з цим зміщується й останній термін надсилання відповідей на цю задачу — до 20 січня 1992 року (за поштовим штемпелем).

Просимо вибачення.

Щиро вам вдячні!

«Наука і суспільство» впевнено борознить хвилі ринкового моря. Найголовніше джерело «плавучості» журналу — то, звісно, підтримка десятків тисяч читачів, які стабільно передплачують часопис, діляться з нами останньою копійкою. Зворушені щедрістю і добротою, ми дякуємо вам, дорогі друзі-однодумці, бажаємо у новім році козацького здоров'я, щастя і благополуччя.

Але багато зробили для фінансової стабільності нашого видання й ділові люди, що надали журналові спонсорську допомогу, погодилися на його сторінках рекламувати свою продукцію, послуги. У зв'язку з цим редколегія оголошує подяку:

В. Л. АВГУСТІМОВУ — генеральному директорові НВО «Мікропроцесор» (м. Київ);

Ю. М. ДОНЧЕНКУ — директорові Харківського комплексного інженерного центру АН України:

Л. О. ЖИВОТКОВУ — директорові Миронівського НДІ селекції і насінництва пшениці ім. В. М. Ремесла;

І. Ф. КАЛУЦЬКОМУ — генеральному директорові ВО «Прикарпатліс» (м. Івано-Франківськ);

А. М. КУВІЦІ — генеральному директорові ВО «Карпати» (м. Івано-Франківськ);

І. І. ДОБРУЦЬКОМУ — голові кооперативу ЗТВО «Роксолана» (м. Київ);

О. М. ЛОНСЬКІЙ — директорові Міжгалузевого науково-технічного центру «Велесич» (м. Київ);

І. П. МЕЛЬНИКУ — президентові асоціації «Біоконверсія» (м. Івано-Франківськ);

М. Д. БРИНЗІ — голові колгоспу ім. Леніна Кіровоградського району Кіровоградської області;

В. Ф. ЗЕЛЕНСЬКОМУ — голові Північно-східного наукового центру АН України;

І. М. СЕМЕНЦОВУ — генеральному директорові Науково-виробничого акціонерного товариства «Нива України» (м. Київ).

Щастя вам, дорогі друзі, добра і злагоди у новому році! Сподіваємося, що ми й далі будемо співпрацювати — в ім'я наукових і виробничих успіхів, задля обопільної користі.

*

ВІДПОВІДІ НА КРОСВОРД: вміщений у № 11 ц. р.

По горизонталі: 7. Барабан. 9. Арпенал. 10. Абрис. 12. Катаракт. 13. Естетика. 14. Лівер. 15. Панорама. 16. Вертикал. 17. Нитка. 18. Талант. 21. Лейкоз. 25. Стамеска. 26. Променад. 28. Меніск. 32. Затока. 36. Ленто. 38. Полеміка. 39. Лабіринт. 40. Сукно. 41. Терамари. 42. Тореадор. 43. Карго. 44. Сіцілія. 45. Азболіт.

По вертикалі: 1. Параван. 2. Парабола. 3. Каталаза. 4. Критерій. 5. Нейтрино. 6. Панкрат. 8. Краватка. 10. Атлант. 11. Сервал. 18. Тотем. 19. Люмен. 20. Насос. 22. Епоха. 23. Кредо. 24. Згага. 27. Нонакорд. 29. Елевація. 30. Імітація. 31. Класик. 32. Золото. 33. Тубероза. 34. Кардамон. 35. Комедія. 37. Антонім.

Зміст журналу «Наука і суспільство» за 1991 рік

Філософія, суспільствознавство, економіка, демографія

ГОЛОВАТИЙ С. Ми не є народом відсталим 1
ГУЛЕНКО В. Соціоніка 1
ВИННИЧЕНКО В. Відродження нації 1—6
ГАВРИЛИШИН Б. Шлях у цивілізований світ 1
КОСТЕНКО О. Феномен «Вавилонської вежі» 2
ВОВКАНИЧ С. «Передусім було слово...» 2
ПОПОВИЧ М. Інтелігенція і народ 3
КРАВЧУК Л. Наш народ — єдиний 4
ІВАНЧЕНКО В. Наша сумна демографія 4
КАНИГІН Ю. Соціальний інтелект і здоровий глузд 4
КАНИГІН Ю. Крила особистості 5
РОМАНЮК Ю. Куди ідемо? Чим живемо? 5
ЮХНОВСЬКИЙ І. «Не майдани кинули мене в політику» 6
ДЗЮБА І. Україна і Росія 7
ЛЮДИНА І ЛЮДЯНІСТЬ. Круглий стіл редакції 8
МАРТИНЮК Ю. Бережіть меншість! 8
ГРИМИЧ М. Два виміри національного характеру 8
КАЛУЦЬКИЙ І. Прогноз на завтра 8
КЛИМИШИН І. Вдивляючись у таємничу безодню 8, 9
КУХАРЧУК М. «Магічне дзеркало» Нострадамуса 8—10
ЮЗЬКОВ Л. Жити за власною конституцією 9
ЯВОРІВСЬКИЙ В. Хто запалив зорю Полин 9
КОПИЛЕНКО О. Чи допоможе нам рік 1917-й зрозуміти рік 1991-й? 9
ГРУШЕВСЬКИЙ М. Вільна Україна 9
МАГА ВІРА 10—12
РОЗУМНИЙ М. Дороговказ кирило-мефодіївців 11
ЗАКОН БОЖИЙ 11
РЕЧИЦЬКИЙ В. Коли політика виходить на вулицю 12

Історія, археологія, літературознавство, мистецтвознавство

СЕРГІЙЧУК В. Чому впала козацька державність? 1
ІГНАТОВИЧ Е. Попередня назва Київської Русі 1
Біблія. Глави з «Нового завіту» 1—10
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С. Погляд з-за океану 2
ЯРЕМЕНКО В. Якою ж мовою розмовляли київські князі? 2
ПОЛІЩУК В. Літописець помилявся 2
БЕЗРОДНИЙ Є. Останні дні лейтенанта Шмідта 2
ГОЛОВАНЕНКО В. Мальовано його рукою 2
ІВАНОВА Л. Антон Синявський 3
ПОЛЕК В. «Наталка Полтавка» у Франції 3
ЧАЧЕНКО С. Мазепа — будівничий 4
НЕЖЕНЦЕВ Ю. Наука у лещатах «великого перелому» 5
РОТАЧ П. Чи справді «прогресс»? 5
СОКУР А. Як казали козаки... 5—10
ФЕДОРЕНКО Д. Улюблена картина народу 5
ІВАНЕНКО Л. Комп'ютери й українська мова 6
ПРАВДА ПРО ГОЛОД 1932—1933 РОКІВ 6
СИДОРЕНКО О. Неправедний вирок 6
ПОНОМАРЬОВ А. Національна культура 6
СУПРУНЕНКО О. Забута колекція 6
ГОЛОВАНЕНКО В. ...А починалося з жіночої підв'язки 7
ЗІНЬКОВСЬКИЙ В. Слово про батька 7
ФУРСІН В. Береста для малювання 7
АНДРУШЕНКО В. Запорожці і жіноцтво 7
ДАНИЛЮК А. «Будови тут зводили довжелезні»... 7
ГЮПОВИЧ М. Драгоманов і ми 8
ВОЛОДАРСЬКИЙ В. Загадковий вояж Грибоєдова 8
САППА М. Від Дінця до сивого Славути 9
ЗАРУБА В. А який же той Хміль? 9
МАНКО О. Про пам'ять і пам'ятники 11
ПАСТЕРНАК А. «А тютюн та люлька»... 11
СИДОРЕНКО О. Як чумаки по сіль ходили 11
ЩЕ ОДИН РЕПРЕСОВАНИЙ АКАДЕМІК (М. С. СЛАБЧЕНКО) 11
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С. Лінія Керзона в історичній долі українського народу 11
АБРОСИМОВА С., УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. Повернені із забуття (Доля архіву та листів Я. П. Новицького) 12

Фізико-математичні, хімічні та технічні науки

НААН Г. Незвані гості з космосу 1
РОМАНЮК Ю. Августімов виходить із тіні 1
ІЛЛЄВИЧ С. Хто він, граф Бобринський? 1
КУЧЕР Р., МАКІТРА Р. Чи загрожує Україні катастрофа? 2

РИМАР В. Чому я захворів 2
БУНІН С. Екологія електромагнітного середовища 2
ШАНДАЛА М. Потрібні наукові факти 2
БОЛОТОВ Б. Ламати легше, ніж будувати 2
ІВЧЕНКО В. На зоряній вахті 2
ВЕСЕЛЬСЬКИЙ С. Енергетика найближчого майбутнього 3
РОСЦІУС Ю. Дивовижні прозріння Сірано 3
ЗУБАВІНА І. Зцілити метал 3
СОБОТОВИЧ Е. Щоб вижити 3
КИСЛОВ В. Чи перетвориться вітрова попелюшка на енергопринцесу? 4
СУКМАНСЬКА Н. Що робити з саркофагом? 4
ЩО НОВОГО У «ПЕРКОМІ». ГРИГОР'ЄВ В. На що ми здатні? 4
ЯНКО С. ЛЕП-500 — непроста лінія 4
ІВАНЕНКО Л. Наука чи прекрасна мрія? 5
РИБАЛЬЧЕНКО В. Ближче до зірок 5
ЗАРИЦЬКИЙ О. Золото на Україні 6
ЯНКО С. «Говорить і показує»... 6
ЛУЦЮК В. Як запобігти землетрусу 6
ЧЕБАНЕНКО І. Про «нафтову смерть» говорити рано 7
ДОЛЕНКО Г. Як вона виникла? 7
АВГУСТІМОВ В. Чи виживе «Перком»? 7
СТОУН Е. «Тут знаходяться великі об'єкти, сер!» 7
ЯНКО С. ...І праска небезпечна 8
ХРУЩОВ Д. Незвичайні ролі звичайної солі 9
КУЧЕР Р., МАКІТРА Р. Олово чи свинець, цина чи олово? 10
ІВАНЕНКО Л. Таким його знали не всі 10
САФРОНОВ В. Одежа для добрив 10
КУВІКА А. Не «бити по хвостах», а, думаючи, йти вперед 10
КУДРЯВЦЕВА Є., КУДРЯВЦЕВА О. Чому люди бувають феноменами 11
ІЛЛЄВИЧ С. У бензобак насипаємо цукор 11
СУКМАНСЬКА Н. Тектонічна зброя 11
ЯНКО С. Кому потрібний напис на пакеті? 11
СУКМАНСЬКА Н. «Зразок порід з України придбає будь-який музей світу» 12
Народжені в тілі Землі 12
КАНИГІН Ю. Вони стежать за нами. Природа НЛО — інформаційна 12

Біологія, медицина, сільське господарство

МОЙСЕЄНКО В. З особової справи «Біоконверсії» 1
РУБАН В. Екстрасенсом треба народитися 1
СПІЖЕНКО Ю. Нова дисципліна — клінічна лімфологія 2
РАКІН О. «Заряджаючись енергією від Місяця» 2
СПІЖЕНКО Ю. Страхова медицина? За чий рахунок? 3
БОЛОТОВ Б. Диплом від Бога 3
БАУЕР А. Степ на скелях 3
ТАРАНУХА І. «Там» так добре! 3
АРИНЧИН М. Гармонія розуму і сили 4
ШНАБЛЬ З. Нервово-психічні основи сексуальних порушень 4
ЗАПАДНЮК В. Поневіряння з наглютамом 5
КОВАЛЬ С. Цілюща пам'ять води 5
СЕМЕНОВА Н. Урінотерапія 5
ІВЛЄВА В. Гороскоп допомагає зцілювати 6
ІВАНЧЕНКО В. Модульний принцип 6
ІНШИН М. Занедбана гречка 6
СЕМЕНЮВА Н. Невідоме про звичайний хліб 6
САФРОНОВ В. Оперує електрика 7
Електричні люди 7
РАКІН О. Двобій з «підземними дияволами» 7
КАБИКА О. Ідуть лососі 7
БАБЕНКО В. Невгамовна бабка 7
Інь і янь, які лежать в основі всього 7
ШНАБЛЬ З. Важливою є роль обох партнерів 8
Цілителька Н. СЕМЕНОВА дає рецепти роздільного харчування 8
ЖИВОТКОВ Л. «Без хліба немає достатку» 9
ПРИШЛЯК В. Квітка кохання 9
КІНДЗЕЛЬСЬКИЙ Л. Що робити? 10
ШНАБЛЬ З. Аноргазмія і кохання 10
Так катували генетику. Уривок із стенограми 10
ПОНОМАРЕНКО Я. Фігове дерево 11
АЛІХАНЯН О. Шкіра змінює людину 11
БАБИНСЬКИЙ О., НИКИФОРОВА Л., КОСТЮЧЕНКО Т., МАР'ЯН Л. Больова чутливість 11
ШНАБЛЬ З. Причини імпотенції у чоловіків 11
ПАПУША А. Після ізотопної катастрофи 11
ІВЧЕНКО В. Біля джерел пшеничних рік 11
ОЛЕКСІВ Т., ПРИШЛЯК В. Дендропарк у Карпатах 11
ПАПУША А. Рак щитовидки виліковується 12
ПАРФІОНОВИЧ Ю. Тібетська медицина: пульсова діагностика і ворожіння за пульсом 12
АЛІХАНЯН О. Підключившись до поля Галактики... 12
ГЕГЕЛЬСЬКИЙ І. Ехінацея захищає від радіації 12
СМИК Г. Гермесова ягода 12
ШНАБЛЬ З. Поради чоловікам з порушеною потенцією (і не тільки їм) 12
ІЛЬЧЕНКО В. Терапія замовляння 12

Подорожі, експедиції, враження. Фантастика

ЗВОЛЬСЬКИЙ С. За тропіком Рака 1
ВИНОКУР І., МЕГЕЙ В. Сліди слов'янських ювелірів 4
ЛИТОВЧЕНКО Т. Три смерті 12
Мозаїка планети 1—12
Листи і відповіді 1—12
Доброго вам здоров'я 1—12
Біля домашнього вогнища 1—12
«Сміхофразотрон» 1—12
Банк ідей 1—12
Кросворд 1—11
Клуб для юнацтва «Гіперболоїд» 1—7, 10—12
З роду-віку 1—6
Конкурс-вікторина «Подорож у Всесвіт» 1—5
Резонанс 1—12
Календар народних свят 7—12
З історії науки і техніки 8—12

Читайте у наступному номері:

Енергетика суверенної України

Радіація: лінії захисту

Відродження Києво-Могилянської академії

Електроосмос — нова технологія

Січові стрільці

Вибори у психологічному вимірі

Природа НЛО — інформаційна. Продовження публікації

Сумна історія Михалківських скарбів

Л. Силенко. Мага Віра. Сім Законів Правильного Життя

Календар народних свят

Зцілитель Гулак-Артемовський

Найкращі ліки — наша їжа

Нова гіпотеза сутності старіння

Секрет водолікування

Магічна сила замовляння

Фантастичне оповідання

Інформація звідусіль

Шахи. Кросворд

Чим багата наша земля

На першій сторінці обкладинки: таким постав перед американським «Вояджером-2» Сатурн — одна з планет Сонячної системи.

Головний редактор
Ю. Г. РОМАНЮК

Редколегія:
Б. М. ГИЧКО
(відповідальний секретар)
В. І. ІВЧЕНКО
(заступник головного редактора)
С. В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ
В. П. КУХАР
І. Д. ЛЕПША
Ю. М. ПАХОМОВ
М. В. ПОПОВИЧ
А. М. СЕВЕРИН
В. І. СЕРГІЙЧУК
К. М. СИТНИК
Е. В. СОБОТОВИЧ
Н. В. СУКМАНСЬКА
(редактор відділу)
К. С. ТЕРНОВИЙ
О. К. ФЕДОРУК
А. О. ЯЦИШИН

Редактори відділів:
Ц. М. ГАНУШКЕВИЧ
М. В. КУХАРЧУК
А. В. ПАПУША
М. М. РОЗУМНИЙ

Літературний редактор
С. В. ЯНКО

Коректор
Т. Д. МУРАВИЦЬКА

Художнє оформлення та художній макет
Р. Є. БЕЗП'ЯТОВА та
Г. П. ФІЛАТОВА

Зареєстрований Державним комітетом України по пресі, серія КП, № 185.

Здано до набору 03.10.91.
Підписано до друку 02.12.91.
Формат 70×108/16.
Папір офсетний № 1. Офсетний друк.
7,7 ум. друк. арк.
16,5 ум. фарб. відб.
9,7 облік.-вид. арк.
Тираж 39500 прим.
Зам. 01130121.
Ціна (передплатна) 80 коп.
Ціна (вроздріб) 1 крб. 20 коп.

Адреса редакції:
252025, Київ-25,
Рильський пров., 10.
Адрес редакции: 252025, Киев-25,
Рыльский переул., 10.
Телефони: комутатор 2280016,
додаткові — 3-76, 3-71, 3-63.
Комбінат друку видавництва «Радянська Україна», 252047, Київ-47, проспект Перемоги, 50.
Комбинат печати издательства «Радянська Україна», 252047, Киев-47, проспект Победы, 50.

Ежемесячный научно-популярный и литературно-художественный иллюстрированный журнал общества «Знание» Украины
«Наука и общество»
(на украинском языке), № 10 1991 г.

Издательство «Радянська Україна»

Якщо хочете мати вдома
надійну і потрібну річ
або зробити комусь гарний подарунок,
зверніть увагу на сувенірну акустичну систему
«АМФІТОН»,
яка дуже якісно відтворює звукові програми.

Усі 500 комплектів дослідної партії
одержали хорошу оцінку.

Виробниче об'єднання «Карпати»
планує серійний випуск
сувенірної акустичної системи
у наступному році.

ВО «КАРПАТИ»
Івано-Франківський радіозавод.

ISSN 0130—7037 «Наука і суспільство», 1991, № 12, 1—88

Індекс 74330

Ціна (передплатна) 80 коп.
Ціна (роздріб) 1 крб. 20 коп.